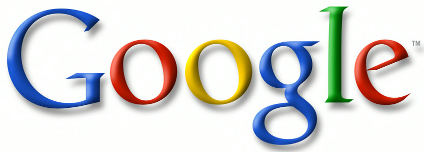
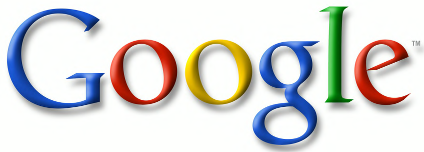
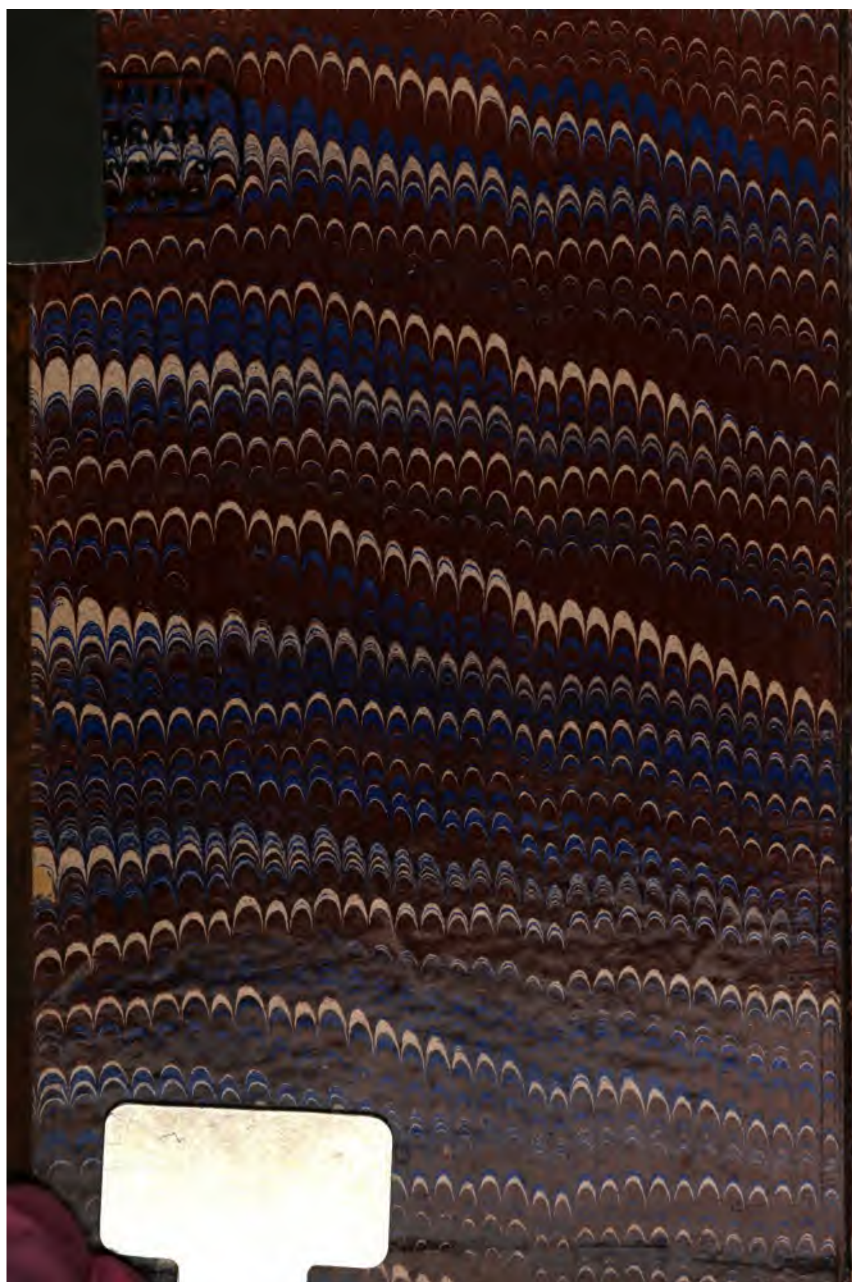
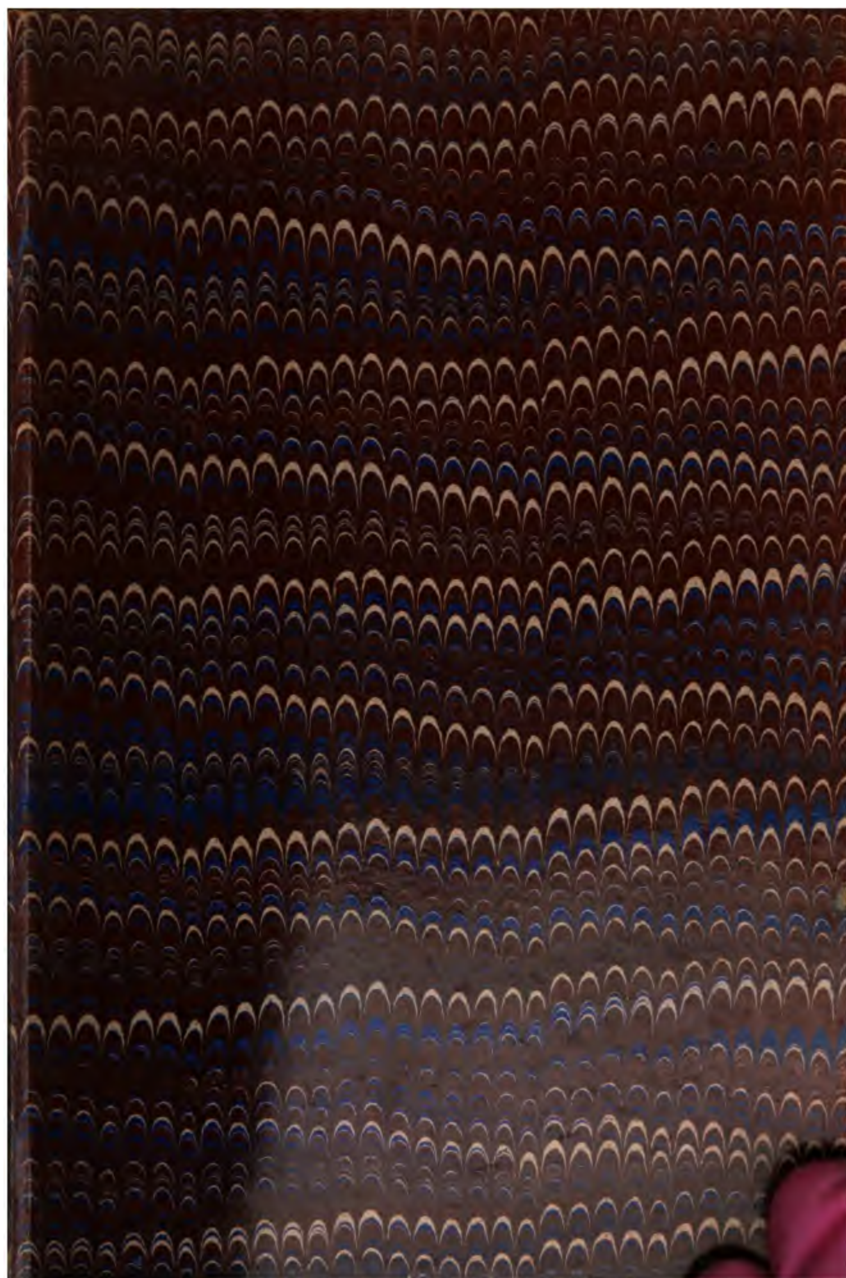

Til

Viggo Johansen

fra en taknemmelig Sjæl

Forfatteren.

GEORG BRANDES:

ESSAYS.

DANSKE PERSONLIGHEDER.

KJØBENHAVN.

GYLDENDALSKE BOGHANDELS FORLAG (F. HEGEL & SØN).

GRÆBES BOGTRYKKERI.

1889.

FORORD.

Under den mangeaarige Sysselsættelse med en større Bog, der nu nærmer sig sin Fuldendelse, har jeg blandt Andet skrevet et Par Bind *Essays*, et om danske, et om fremmede Personligheder, af hvilke det første foreligger her.

Man forfalder til at skrive Essays som til anden Sport, der øver og udvikler Intelligensen. Da for mere end trehundrede Aar siden den store naive Tvivler Montaigne indførte Navnet Essays og skabte denne videnskabeligt-kunstneriske Afart, anede han neppe, at Betegnelsen vilde blive en staaende gjennem Aarhundreder, og at saa Mange vilde slaa ind paa hans Spor; dog er det først i vort Aarhundrede, at det literaturhistoriske Essay har faaet sit ejendommelige Præg.

Andre tiltaler denne Særart maaske mest, fordi man i den uden Pedanteri kan moralisere. Mig tiltrækker den, fordi den er saa smidig, saa fristende fri, tillader en let karakteriserende Behandling saa

godt som en dybtgaaende og udtømmende, indbyder til at belyse Gjenstanden snart ved Strejflys, snart ved om muligt helt at bade den i Lys, og efter sit Væsen gjør det muligt for Skribenten, i Tilknytning til det Udgangspunkt, som en Dagsbegivenhed eller en Indskydelse giver ham, at drøfte biografiske, kunstneriske, filosofiske, sjælehistoriske, almenmenneskelige Æmner i en Fremstillingsform, som gjør alle Spørgsmaal fattelige og lader alle Personligheder beholde deres Egenart.

I tidligere Tid plejede Essayister med megen Iver at bekæmpe den Opfattelse, som gjordes gjældende mod deres Skrifter, nemlig, at en Samling Studier over forskjelligartede Themaer ikke var nogen Bog. I vore Dage er man temmelig klar over, at hvis denne Indvending har nogen Mening, saa er det kun den, at en Samling Malerier ikke er et Maleri eller et Bundt Tegninger ikke nogen Tegning. Selvfølgeligt ikke, men hvad saa?

Læseverdenen har efterhaanden begrebet, at hvilke Stoffer og Personer en Forfatter end behandler, saa finder den i Bogen kun sikkert ham selv. Til den Læser, der vel interesserer sig for Æmnerne, men ikke for Autor, gjælder den Dag idag Montaignes Ord: *Ainsi, lecteur, je suis moy mesme la matière de mon livre: ce n'est pas raison que tu employes ton loisir en un subject si frivole et si vain; adieu donc.* Men en Forfatter, der alle-

rede har skrevet i adskillige Aar, henvender sig, selv om han ikke forudsætter alle sine tidligere Skrifter bekjendte, helst til den Læsekreds, der i en længere Tid har fulgt ham og overfor hvilken han føler sig nogenlunde tryg, det vil sige, til Læsere, hvem han tiltroer, at de uden vidtløftig Forklaring se, udfra hvilken Grundsynsmaade det Enkelte maa forstaas, og vide, indenfor hvilken Begrænsning det paa hvert enkelt Sted Antydede maa betragtes som ment.

Hvis jeg har vundet mig en saadan Kreds af Læsere, anbefaler jeg den disse Forsøg.

September 1889.

G. B.

INDHOLD.

LUDVIG HOLBERG.

(1887.)

Jubeludgaven af Holbergs Komedier indeholder, rigt forsiret som den er, det Klenodie, som er vor dyreste nationale Fortidsarv. Det burde komme dertil, som nu er sket, at Ludvig Holbergs Komedier blev den smukkeste danske Bog. Det, som her foreligger samlet og billedsmykket, det er jo nemlig hvad den Mand, som grundlagde Danmarks og Norges Literatur, har frembragt i sine lyseste Øjeblikke, i de Timer af sit Liv, hvor han fuldest var sig selv. Det er Blomsten af den store Ensommes Existens.

Intet Værk giver en fyldigere Forestilling om, hvad disse to Lande skylde ham og om hvad de gjennem ham skylde hinanden. Danmark er og bliver dybt i Gjæld til Norge, fordi han saa Lyset i Bergens By som norske Forældres Barn. Norge staar i neppe mindre dyb Gjæld til Danmark, fordi det gav ham Betingelserne for

at kunne virke, særligt Muligheden til at udfolde sine digteriske Anlæg i Skuespillets Form.

Men begge Lande skylde dog ham uendelig meget mere end han skylder dem. Der fødtes dem i ham en Herre og Mester. Ludvig Holberg er den første Mand, der aandeligt har underkastet sig Danmark og Norge.

I.

Der er i den nyere Tid talt og skrevet meget mod Genidyrkelse. Man har fundet, at Kritikens Analyser af Geniet befriede for Taknemmelighedens Byrde imod det, idet de tilbageførte meget i ethvert Værk til andre Ophavsmænd end Værkets. Man har ment Geniet forringet, formindsket ved at være hvad man har kaldt sin Tidsalders Produkt og sit Folkeslags Udtryk. Man har troet de store Mænds Indflydelse overvurderet. Alt vilde være naaet ogsaa uden dem, kun langsommere.

Hertil kommer undertiden, især blandt Demokratiets Talsmænd og Tilhængere, den Anskuelse, at Menneskeheden ikke behøver ledende Aander, ja er bedst stillet uden dem, den Tro med andre Ord, at de lade sig erstatte ved Addition af megen jævn Dygtighed og megen begavet Middelmaadighed.

Men dette Hang til aandelig Ostracisme af Geniet, der tilskyndes ved Studiet af Naturvidenskaben og iøvrigt faar sin Næring af den simple og fine Misundelse, udspringer fra en falsk Grundsynsmaade.

Den Opfattelse af Literatur og Kunst, efter hvilken det er fra Masserne, fra Hoben, at i sidste Instans Ideer og Syner udgaa — en Opfattelse, som er formuleret af Taine, der, skjønt i politisk Henseende udpræget Aristokrat, i dette Punkt er mærkeligt demokratisk sindet — har sin Rod i et altfor længe næret Sansebedrag. En Idé, en Kunstform, en reformatorisk Tanke spirer aldrig i Hoben. Selv Middelalderens Folkesange gik ikke ud fra «Folket». Ideen opstaar hos den enkelte Mand, der rager op over Hoben og drager den til sig. Han skaber sig langsomt en Kreds blandt de mest opvakte, særlig blandt dem, der ere anlagte som han, men have samme Anlæg i ringere Grad. Dog Initiativet udgaar altid fra det store Individ, aldrig fra et Publikum eller en Befolkning.

Det er nærmest Forholdene i Oldtiden, hvilke Europas Dannede i Reglen lære at kjende før de moderne, der har vildledt Tænkerne i vore Dage. I Oldtiden, da Samfærdselsmidlerne vare svagt udviklede og Folkeslagene levede mere for sig selv, betød Afstamningen og de

Omgivelser, som vare givne med Fødelandet, næsten Alt. I den nyere Tid er det anderledes. En Oldtidsliteratur som den græske er nødvendigvis helt bestemt ved Karakteren af det Folk, i hvis Midte den opstod, af den simple Grund, at Forfatterne vare uberørte af nogen anden Nation. Saaledes bliver da Grækenlands Literatur et sammentrængt Udtryk for dets Kultur, givet af nogle repræsentative Mænd. I den nyere Tid udtrykker en Literatur i Reglen kun forsaavidt et Folks Karakter og Egenskaber, som Folket har formaaet at beundre den og tilegne sig den. Men man kan ingenlunde altid være sikker paa, at den store, efterhaanden anerkjendte Forfatter oprindeligt har været et Udtryk for sit Folks Egenskaber. Undertiden viser hans Storhed sig netop stærkest i, at han omformer Folkets Egenskaber efter sine, idet han langsomt tiltvingende sig Beundring paavirker Sindene ad utallige Veje.

Holberg er et Exempel i største Stil. Han er ikke et Udtryk for den nationale Kultur; den var, da han vaagnede som aandeligt Individ, saare ringe, laa tilbage for Europas, kunde ingen tilstrækkelig Næring byde en lærelysten Aand, end sige en cæsarisk. Han stod fremmed for den i alle de Former, hvori den traadte ham imøde, han manglede Sansen for den, ja ringe-

agtede den i Folkevisernes og Folkebøgernes naive Skikkelse; han afskyede den, hvor den ytrede sig i Pedanteriets og den lærde Skolastiks bevidste og fordringsfulde Form.

Hvorledes danner han sig da? Som i den nyere Tid saa mangen anden fri og betydelig Aand. Ved Berøringen med andre frie og betydelige Aander, tyndt spredte i Europa, som de var, hvem han søgte i deres Bøger eller hvis Indflydelse han fornam i fremmede Landes Atmosfære. Hans lærde Dannelse er universel, stammende fra mange Menneskeracer og Folk, hans kunstneriske Dannelse er nærmest romansk. Og hvad der fortjener særlig Opmærksomhed: Hans Aandsretning er — som nærmere paavist i mit Festskrift: *Ludvig Holberg* — den rene Klassicismes, skjøndt Klassicismen faktisk strider baade mod Skandinavernes almindeligt germaniske Racekarakter og mod de særligt nordiske Folke-Egenskaber.

Derfor danner han i levende Live ingen Skole, staar ene i sin Tid. Og bliver ikke desmindre det folkeligste Navn i de to Landes Literatur, den almindeligst anerkjendte Mester. I et Tidsrum af halvandet hundrede Aar har han erobret alle Samfundsklasser i to Folkeslag. Danske og norske Folke-Ejendommeligheder have til et vist Punkt formet sig efter hans.

Han var jo nemlig helt anderledes artet end de andre Nordboer i hans Tid. Der var Ingen som han, og han gjenkaldte intet Tidligere i disse Lande. Hans Betydning beror for en stor Del herpaa.

Thi der er én stor Fare, som stadigt truer de moderne Samfund, én aandelig Pest, som stadigt udbreder sig mere og mere; denne Fare, denne Pest er at Alle blive éns, at indenfor den Kreds, som et Land eller en Kaste udgjør, Alle forstaa hverandre og ikke forstaa andet end hverandre, saa de alle efterhaanden blive Gjennemsnitsmennesker med det mest Mulige tilfælles, Forestillinger og Fordomme tilfælles, Laster tilfælles og Dyder tilfælles, smaa Laster, ringe Dyder, uhyre Middelmaadighed tilfælles.

Til Menneskehedens store Velgjørere høre de Mænd, der med Held have søgt at stemme for den Strømning, som i den nyere Tids Liv med saa rivende Kraft og Fart fører mod det Sædvanlige og Ensartede. Kort Tid før Holberg havde Englænderen Molesworth brændemærket Danmark med de Ord: «Jeg har aldrig kjendt noget Land, hvor Befolkningens Sind mere var af én Kaliber og Art end her. Man finder ingen med usædvanlige Egenskaber.»

Holberg er den store Sten, som af Danmarks gode Skjæbne blev kastet midt ud i

Strømmen og som stemmede for den. Han skildrede sin Samtid som den var, med dens Dumheder og Skrøbeligheder, dens Domme og Fordomme, gav dens Tværsnit og Gjennemsnit, dens Middelmaal og Middelmaadighed i stærke Træk, dristigt, i højt Relief. Han var saa uensartet med den, at dens Hverdagsfysiognomi blev ham en munter Karrikatur.

Og hans Hensigt var ikke den blot at more som Skildrer, nej han vilde optugte Racen som Moralist.

Holberg er den store Opdrætter af de nordiske Folk. Han overtog denne Hjord og stræbte at gjøre Mennesker af den. Han virkede ved at give den kraftig Næring og satiriske Piskeslag, ved at rense Luften for Overtro og Vejene for dumme Skranker.

Andre blidere Aander have stræbt at opelske en ny og bedre Slægt, Holberg forsøgte at optugte Slægten. Han er dens store, ensomme, lattermilde Tugtemester.

Hans Betydning for Danmark er da en lignende som Peter den Stores for Rusland. Han indførte Europas Kultur i sit Land. Manglede han end som hint Geni paa Ruslands Trone Sans og Blik for adskilligt Værdifuldt i Landets Fortid, denne Fortid, med hvilken han brød, saa bevirkede han samtidigt, at Landet fra nu

af aandeligt kunde regnes med blandt Europas Magter.

Han var en Dødsfjende af al stivnet Vane, men han var derfor ingen politisk Frihedsmand. Han var som den store Czar, hvem han hyldede i sin Ungdom, og som den store Preusserkonge, hvem han i sin Alderdom beundrede, en reformatorisk Enehersker, der huggede de første Omrids til en moderne Nationalitet ud af det grove Materiale.

Holberg er den oplyste Enevælde i Danmark-Norge.

Der gives to Arter af frembringende Aander: de avlende og de fødende, de rent mandlige, hvis inderste Væsen lægger sig for Dagen i Befrugtning af andre Aander, og de mere kvindelige, hvis Evne og Hverv er, under Befrugtning af Tidsalderens Ideer, at udforme disse i kunstnerisk Form, i en Skikkelseverden. De fleste moderne Digtere ere af den sidste Art; de forholde sig modtagende til Ideerne; til Gjengjæld forholde de sig frembringende til næsten ethvert lille Træk af Udformningen. Med Holberg er det anderledes; han er i lige saa høj Grad en avlende som en fødende Aand. Han, som var anlagt til en Hersker og Herre over Andres Sind, har tænkt og villet fuldt saa meget som han har digtet og drømt. Han har staaet mere

frembringende end Digtere pleje med Hensyn til Ideer, og samtidigt mere modtagende, end nuomstunder er Skik og Brug, overfor Enkeltheder i Formen.

Ypperlige og samvittighedsfulde Forskere have fra Rahbek af til Olaf Skavlan og Legrelle med megen Iver sammensøgt Alt, hvad der i ældre og nyere Literatur har tjent Holberg som Komedieforfatter til Mønster og Forbillede. Senest og fuldstændigst er en Opgjørelse foretaget i Jul. Hofforys lærerige Afhandling om Holbergs Komediedigtning. Medens man i Holbergs Samtid undertiden uforstandigt lod ham høre ilde for denne Benytten og Omformen af en ældre Tids Novellestof og dramatiske Elementer, er man i den nyere Tid ikke langt fra at regne ham den til Ære. Dens Hovedaarsag var den improvisatoriske Hast, med hvilken Holberg udarbejdede sine Skuespil under to korte Episoder af sit Levnet — de første 26 Komedier mellem 1722 og 1727, de sidste 6 mellem 1747 og 1754 —, endda i en saadan Flugt og Fart, at man for de vigtigste og bedste af disse Stykkers Vedkommende maa antage ikke mindre end 7 Komedier forfattede aarligt tre Aar i Træk.

Alligevel har man i den sidste Tid ladet sig føre ikke lidt for vidt af sin Jagtiver under den fortsatte Jagen efter Holbergske Laan. Den

svageste Lighed er bleven udledet fra Efterligning; i den tilfældigste Overensstemmelse har man set et Bevis for, at Holberg har havt et enkelt bestemt Forbillede; selv i saadanne Træk, som med Nødvendighed blive fælles for forskjellige Bearbejdere af et beslægtet Æmne, har man fundet talende Vidnesbyrd. Uden at paalægge det naturlige Indtryk Tvang vil imidlertid neppe Nogen, som man har gjort det, finde *Mascarade* paavirket af Regnards *Le joueur* eller Molières *Le Misanthrope* efterlignet først i *Den Vægelsindede,* senere i *Philosophus udi egen Indbildning.*

Dette udelukker jo ikke, at Holberg som Digter staar i stor Gjæld til ældre Tiders Opfindsomhed. Til Gjengjæld er han da, som alt berørt, i langt ringere Grad end de fleste andre Poeter et Udtryk for Ideer, til hvilke han forholder sig blot modtagende. Han vilde ikke nøjes med at være sin Tidsalders Spejl. Han var ikke tilfreds med i sin Kunst paa Kunstens Vis at fastholde et flygtigt Tidsfænomen i et blivende Billed.

Nej, han vilde opklække, opdrætte denne Menneskehjord saaledes, at han forbedrede Racen, han vilde optugte denne Flok af store Daarer, opfostre denne Befolkning af store Børn, saa

Daarerne bluedes og Børnene bleve modne Mænd og Kvinder. Han er Folkeopdrageren blandt vore store Mænd.

II.

Ludvig Holberg er født den tredje December 1684 i Bergen, Norges mest opvakte og de to Rigers mest internationale By. Hanseaterne havde her deres Kontor; der var tysk og skotsk Blod blandet i Befolkningens norske, og hollandsk Sæd og Skik, Arbejdsomhed og Djærvhed var et Forbillede, man havde for Øje til stadig Efterligning. Bergen var i hin Tid en europæisk Handelsstad af Rang.

Ludvig Holbergs Fader, *Christen Nielsen,* der synes at have optaget Navnet Holberg fra en Gaard i Thrøndelagen, var en bondefødt Officer, der fra simpel Soldat havde svunget sig op til Oberstløjtnant, et Træk, der tyder paa sjeldne Egenskaber og ualmindelig Tapperhed i en Tid, hvor Hærens Officerer vare Adelsmænd eller ogsaa Indvandrede, hvis fremmede Karakter gav dem en Art Adel. Han var en *Avanturier,* der i sin Ungdom havde været i maltesisk og venetiansk Krigstjeneste og som af Rejselyst havde gjennemvandret Italien paa sin Fod. Fra ham synes Holberg at have arvet

Lysten til tidlig at se sig grundigt om i Verden, Uroen og det Stridbare i Blodet, Sindets fantastiske og krigeriske Element. Fra Moderen, *Karen Lem* og hendes Slægt, synes han, saavidt man kan skjønne, at have taget Lysten til at fabulere, Vittigheden og Sindets Lystighed i Arv.

Ludvig Holberg var det yngste Barn af tolv. Kun et Aar gammel mistede han sin Fader, elleve Aar gammel sin Moder. Der er noget af den tidligt Forældreløses tidlige Modenhed og Ensomhed udbredt over hans Væsen og Produktion.

Han var en spinkel lille Skoledreng, hidsig, naar han blev tirret, spydig, naar han bed fra sig. Han gik først i Bergens tyske Skole, saa i Latinskolen, lærte godt Tysk i den første, godt Latin i den anden, men ledede alt som Barn ved de latinske Disputere-Øvelser, med hvilke Disciplene bleve plagede af Rektor. Han bliver 1702 Student ved Kjøbenhavns Universitet, men tager af Fattigdom strax Ophold som Huslærer paa Voss Præstegaard i Norge, gaar 1703 atter til Kjøbenhavn og tager der i Løbet af et Par Aar baade filosofisk og theoligisk Examen, men lægger sig mere efter Fransk og Italiensk end efter Metafysik og Theologi, maa saa, fattig som han er, atter tilbage til

Norge, bliver paany Huslærer, kommer til at gjennemlæse de Dagbøger, hans Husbond som ung Mand har ført paa Rejser, og gribes selv af heftig Rejselyst.

Nitten Aar gammel drager han ud paa sin første Rejse, en og tyve Aar gammel paa sin anden. Paa sine første tre med korte Mellemrum foretagne Rejser bliver han borte i halvsjette Aar. Raad til disse Udenlandsfarter har han ikke, men han hjælper sig som han kan, rejser tilsøs eller tilfods, fægter sig frem som en fattig Svend eller synger for Folks Døre eller slaar sig igjennem ved Undervisning i Musik (Violinspil) og Sprog eller paatager sig en Hovmesters Rolle. Saaledes ser han Holland, England, Tyskland, Frankrig, Italien, levende yderst sparsomt af Nødvendighed og yderst diætetisk af forstandigt Hensyn til sin sarte Helbred. Han oplever Rejse-Eventyr i Mængde, lærer Mennesker af alle Samfundsklasser og alle Nationer at kjende og studerer i de store fremmede Bibliotheker. Thi selv Adgangen til Bøger havde i Norden været vanskelig for ham, og hans Videbegjærlighed omfattede Bøgernes som Menneskenes Verden. Han studerer Oplysningstidens Skribenter, Bayle og Grotius, Pufendorf og Thomasius, ledet af Driften til grundigt at udrense af sit Sind det Støv, hvormed hans norske Skoledannelse og

kjøbenhavnske Universitetskultur havde fyldt det. Hjemme levede og aandede man endnu i luthersk Orthodoxi, i et forgangent Aarhundredes barbariske Overtro, i theologisk Skolastik og filologisk Pedanteri. Holberg vender hjem med Lyst og Kald til at blive Oplysningsforfatter.

Han debuterer som populariserende Historiker og Retsfilosof, har en første Polemik med den senere berømte Jurist Andreas Høyer, i hvilken hans satiriske Lune tidligst bryder frem, og bliver efter nogle trange Aar, i hvilke han synker i stor Nød og maa modtage tarvelig og ydmygende Understøttelse — tilsidst endog af Trinitatis Kirkes Fattigespenge — ansat ved Universitetet i det da tilfældigt ledige Fag, Metafysiken. Han modtog kun Ansættelsen i en Videnskab, der for ham ingen Videnskab var, men som tom og taaget Tale Gjenstand for hans hele Ringeagt og Afsky, fordi han trængte saa haardt til en betrygget Stilling, og denne Plads netop var ledig. For ham selv var sikkert hans Situation som Metafysiker af Sult, Metafysikeren mod sin Vilje, tragikomisk. Og efterhaanden skærpes nu hans Blik for det Komiske omkring ham. Hele denne Lærdomsanstalt, i hvilken han er blevet indlemmet, fra hvilken nyttig Kundskab er forvist, og hvor kun Datidens orthodoxe Theologi og formelle Logik

dyrkes med Iver, staar for ham i et Skjær af Komik, i Latterlighedsglans, og snart med den det Skolevæsen, der forbereder til den, de Lærde, der udgaa fra den, de Advokater og Dommere, de Degne og Præster, de Filosofer og Læger, der have diet Pedanteriet af dens golde Bryster. Saa naaer han da lidt efter lidt til at se hele det Samfund, hele det lille Land, han tilhører, som hjemfaldent til en revsende, frigjørende Satire.

Og *Peder Paars* bliver til, dette ældste spydigt-vittige Ord om Danmark, som under Form af at parodiere gamle Epopeer og under Skin af at besynge en Peder, der rejser for at se sin Dorthe, hudfletter Gejstligheden, Rettergangen, Krigerstanden, Spidsborgere og Snuslærde, Bønder og Fiskere, Plageriet af de Vornede og Plyndringen af de Strandede, alle Dumheder og alle Misbrug, og ender med at hævde det skarpe Spottedigts Nytte og Ret.

Skjøndt *Peder Paars* som en Ungdoms Daad retter Satirens hele Kraft mod den ældre Slægt med dens Vedtægters Dumhed, dens Vaners Raahed og dens Kundskabers Vissenhed, og lader den yngres Laster og Latterligheder gaa Ram forbi, indeholder den dog en hel Flok af Komediernes kjendte Figurer som i Svøbet.

Og med rivende Hast følger nu i Aarene 1722—24 mere end en Snes ypperlige Skuespil. Det er som om den paatænkte og 23. September 1722 iværksatte Aabning af en dansk Nationalscene havde aabnet Sluser for en overstrømmende Produktionstrang hos Holberg. Fra sit 37te til sit 40de Aar maa han have levet i Frembringelsens saa godt som uafbrudte Febertilstand, neppe fornemmende sit eget Legem, med en Følelse af stedse fornyet Klarhed i Hjernen, der nu og da er steget til en Art indre Illumination. Trods alle Holbergs Gjenvordigheder med Theatret, der kæmpede den haarde og udsigtsløse Kamp mod Opgivelse af sit Bo, trods alle de Ærgrelser, han i sin Egenskab af Professor maatte udstaa, fordi han gav sig af med saa frivol en Gjerning som den at skrive Skuespil for Scenen, trods Ydmygelsen ved som Medlem af Konsistorium at maatte deltage i Universitetets dumme og grusomme Fremfærd mod de stakkels Studenter, der vare optraadte paa Theatrets Brædder, og trods de virkeligt eller formentligt i Komedierne Angrebnes Had, maa dette have været et lyksaligt Tidsrum i hans Liv, efter al menneskelig Sandsynlighed dets lykkeligste Periode.

III.

Det er ikke let at danne sig en Forestilling om, hvorledes det saa ud i denne Sjæl paa den Tid, da Holberg saa at sige paa én Gang skabte Henrik lyslevende i en bergensisk Gadeguts Lignelse af gamle Komediefigurers Muld og dannede Pernille, Kvinden efter hans Hjerte, af et af hans Ribben, at hun kunde være ham en Medhjælp —, da han fremdeles gav Kandestøberen hans Ærgjærrighed og Mester Gert hans Suada, formede de to store Bussemænd von Tyboe og Menschen-Skræk, malte den sjællandske Bonde i Jeppe og den jydske i Studenstrup og klippede de udødelige Skyggebilleder Ulysses og Chilian ud. Men sikkert nok har der været Fest i hans Indre. Og næsten samtidigt giver han det kjøbenhavnske Publikum sine prægtige, støjende Vinterbilleder fra Provins og Hovedstad i *Jule-Stue* og *Mascarade* og sine lette, lystige Sommerbilleder fra Byen og Skoven i *Den ellevte Junii* og *Kilde-Reysen.* Og medens han slaar Gjækken løs med vild Overgivenhed i sine Skolemestres og Degnes gravitetiske Alvor, nedlægger han sit hele Dybsind i Udformningen af Erasmus Montanus's evige Situation og tager med sikker Selvfølelse

Hævn over sine Fjender i *Det lykkelige Skibbrud*, hans Selvforsvar og hans Kunsts Apotheose.

Havde man strax derefter kranset ham offentlig og baaret ham i Triumf, det havde været en ringe Løn og en afmægtig Tak for hvad han i disse Aar skjænkede sine Landsmænd. Men af Triumfer har Holberg ingen at opvise, og Kranse fik han først, da han laa i sin Grav.

Naar det med Sandhed maa siges, at Holberg er vor største Digter, saa maa Ingen derfor vente at finde et nyt og dybt Syn paa Livet og Døden i hans Skuespil. Han har jo holdt sig strengt indenfor sit Talents Begrænsning; han har aldrig søgt at skrive noget ikke-komisk Drama, og han har overalt i Karakterer, Livsforhold og Situationer set ufarlige, forholdsvis uskadelige Fornuftstridigheder. Hvad han end fører frem, han tager det fra den lystige Side. Livet fremtræder i disse Komedier som den *Skueplads*, hvor der er tykt med Narre, dels sympathetiske, dels skikkelige, dels Fjols, og hvor der er en evindelig Stimen af Tosser, der komme tiltorvs, Taaber, der plage sig selv og andre, Gjække, der give deres Daarskab til Pris, tomme Pralhanse og braadløse Løgnere, dumme Skolefuxer, urimelige Særlinge, pudsige Fraadsere og end pudserligere Fyldebøtter, Kjed-

sommelige, hvis Kjedsomhed morer, smaa Hyklere og plumpe, let narrede Slyngler, uvidende, overtroiske Stakler, tykpandede Bedsteborgere og Matroner, giftesyge gamle Piger, Karikaturer af Charlataner, naive gode Hoveder, forlibt eller fornøjelsessyg Ungdom af begge Kjøn og saa Pudsenmagere og Skjelmer og Skalke.

Livet, det er disse Menneskers Ytren og Udfolden af deres Væsen, det er deres Handlinger og Hændelser, deres Ønsker og forskjelligartede Attraa, deres Planer og Formaal, deres Tiltrækning til hinanden, Uvilje mod hinanden og Skaktræk mod hverandre. Døden forekommer ikke. Den saa lidt som alvorlig Ulykke, Sygdom eller Sorg, dyb alvorlig Lidenskab eller alvorlig Forbrydelse eller tragikomisk Begejstring eller Kamp for Livet eller rent aandig Stræben efter Dannelse og Indsigt eller stærke Følelsers Spil eller en kraftig endsige mægtig Viljes Attraa efter Magt og Herredømme. Og her er forholdsvis lidet af anden Stemning end det gode Humørs, yderst sjældent et Stænk af Vemod, kun en enkelt Gang et Glimt af det Rørende. Og her er saa at sige aldrig blot et Spor af Naturstemning. Hverken Aarstid eller Dagstid spiller nogen anden Rolle end en rent ydre. Den aabne Gade, hvor Handlingen saa ofte foregaar, er et abstrakt Sceneri. Aldrig overraskes Per-

sonerne af noget Uvejr, aldrig spores Regn eller Sne, aldrig falder der en Solstraale eller Maanestraale ind gjennem Ruden i Stuen. Tales der engang om Regn, er det for at illustrere Montanus's Latterlighed, at han af lærd Distraktion lader sig gjennembløde uden at udbede sig sin Kappe. Livet her er borgerligt Familieliv eller Bondeliv eller Skuespillerliv eller Skribentliv, hvad som helst, men det er opfattet i den franske Klassicismes Aand og er derfor aldrig Liv i og med Naturen.

Dette Liv, i hvilket Døden ikke griber ind og hvorfra alvorlig Nød og Sygdom, alvorlig Lidenskab og Brøde er banlyst, er nu saaledes indrettet, at det, der for Autor staar som Retfærdighed, altid sker Fyldest. Der gives maaske ikke nogen mere optimistisk Komiker end Holberg. Han synes, saa nedslaaet han personligt kunde være, at betragte Optimismen som Digterens Kald og Pligt. Det gaar altid ud over dem, der fortjene Nederlaget. Og selv naar det ikke netop er Dyden, der sejrer *(Jule-Stue, Den pantsatte Bondedreng)*, saa faar den Narrede dog kun hvad han for sin Indskrænkethed eller Lettroenhed havde fortjent. Den saakaldte poetiske Retfærdighed haandhæves altid nidkjært.

Det ligger nu allerede i den Holbergske

Komedies Væsen som Kunstart. Den gaar i lige Linje ud paa at vække Latter. Men Latteren, som er over Lapsen eller Sladderhanken eller Hykleren, er allerede en Straf; Stokkepryglene, den uundgaaelige Gaaen Glip af Pigebarnet eller den spanske Kappe er kun en simpel Konsekvens af Latterstraffen, der følgerigtigt faar det naive Publikums Lattersalver til at stige endnu en Potens. Den Nydelse, Holberg i sidste Instans vil berede sin Tilskuer, er den berettigede Skadefryds.

Den Verden, der udbredes for vore Øjne, er da en saadan, hvor uendelig Ufornuft tumler sig frit, men over hvilken der herskende svæver en Fornuft, som altid tilsidst gjør det af med Ufornuften, eller — i mindre høj Stil — gjør Kaal paa Naragtigheden og klarer Ærterne.

Og Læserens eller Tilskuerens Grundfornøjelse er saa den, at paa Grund af Stykkernes Bygning denne overlegne Fornuft hele Tiden igjennem synes at have forlagt sin Residens til hans egen Hjerne. Uafbrudt appellerer Holberg til Læserens Overlegenhedsfølelse overfor den fremførte Karakter eller den stedfindende Situation. Ansigt til Ansigt med denne Komik sidder Tilskueren uafbrudt og nyder sig selv, tykkes sig bedre, forstandigere, indsigtsfuldere, finere end de komiske Heroer og Heroiner, og nyder

enten især denne sin *Væren-bedre* eller (som overfor *Ulysses von Ithacia* med dens Anakronismer og Urimeligheder) udelukkende sin *Bedreviden* og sin renere Smag, der er en Følge af den.

Holbergs umaadelige Popularitet beror for en ikke ringe Del paa, at der i Grunden ikke gives nogen for friske Hjerner og for Dannelsens Gjennemsnitsmennesker mere indsmigrende Art Skuespil end en saadan rent komisk Kunst som hans. Naar det med Rette maa hedde, at Holberg som Aand har opdraget, optugtet sit Folk, saa bør det ogsaa paa den anden Side fremhæves, hvor uendeligt indsmigrende hans Undervisning og hele Formen for hans Henvendelse til Læser og Tilskuer er. Han hører ikke til de Skribenter, ikke til de Digtere, der gaa ud paa, at Læseren skal føle sit Intet, eller som more sig med at lade deres Overlegenhed over ham fremtræde eller ane. Tvertimod, han henvender sig uafbrudt til *den* sunde Sans, som han er aldeles sikker paa at finde hos *Spectatores*, og synes altid mellem Linjerne at sige til Læseren: Du og jeg, vi to, vi le af disse Tosser.

Kun ved Komediernes allerførste Fremtræden kunde det hænde, at en og anden af Publikum, en eller anden Pedant som Tychonius, til hvem vel endda direkte var sigtet, kunde føle sig per-

sonligt ramt og latterliggjort. Strax derefter var det umuligt. Selv den, der havde en Rem af Huden, selv den, der var en Smule forfalden til politisk Kandestøberi eller som ikke kunde sige sig fri for Jeandefranceriet, nød som Tilskuer sin uendelige Overlegenhed over Herman von Bremen eller Hans Frandsen og blev dog naturnødvendigt efter igjennem Komediens Forstørrelsesglas at have set det lystige Vrængbillede af sin Svaghed, ledet til at skjule, tilbagetrænge eller vel endog tilsidst helt aflægge Fejlen. Og hvad Stykkerne ikke formaaede i en Hast at udrette overfor den Enkelte, det udvirkede de langsomt ved deres stille, stadige Indflydelse overfor Slægtled efter Slægtled.

Adskillige af Holbergs afgjort moraliserende Skuespil høre til hans ypperste. Men digterisk staar han højest, hvor han hæver sig op hinsides Pædagogiken, hinsides Bekymringen for Godt og Ondt, Tilladt og Forbudt, til det Overmoralske. Derfor er han saa guddommelig i *Ulysses,* derfor er han saa stor i de to herlige Kulturbilleder, den dristige *Jule-Stue* og den sprudlende rige *Barselstue*. Kunstnerisk betragtede, som dramatisk Arkitektur, staa disse to Mesterværker vel kun lavt, men i poetisk Henseende ere de uovertrufne. Den Iagttagelsesgave, den overdaadige Evne til Karakteristisk,

den ligeglade Lystighed og den overmodige Vittighed, som findes i disse to Figurgallerier fra en svunden Fortids Skik og Brug, stiller dem ikke langt under *Montanus* og højt over adskillige regelmæssigt anlagte og korrekt gjennemførte pædagogiske Komedier som f. Ex. *Det arabiske Pulver* eller *Uden Hoved og Hale.*

IV.

Følelsen af det Komiske er en særegen Blandingsfølelse, fremkaldt ved at en og samme Gjenstand paa én Gang fremkalder en Følelse af Lyst og en Følelse af Ulyst, en behagelig og en ubehagelig Følelse paa en saadan Maade, at disse to Følelser ikke ere hinanden meget ulige i Styrke, og at den behagelige beholder Overhaand, styrket eller krydret ved det overvundne Ubehag.

Hvor Holberg ikke blot morede sin Samtid, men morer endnu den Dag idag, der staar Lyst- og Ulystfølelserne, som det Komiske hos ham vækker, i det rette indbyrdes Forhold. Naar han med visse Stykker eller visse Enkeltheder overhovedet ikke mere kan vække Latter eller f. Ex. ikke længere morer de finere eller de konventionelt opdragne Naturer (Damerne, de unge Piger), saa beror det paa, at i disse

Tilfælde, idetmindste overfor disse Tilskuere, det indre Spil i Komiken, Kappestriden imellem Følelserne, er falden bort, saa Ulystfølelsen som dominerende ene er bleven tilbage.

Her et Par Exempler paa det Blivende og det Forgængelige i hans Komik:

Jeppe paa Bjergets Drukkenskab fremkalder vel forsaavidt en Ulystfølelse hos Tilskueren som al Drukkenskab er et udviklet Menneske imod, men den er ikke blot uskadelig, ufarlig — Betingelsen for at den komiske Virkning overhovedet kan opstaa — men den er højst underholdende. Fuldskaben gjør ikke alene Jeppe stedse mere utilregnelig, den gjør ham vittig, skjelmsk, humoristisk; den giver baade hans Naivetet og hans gode Hoveds Snildhed et Højtryk og en forøget Virkekraft. Tilskueren faar neppe Lejlighed til at finde Drukkenbolten uskjøn, før han finder ham interessant. Og alt hvad Jeppe siger, selv det urimeligste, der som urimeligt mishager, er tillige, set fra en vis Side eller dog fra hans Standpunkt, saa plausibelt, at det besnærer. Naar han skildrer sig som den passive Tumleplads for sine Lemmers indbyrdes Krig, forsikrer at Maven og Benene vil til Kroen, men Ryggen til Byen, saa synes denne pseudonaive Forklaring af Kampen mellem Lyst og Frygt afvexlende umulig og antagelig, dumt

Vrøvl og fiffig Vending, Skaberi og Symbolik, Deliriumssnak og god Spas, alt dette i et Blinks hurtige Skifte, indtil Indtrykket af det Komiske opstaar og bliver som en varig, rytmisk afbrudt Følelse af Velbehag, der giver sig Udslag i Latter.

Og saaledes i større Stil overfor hele Karakterer. Per Degn morer uafbrudt, fordi hans naive Suffisance er saa solid, at den altid i første Moment giver hans Ord én vis Vægt. Nogle Sekunder idetmindste lykkes det ham ved den formelle Sammenhæng imellem hans Forestillinger og Tanker at smitte os med sin selvsikre Synsmaade og paadutte os sin Opfattelse som mulig; saa kaste vi den ud af vor Bevidsthed med et Latterstød; den vender tilbage til ny Beskuelse som begribelig og fornuftig ud fra Degnens Idékreds, som beslægtet med Vendinger, vi kjende og ere vante til fra vore Omgivelsers Tankegang, og stødes saa atter tilbage med stødvist tilbagevendende Latterchoc. Det gaar til som naar Bjørnen med Hovedet tilbagestøder den Træklods, der hænger i en Snor foran Honningstedet: Træklodsen faar sit Puf, Honningen nydes, Klodsen kommer igjen, stødes atter bort — kun at Klods og Honning her skifte anderledes lynsnart end i Fablen, og at

det bliver Honningen ikke Klodsen, der gjør Udslaget tilsidst.

I de afgjørende Situationer i *Erasmus Montanus* beror Morskaben saaledes paa, at det Mishag, som Hovedpersonens pedantiske Vigtigmageri opvækker, dels taber sig i Fornøjelsen over Jacobs naive Gjennemhuggen af hans Ræsonnement, dels i Nydelsen af Degnens ufortrødne og uforfærdede Overbyden af hans Paradoxer med langt vildere Meningsløsheder, der overfor denne Tilhørerkreds faa og beholde Ret.

Den Straf over Erasmus, som ligger heri, og som er saa dialektisk, saa rig paa indre Modsigelser, og derfor sætter et saa stort Apparat af Ulyst- og Lystfølelser i Svingning — denne Straf er Straf nok og den eneste adæqvate. Stokkepryglene derimod ere ikke mere noget for os, fordi der intet Spil, ingen Kappestrid er i de Følelser, de fremkalde. Det kjeder os at se Fyren faa Prygl, og Pryglenes Brutalitet giver ham netop den Ret, som Digteren har villet, at han ikke skulde have.

Det er denne Fremtræden af Ulystfølelsen, som nu og da skader Holbergs Komedier hos Efterverdenen. Undertiden er han allerede selv kommet til at tage det Plumpe for det Vittige (vi kunne f. Ex. ikke mere le af de grove latinske Skældsord, som Petronius i *Jacob von Tyboe*

sælger Peer for Hædersvers); ofte beror Tilskuerens Kulde paa, at hans Nervesystem er mere forfinet end de oprindelige Tilhøreres var. Et og andet forekommer os barnligt eller trivielt, der engang var i Jævnhøjde med Publikums Forudsætninger eller vel endog et godt Stykke over Jævnhøjden. Herved er Intet at gjøre, Fejlen er i dette Tilfælde ikke Holbergs og ikke vor. Skylden ligger hos Tidsomstændighederne, op over hvilke selv ypperlige Kunstværker aldrig løftes helt. Hvad der derimod udelukkende er den moderne Læsers eller Læserindes Fejl, det er den Mangel paa Dannelse, som stødes ved den dristige Skjemt: Snerperiet, som forarges, Raaheden, der kjeder sig ved et Frisprog uden Slibrighed, endelig Farveblindheden for en Storhed, der ikke er iført vor Tids dæmpede, farveløse Dragt, men bærer det begyndende 18de Aarhundredes brogede, os saa fjerne Kostyme.

V.

Man lærer Holberg grundigere at kjende gjennem hans Komedier end gjennem alle hans øvrige Skrifter tilsammen.

Vi indvies i hans Opfattelse af, hvad det tilbørlige Forhold er til alle Livsmagter (Politik, Religion, Poesi), og erfare, hvorledes han fore-

stiller sig de forskjellige menneskelige Sindsbevægelser og Drifter i Virksomhed og indbyrdes Strid.

Den, der f. Ex. vil skaffe sig et Indblik i hans Syn paa Politiken, faar det gjennem *Kandestøberen,* der saa humoristisk forkynder Nytten af politisk Specialkundskab, og i *Jeppe paa Bjerget,* hvis Hensigt er at advare mod en Venden op og ned paa Samfundets Orden og Skik, for hvilken der iøvrigt visselig den Gang ingen Fare var, og hvis Moral kommer lidt *mal à propos,* fordi den stakkels Jeppe intet Øjeblik selv har tænkt paa at sætte den syvkuglede Baronkrone paa sit Hoved.

Det er vel især Haandværkeren og Bonden, i hvis Hænder Holberg finder det umuligt at lægge Magten, men *Don Ranudo* viser, at Tanken om Adelsaristokrati laa ham lige saa fjern. Hans Politik er et tro og ligefremt Udslag af Borgerstandens Frigjørelse fra ethvert Adelstryk og for dens barnligt tillidsfulde Overdragen af Enevoldsmagten til Kongen.

Det er især i *Uden Hoved og Hale,* i *Hexeri eller blind Allarm,* og i *Det arabiske Pulver* at man finder Holbergs Forhold til Religionen, til Tro og Overtro udtalt. Det første Stykke har han lagt an som en Forherligelse af den rette Midte mellem Hanget til at tro alt Overnaturligt og til at benegte alt. Han viser, hvor-

ledes Tilbøjeligheden til Overtro i sin Lidenskabelighed er udsat for Misbrug af Bedragere, og, naar Bedrageriet opdages, atter udsat for pludselige Omslag til den modsatte Yderlighed, og han fremstiller gjennem et andet Exempel, hvorledes den principielle Vantro, der ikke er Udtryk for en tilkjæmpet Overbevisning, men for en vis med alle Vanskeligheder let færdig Frivolitet, ligeledes staar paa yderst svage Fødder og kan forvandle sig til det vankundigste Bigotteri. Han lægger sin egen Synsmaade, det, der for ham staar som Fornuftstandpunktet, en Skepsis, der ikke vover sig til principielt at benegte, i Munden paa den desværre kjedelige Person Ovidius. Det er her endnu mindre lykkedes ham at gjøre sit Kontrafej paa Scenen interessant end i *Det lykkelige Skibbrud,* hvor Philemon dog har langt Mere menneskeligt ved sig. Men naar man husker, at Holberg, skjøndt aldeles vantro overfor de fleste Spøgelseshistorier, ikke ubetinget vovede at negte Spøgelsers Existens, ja endog selv troede at have set et, forstaar man, at der er mere af hans eget Væsen i den blodløse Ovidius end man skulde tro. *Hexeri eller blind Allarm,* et uendelig meget bedre Skuespil, er helt og holdent et lystigt Indlæg for Theatret mod Overtroen som Kulturens og Kunstens Hovedfjende i hans Tid.

Holbergs Opfattelse af Poesiens, særligt Skuespillets Væsen ligger klart for Dagen i *Det lykkelige Skibbrud* og i *Ulysses*, og kommer noget uklarere frem i *Melampe*. Han hævder især den sandhedskjærlige Satires sædelige Mission, og overøser i lige Grad med sin Spot den affekterede Tragediepathos og Spektakelfantastiken med dens Tilsidesættelse af Virkelighedens Orden og Klassicismens Regler.

I den animalske Verden, som ligger til Grund for den menneskelige og over hvilken den er bygget, er Sulten og Kjønskjærligheden de to store Grunddrifter. I Samfundet, som vi i vort Aarhundrede kjende det, er Begjærligheden efter Penge, Nydelsessygen og Attraaen efter Anseelse og Magt Grunddrifterne, vi møde, og som give Anledning til det store Flertal af komiske og tragiske, rørende og afskyelige Skuespil, hvortil vi i vort Liv blive Vidne.

Holberg ser ikke Samfundet saadan. Rimeligvis var det i hans Tid forsaavidt heller ikke saadan, som Konkurrencen var uendelig meget mindre skrap. Attraaen efter Penge spiller en forholdsvis ringe Rolle i hans Komediers Verden. Den besjæler den ene smudsige Slyngel Rosiflengius, den gamle Hykler Jeronimus i *Pernilles korte Frøikenstand* og en hel Del fattige Lerbeutler og Oldfuxer. Den er ikke Henrik

fremmed (mindst Kandestøberdrengen), skjøndt den ikke en Gang hos Henrik som smidig Lakaj er fremtrædende. Hos Polidor, den eneste, der gaar op i Kjærlighed til Guldet, taber den sig som saadan i Haabet om en magisk Almagt i Kraft af Alkymi.

Da det er ægte danske Naturer, som Holberg stedse skildrer, det vil sige svage og sprøde, der for Vilje kun have Stædighed og for Lidenskab kun Forfængelighed, er Livet hos ham i hans Skuespil ikke Attraa efter Magt. Kun Kandestøberen sukker efter Magt, og selv for ham er dens Opnaaelse næsten helt en Forfængelighedssag.

Langt dybere Indtryk har Holberg øjensynlig modtaget af Kjønskjærlighedens Betydning som Drivhjul i Verdensmaskineriet. Ikke blot har han — vistnok tildels af Hensyn til en ham uundværlig dramatisk Vedtægt — næsten allevegne gjort to Elskendes Attraa efter Forening til Midtpunktet i sit Skuespil; men hans Stykker ere saa gjennemtrukne med djærve og drøje Hentydninger til det Kjønslige, at man ser, hans Fantasi har været opfyldt deraf, ja overfyldt dermed. Saa vanskeligt det er ham at gjengive en finere eller rigere og dybere Erotik, saa vel bevandret viser han sig i Alt, hvad der vedrører den Kjærlighed mellem de to

Kjøn, som er paa Tapetet, hvor Tjenestepiger og Gaardskarle, Domestiker og Bønder, Smaaborgere og Haandværkere, Proprietærer og Skuespillere, Pudsenmagere og Skjøger og gamle Kjærlinger føre Ordet frit; han bruger med fuld Dristighed og Hensynsløshed Sproget fra Datidens Gader og Dagligstuer, ja fra dens Borgestuer og Kjøkkener; ikke saaledes, at man nogensinde faar Indtrykket af, at han selv har været en stærkt sanselig Natur — han er det saa lidet som en ømt erotisk — men saaledes, at man føler den humoristiske Iagttager, der véd Besked, og som, selv i sit Tankeliv ude af Spillet, ser ned paa den hele *Treiben* med højst aarvaagent Blik for dens komiske Sider, altid rede til et Smil og en Spøg.

Meget interessant er det nu at se, med hvilken Bestemthed Holberg, som først henad sit fyrretyvende Aar begynder at skrive Skuespil, i den store Proces mellem Ungdommens Drifter, dens forelskede Hang og dens Fornøjelsessyge, og saa Alderdommens Strenghed, dens som Moraliseren forklædte Impotens og dens Alvor, der former sig som Vrantenhed, overalt og haardnakket paa ethvert Punkt tager Ungdommens Parti. Hør Leonard i *Mascarade:*

«Han vil nok blive ærbar, Svoger. Vi har

jo været ligedan i vor Ungdom, og ikke vendet Verden Ryggen, førend den vendte os Ryggen. Dersom vi bleve ligesaa friske og muntre igjen, som vi var for 20 Aar siden, gik vi paa Mascarade igjen; naar vi forfølger vore Børn for de Vellyster, som vi selv udi vor Ungdom har øvet, men nu ved Alderen ere blevne ubequemme til, lader det, som vi giør det af puur Misundelse. Det lader for os, ligesom een, der har Liig-Torner, og derfor fordømmer Dantzen».

En moderne nordisk Digter, der skrev i Holbergs Alder, vilde i Regelen tænke og tale hverken som hans Henrik eller som hans Leonard, men som hans Jeronimus, hvor denne er værdigst. Men Holberg staar højt over dette sit Kreatur. Man læse i *Diderich Menschen-Skræk* Scenen mellem Jeronimus og Henrik.

Henrich.

Maa en Far ikke glæde sig ved, at hans Søn træder i hans Fodspor? Har ikke Hr. Jeronimus selv fortalt, at han var ganske gal af Kierlighed til et fornemme Fruentimmer udenlands?

Jeronimus

løfter sin Stok.

Tør din Hund bebreyde mig, at ....

Henrich.

Det være langt fra. Jeg siger saadant til Hr. Jeronimusses Berømmelse; thi jeg vil ikke give 4 Skilling for et ungt Menneske, der ingen Kierlighed har.

Jeronimus.

Kierlighed og Kierlighed er to Ting .... Jeg har selv løbet gal i min Ungdom, jeg bekiender min Feyl; men jeg har begrædt mine Synder, og giort Poenitentze derfor.

Henrich.

Monsr. Leander vil ogsaa giøre Poenitentze, naar han bliver gammel.

Det er da regelmæssigt gjennem den ældre tolerante Borger eller gjennem den livlige opvakte Tjener, at Holberg lægger sine Sympathier for Livsglædens Ret for Dagen. Sjældent eller aldrig derimod har han formaaet at lade Naiveteten i dens guddommelige Simpelhed og Renhed blotte Konveniens og Hykleri. Pseudonaiveteten maa hos ham (som hos La Fontaine) stadigt erstatte den virkelige Barnlighed. Jacob i *Erasmus Montanus* kommer den nærmest, men selv han er dog yderst snild og bevidst. Holberg, der undertiden — som i *Jule-Stuen* — indfører Børn paa Scenen, har ikke vidst at drage en nærliggende Fordel af deres Naivetet. Paa dette Punkt sporer man Pebersvenden, der ingen stadige, daglige Iagttagelser har havt at ty til. Børnene hos ham repetere mekanisk og komisk deres Skolemesters stakkels Lærdom, men af Naivetetens Urforstand, der tidt, saa sikkert som ubevidst, træffer Ho-

vedet paa Sømmet, har Forstandens store digteriske Repræsentant ikke vidst at gjøre Brug.

Hvad der især er den moderne Læser paafaldende hos ham, er dog dette: Ikke af Mennesker, der i rastløs og komisk Kappestrid styrte afsted efter Penge og Penges Værd, efter grove og fine Nydelser, efter varigere eller flygtigere Lykke, efter Anseelse og Magt — har Holberg set Verden fyldt. Men af Mennesker, der næsten alle og gjennemgaaende ville gjælde for andet og mere end de ere, eller der af Dumhed (som Per Degn) eller af Særhed (som Vielgeschrey) bære sig galt og urimeligt ad. Nogle ville blot *synes*, som Jean de France, Jacob von Tyboe, Don Ranudo eller Jeronimus i *Den honette Ambition*, Andre ere uvidende Stakler, som ikke forstaa de Situationer, hvori de bringes (Kandestøberen, Jeppe), atter andre ere Særlinge som den Vægelsindede eller Guldmageren, eller de have en Mani som Gert Westphaler eller en fix Idé som den indbildte Hanrej i Barselstuen. Med andre Ord: det er de intellektuelle Fejl, de logiske Urimeligheder, som Holbergs Øje og Sind ere modtagelige for. Det er hvad han fortrinsvis ser i Verdensaltet. Verden synes ham ikke lidenskabelig, ikke slet, ikke god, ikke stor og sublim, ikke heller frygtelig og skræk-

indjagende, men urimelig og snurrig, et Herberg for Daarer, derfor Latteren værd. Latterlig er den. At give den til Pris for Latteren, det er da at sætte den rette Pris paa den og betale den med dens egen Mynt:

O du Verden af stædige Bornerte og indbildske Tossefaar og pudserlige Fløse og fjottet vigtige Pedanter i Sort og i Rødt, op paa Brædderne skal du! En Dans skal du danse, som du vil undres over — efter den enlige Fedelspillers Bue!

Ja efter hans Strengeleg skal du danse, du Landsmand — o du Nar! Du Hans og du Per! du Rasmus og du Ranudo! Og du hulde Landsmandinde, hvad du hedder, du Ingeborg Blytækkers, du Anne Kandestøbers, du Arianche Bogtrykkers, du Else Skolemesters og I Øllegaarde og I Dorther, o I charmante Tobenede! I skulle komme til at krænge jert Indvendigste ud, saa Alle og Enhver kan se alt det Intet, der er jert eneste Indhold!

En Latterbølge, bred og mægtig som en Vandflod, skal jævnt og stilfærdigt men uimodstaaeligt glide hen over Landet, skylle jer, dykke jer, bade jer, rense jer, og overalt afsætte sit skarpe Salt.

VI.

Og saa stod *Den danske Skueplads* der ved Geniets Magtbud. Og Folket kom og undredes og lo og vrededes, forstod hist og her lidt, gik glad og glemsomt bort, betragtede det danske Theater som et Morskabslokale af mindre fin Art, formaaede end ikke at hæve sig til den Tanke, at Publikum havde en Pligt imod det, Pligt til at understøtte det og holde det opret, og saa' det med Ligegyldighed vakle paa Fallittens Rand, atter og atter lukkes for en Tid, endelig efter kun fire Aars Existens bukke under, saa det definitivt maatte afslutte sin Virksomhed den 25. Febr. 1727 med Holbergs vemodigt lystige *Den danske Comoedies Liigbegiengelse.*

Aaret efter gjorde som bekjendt Kjøbenhavns Ildebrand Theaterforestillinger til en Umulighed. Fra 1728 af og under hele Christian den Sjettes Regjering var den gejstlige Indflydelse uindskrænket herskende og Skuespil derfor af de Toneangivende ved Hoffet og i Samfundet betragtede som stridende mod gode Sæder, en forargelig Sag.

Hvor inderligt Holberg end følte sig knyttet til den danske Skueplads, han maatte som dramatisk Digter forstumme.

I Mellemtiden mellem hin første og denne sidste Periode af Skuespildigtning hengav Holberg, som tidligt var bleven forflyttet fra sin metafysiske Lærestol til en historisk, sig nu næsten udelukkende til videnskabelige Studier og virkede som Forfatter af historiske, populærfilosofiske og journalistiske Arbejder. Han udgav sin Danmarkshistorie, sin Kirkehistorie, sine Helte- og Heltindehistorier, sin Bergens Beskrivelse, sine Moralske Tanker, den bindstærke Række af sine Epistler osv. og skrev, dog paa Latin, det ene dristige Digterværk, *Niels Klim,* en filosofisk, allegorisk Roman, der indirekte, gjenem Skildring af fantastiske Samfunds og eventyrlige Folkeslags Levevis gjorde det, som i Hjemmet gjaldt for det ubetinget Tilbørlige, relativt og lod et ironisk Lys falde hen derover.

Niels Klim minder ved den Uvilje, den fremkaldte, og ved den Maade, hvorpaa den præformerer en Gruppe af Holbergs dramatiske Frembringelser (den sidste) om den Rolle, *Peder Paars* spiller i Holbergs Ungdomsproduktion. Som i hin Tid Rostgaard og Gram havde stræbt at undertrykke *Peder Paars,* saaledes ivrede nu Hofpræsterne Bluhme og Pontoppidan for at faa *Niels Klim* forbudt. Heldigvis for Holberg strandede den sidste Bestræbelse som den første. Og som *Peder Paars* allerede indeholder Om-

rids til Kandestøberen, Gert Westphaler, Per Degn og Spirer til Pernille, Diderich Menschen-Skræk, Philemon, saaledes foranlediger *Niels Klim* dels direkte, dels gjennem de Studier af Lukian og andre, som Holberg foretog i Anledning af denne Roman, enten den hele Plan eller dog talrige Enkeltheder i hans Alderdoms Skuespil: *Philosophus udi egen Indbildning, Sganarels Reyse til det philosophiske Land, Republiqven* og *Plutus*.

Det er, da Theatret efter Frederik den Femtes Tronbestigelse i 1747 aabnes paany, at Holberg skjænker Scenen det sidste Kuld af sine Aandsbørn, blege Gammelmandsbørn i Sammenligning med de yngre Aars sundhedssprudlende Afkom,

Den Lykke, de gjorde, var neppe stor, men selv fra hans Ungdoms Værker havde Modesmagen vendt sig. Det enfoldigt forfinede Publikum opfattede Forholdet, som havde Holberg overlevet sig selv paa dette Tidspunkt, da Udviklingen manglede et halvt hundred Aar i at være naaet til den Højde, hvorfra man har begyndt tilfulde at forstaa ham. Som Molière var bleven fortrængt af Destouches, saaledes fortrængtes nu ogsaa Holberg dels af de folkelige Spektakelstykker med deres Sceneri, dels af det nyfranske Lystspil med dets statelige

Ærbarhed. Derfor ere Holbergs sidste Epistler helt fulde af bitre Klager. Man «kaster vore Originaler bag Ryggen»; man foretrækker «ilde sammenhængende Markskriger-Stykker». De sidste Ord, vi have fra hans Pen, er hans Smertes bitre Suk: «Der spørges ikke mere, om et Skue-Spil er vel eller ilde udarbejdet, men om det endes med Sang og Dantz . . . . Enhver Skribent kan nu *agere Comoedie*-Skriver, og ingen frygter at see sit Arbejde spildt, i hvor mavert, elendigt og ilde sammenhængende det end er osv.» (Den 539te, sidste Epistel, trykt efter hans Død).

Selvfølgelig maa der i hine Aar have været Mange, der med Interesse læste hans Bøger. Ellers vilde deres forholdsvis stærke Salg ikke kunne forklares. Men medens hans Skrifter vare paa Veje til at blive Folkebøger, nød han hverken hos Verdens Børn eller hos de Lærde og Skriftkloge den Anseelse, han saa rigeligt fortjente, endsige det høje Ry, der nu saa længe efter hans Død omstraaler hans Navn.

Han havde alt i en temmelig ung Alder udgivet sit Levnet under Form af *Tre Epistler til en berømt Mand,* skrevne paa livligt men ikke fuldendt Latin. Man holdt sig baade op over Smaafejl i Latinen og over at han sysselsatte Læseverdenen med sin private Person,

bebrejdede ham Selvros og beskyldte ham for at ville røre Hjerterne ved Klager over sine Fjender.

Han havde dernæst, med sit Hang til at omspænde saa mange Fag som muligt og til overalt at meddele en Oversigt, af og til i sine Skrifter, saaledes i sit statistisk-topografiske Værk *Danmarks og Norges Beskrivelse,* taget sig det vel let med det Historiske, særligt med Oldtidsforholdene, saa Beskyldningen mod ham for overhovedet at mangle Grundighed laa nær.

Han var endelig paa Grund af sin Uvilje mod Autoritetstro og formedelst sin Tro paa Fornuften som Kjærnen baade i Religion og i Moral mistænkt som Fritænker, og dette desmere jo højere den religiøse Reaktion steg.

Han havde allerede for længere Tid siden nedlagt sit Professorat. Den skarpt kritiske Methode, som Gram havde indført i Historieforskningen, formaaede han ikke at tilegne sig; hans Blik var rettet paa det Almene, det Hele; Nøjagtighedsbestræbelsen i det Smaa, ja Smaalige, for hvilken der ingen Forskjel gaves paa vigtige og ligegyldige Sandheder, var ikke hans Sag. Han havde i sin Tid virket mere som Lærer og Skribent end som Gransker og Lærd, mere ved det klarende Overblik end ved den redegjørende Indtrængen; derfor gik han, saa-

snart han saa sig overfløjet i den historiske Detailkritik, bort fra Danmarkshistorien og ombyttede sin Professorstilling med et Quæstor-Embede.

Han var en dygtig Finansmand — i egne som i fremmede Anliggender. Han var den første og er vel endnu den eneste danske Skribent, der har vundet sig en Formue ved sine Skrifter. Han anlagde den i Jordegods, kjøbte sig en Landejendom, Tersløsegaarden, hvor han tilbragte sine Somre, lod sig i sit 63de Aar af Kong Frederik den Femte ophøje til Baron og skjænkede testamentarisk sin hele Kapital i Jordejendom og rede Penge til det nye Sorø Akademi, dog saaledes at Akademiet allerede mens han var i Live skulde nyde godt af Summens Renter. Saaledes var han paa alle Maader og til det Yderste en Velgjører for Land og Folk.

Han synes ved at have ansøgt om Ophøjelse til Baronstanden at have fulgt den samme ærgjærrige Drift, der hele hans Liv igjennem bragte ham til at prøve sig frem i de forskjelligste Fag, ivrig for at udmærke sig paa hvilketsomhelst indenfor hans Rækkevidde liggende Omraade, hvor nogen Anden havde udmærket sig. Han har villet være Baron for ogsaa paa rent ydre Maade at faa det slaaet fast, at han ved egen Kraft og Kløgt havde hævet sig fra en uanselig Stilling og Fattigmandsvilkaar til en

Højde, der ragede op over den lærde Stands Niveau hertillands. Han har villet, man skulde se den skjønne Literatur adlet i hans Person; det har tilfredsstillet ham som en Hævn over Theatrets Foragtere og Fjender. Hans store Mester Molière havde man behandlet som en hjemløs Zigeuner, man havde nægtet ham en hæderlig Grav. Han skulde vise dem, at en Komedieskriver kunde sikre sig Rang med dem, der førte Vaaben og adeligt Skjold. En blot Titel vilde ikke have fristet ham, men da han allerede var Friherre af Gavn, det vil sige besad fuldt saa meget Jordegods, som udkrævedes til et Baroni, saa vilde han ogsaa være det af Navn.

Hvad som heri har undret og stødt adskillige Fintfølende, er mindre at Holberg var forfængelig nok til at attraa Titlen, end at han ikke var for stolt til at bryde sig om den. Det er ligesom lidt pinligt, at han ansaa en saadan Værdighed for kommensurabel med Fortjenester som hans. Det er imidlertid ganske urimeligt at lægge en anden Maalestok an paa Holberg i hine Dage end man anlægger paa Goethe, Schiller, Victor Hugo, saa lang Tid derefter endda. Faa have fundet det besynderligt, at Goethe og Schiller lode sig adle; næppe flere have taget Hugo det ilde op, at han lod sig gjøre til Pair af Frankrig.

Og interessant er det at se, hvorledes Holberg i det Vaaben, han ønsker sig givet, har gjort sin Digtervirksomhed (ikke sin Forfattervirksomhed som lærd Skribent) gjældende som sin væsentlige Adkomst til Adelsrang og har villet henlede Opmærksomheden paa sin norske Afstamning. Granen betyder øjensynligt Norge, som Lyren Poesien, medens det hule Bjerg selvfølgelig hentyder til Navnet.

Det var at vente, at Holbergs Optagelse i Adelsstanden vilde blive lagt ham til Last. Man anførte *Den honette Ambition* imod ham, skjøndt der ingen Lighed var mellem Tilfældet der og hans eget. Holberg maatte endog under en Proces, han som Godsejer førte mod en bedragerisk Ridefoged, finde sig i at høre Spot over sin Barontitel. Thi ogsaa den Person, der førte Retssagen paa Ridefogdens Vegne, var Foged og bar Nag til Holberg for de talrige Udfald mod hans Stand saavel i *Danmarks og Norges Beskrivelse* som i Komedierne. Han negtede sig da ikke i sit Indlæg at sammenligne den baroniserede Digter med dennes egen Jeppe paa Bjerget, der som Baron forhører sin Ridefoged og vil se ham hængt, og som paa Ridefogdens Spørgsmaal, hvad Ondt han da har gjort, kun svarer: «Est du ikke Ridefoged og

spørger endda? .... du som har støbte Sølvknapper osv.»

Dette Exempel er ikke det eneste paa, hvor liden Ærbødighed der vistes Holberg paa hans gamle Dage, og den, som ytredes, var endda mere officiel end virkelig og følt.

En Franskmand, en Hr. Beaumelle, der her udgav et lille sladderagtigt Tidsskrift paa Fransk, *La Spectatrice danoise,* gjorde sig til Organ for det i egen Indbildning fine Selskabs Dom over Holberg. Han angreb ham under Navnet Plautiberg for derigjennem at sigte ham for utilladelig Brug af Situationer og Karakterer hos Plautus. Plautiberg betegnes af Beaumelle som den, «der skriver i alle Genrer og ikke udmærker sig i nogen, men paa én Gang som Humanist, Filosof, Skjønaand, Theolog, Epigrammatiker, Retslærd, Historiker og Moralist beriger sig ved Plagiater». Og Holberg beskyldes for i sine Domme om Landsmænd og om Franskmænd som Destouches at lade sig lede af bar Misundelse, idet det hedder om ham, at han «nedsætter Andres og især Fremmedes Værker, fordi hans egne ikke mere blive roste, takket være den gode Smag.»

Under disse Omstændigheder kan det ikke undre, at Holbergs Livsanskuelse fik et mørkere Præg, end den i hans Ungdom havde havt, da Latteren hjalp ham til at forslaa sine Sorger.

Ti Aar før sin Død skrev han *(i Moralske Tanker):* «De gode Dage, jeg haver havt i Verden ere let talte. Den største Part af mit Liv er henbragt i Bekymring, Sygdom og Afsmag udi alt det, som Verden kalder Got. Hvis andre kand tælle flere gode Dage skal det være mig kiært; thi endskiønt man er udi stedsevarende Lidelse, bør man ikke misunde andre deres korte Fornøielser».

Sine sidste Leveaar tilbragte han i streng Indesluttethed, efter Evne afspærrende sig fra den Verden, hvis Taknemmelighed og Troskab han havde lært at kjende, iagttagende samme Tarvelighed og øvende samme Flid, der havde betegnet ham som Yngling. Hans Helbred havde altid været svagt. Nu led han af stadigt tilbagevendende Hovedpine og af hektiske Anfald, der tilsidst gik over til Svindsot. Musiken, der hele hans Liv havde adspredt ham, glædede ham ikke mere som før. Han søgte Trøst i Studier, i Sysselsættelse med Oldsprog, som han ikke før havde havt Tid til at fordybe sig i eller hvorfor han før havde savnet Interesse, men følte med Vemod sine Evner tagne af.

Han døde i sit 70de Aar, efter Midnat den 28de Januar 1754. Indtrykket af dette Dødsfald var ringe. Kjøbenhavns Befolkning var ligegyldig. Der var ingen Sorg i Sindene, og

ingen den Døde værdig Udtalelse af Tabets Betydning kom for Dagen. Faa vare de, som forstode, at det var Danmarks og Norges største Mand, som nu laa Lig, og færre vare de, som følte noget derved. End ikke den Scene, Holberg havde skabt, mindedes hans Bortgang, og da ved Aarets Slutning Holbergs Legeme førtes fra Kjøbenhavn til Sorø for at bisættes der, udgjorde de to Bønder, som kjørte Ligvognen, det hele Sørgefølge.

Omtrent 25 Aar senere lod Sorø Akademi i Stadens Kirke over Holbergs Kiste opsætte det Mindesmærke, Wiedewelt havde udført. Nogen god Statue af ham er aldrig bleven rejst. Det eneste ham værdige Mindesmærke, som endnu existerer, er det, han har sat sig selv i *Den danske Skueplads.*

Man kan paa dette Værk tillæmpe et Ord, der er blevet sagt i et andet Sprog om et andet Værk: I enhver Dansk eller Norsk, der lærer at læse, vinde Holbergs Komedier en Læser meer.

ADAM OEHLENSCHLÄGER:

Aladdin.

(1886.)

I.

Aladdin er Udgangspunktet for nyere dansk Aandsliv, Grundstenen, over hvilken den Bygning er opført, som udgjør dansk Literatur i dette Aarhundredes første Halvdel.

For den almindelige Opfattelse betegner *Aladdin* desuden Fantasiens Tronbestigelse, og ved Fantasi forstaas den Ævne, som Oehlenschläger har forud for Holberg og det forrige Aarhundredes Digtere: den poetiske Opfindsomhed. Medens Holberg som bekjendt i stort Omfang benyttede den ældre Literatur og i Reglen kun levendegjorde et Stof, han optog fra fremmed Haand, menes Oehlenschläger at betegne den frie Indbildningskraft, den egentlige Frembringen. Fantasi var jo Romantikens Løsen.

Hvis man imidlertid vil tage en gammel Bog fra 1758 for sig: *1001 Nat, hvorudi paa en fornøjelig Maade fortælles allehaande selvsomme Arabiske Historier og forunderlige Hændelser, saavelsom behagelige Elskovs Begivenheder* — den Kilde, som Oehlenschläger under Udarbejdelsen af sin *Aladdin* har havt for Øje — saa vil man se, at han her ikke mindre nøjagtigt end Holberg af sit Grundlag tilegner sig Træk for Træk, og for Fabelens Vedkommende saa at sige ikke forandrer det mindste. Næsten ingen af Begivenhederne, ingen af Hovedpersonerne, ja ingen af Bipersonerne skyldes ham. Han indblæser det gamle Æventyr en ny Aand, sin egen, sin Tids; men af fri Opfindsomhed er her saare lidet.

Han følger gjerne sin Kilde Sætning for Sætning, Linje for Linje, saa nøje, at han, hvor det er gjørligt, optager dens Ord, ja paa enkelte Steder gjør det, hvor det ikke giver nogen ret Mening.

Se f. Ex. Beskrivelsen af den underjordiske Hule.

Æventyret begynder: Alle Træerne, som fandtes i denne Have, hængte fulde af adskillige Slags Frugter. Nogle vare hvide, andre klare som Krystal.

Oehlenschläger:

Thi nogle hvide er som Mælk og klare som Krystaller.

Æventyret: andre derimod ganske mørkerøde, blegrøde, grønne, blaa, violette, gulagtige.

Oehlenschläger:

Blodrøde nogle, andre blegt kun rødme som Koraller.
Og grønne, violette, blaa og brunlige og gule
Med Funklen hænge rundt omkring udi den skønne Hule.

Æventyret: De hvide Frugter var Perler, de klare, som man kunde se igjennem, Diamanter, de højrøde Rubiner osv,

Oehlenschläger:

De hvide Frugter Perler er, de klare Diamanter,
Rubinen spiller i sit Blod med sine slebne Kanter.

Naar man hos Oehlenschläger studser ved den usædvanlige Brug af et eller andet enkelt Ord, forklares det ved, at den gamle Kilde har det.

Hvor Aladdin første Gang benytter Lampen, hedder det f. Ex. i Digtet:

«Aanden forsvinder; strax derpaa lader han sig igjen til Syne med et stort Sølvbækken paa sit Hoved tilligemed tolv tildækkede Fade, fulde af alle Slags *nydelige* Retter. Sex hvide Brød ligge ovenpaa Tallerkenerne. Han har tillige to Flasker med kostbar Vin og tvende Glas i Haanden. Alt dette sætter han fra sig paa Bordet og forsvinder igjen.»

I Æventyret, der ligger til Grund, lyder Stedet:

«Ordene var ikke saa snart udtalte at jo Geisten forsvandt for hans Øjne, men kom inden faa Øjeblikke igjen og havde et stort Sølvbækken paa sit Hoved tillige med tolv tildækkede Fade, fulde af adskillige Slags nydelig Spise, ligesom han og havde sex hvide Brød med sig, som laa ovenpaa Tallerkenerne, samt tvende Flasker med den kostbareste Vin og tvende Skjænke-Glas, som han holdt i Haanden, hvilket han altsammen satte fra sig paa en Sofa og forsvandt dermed i samme Øjeblik.»

Hvor Aladdin i Digtet forordner Festlighederne ved sit Bryllup, siger han:

Lad en Flok *Sandsigerinder* føre op et luftigt Bal.

Man undres ved Ordet. Man er vant til at tænke sig en Sandsigerinde som et enligt Væsen i mystiske Omgivelser, varslende Menneskeskjæbner paa en Trefod; men man studser ved Forestillingen om at finde Sandsigerinder flokkevis og over at se dem gjøre Tjeneste ved Balletten.

Ordet er noget ukritisk optaget fra Kilden, som har:

«Men hun vidste ikke, at bemældte Fruentimmer, som opførte Musikken, var nogle visse

Sandsigerinder (Zigeunersker?), hvilke Geisten som en Slave af Lampen med Flid havde udsøgt.»

Et af de Steder i Aladdin, der gjør særligt Indtryk ved Kolorit og Fantasi, er det Sted, hvor Bødlen udspænder den slimetrøde Hud, der er «farvet af det rygende Blod». Allerede Kilden har imidlertid Ordene «en Hud, som var farvet af en utallig Mængde Misdæderes Blod.»

Det er da langt lettere at angive, hvilke Træk der skyldes Oehlenschläger, end at opregne dem, han har optaget. Og selvfølgelig har det Tildigtede en stor psykologisk Interesse.

I den første Halvdel af *Aladdin,* den, der ender med Brylluppet mellem Helten og Gulnare, ere følgende væsentlige Smaatræk tildigtede eller omdigtede:

Aladdin fortæller, hvorledes han har taget Maal af de unge Piger. Det illustrerer hans ungdommelige Naturs fuldblodige Sanselighed og Livslyst.

Han betragter sin Faders Begravelse som et andet Skuespil. Det viser hans dovne og ligeglade Naturs Sorgløshed. Han er den letsindige Sangviniker, helt sangvinsk, helt letsindig, uden Sentimentalitet.

Følgende Enkelthed har lidt mere at betyde: I *Tusind og én Nat* er Aladdin simpelthen Søn af Skrædderen Mustafa. Oehlenschläger

har forandret dette: Aladdin er hos ham en uægte Søn, som Morgiane i Ægteskabet har faaet med Emiren Al Mamon. Ganske heldig er Opfindelsen ikke, for saa vidt den dels ikke stemmer synderligt med Morgianes Karakter, som den hos Oehlenschläger udfoldes, dels gjør Nureddins Idé, at udgive sig for Mustafas Broder — hvilken Oehlenschläger har optaget fra Æventyret — noget tvivlsom. Thi det er lige efter at Nureddin har hørt Aladdin udtale Formodningen om sin uregelmæssige Afstamning, at han nærmer sig denne som den legitime Onkel.

Denne Ændring i Stoffet er romantisk. Den er for det første et Udslag af Oehlenschlägers ungdommelige Skjælmeri, som det morer at lade Helten være et Elskovsbarn. Dernæst er den et Forsøg paa Forklaring af, hvorledes det gaar til at et Skrædderbarn har det Blod i sig, der muliggjør saa store Skjæbner. Endelig er der maaské en Reminiscens heri: I det Skuespil, som var Oehlenschlägers nærmeste Forbillede, da han udarbejdede sit Værk, Tiecks *Kaiser Octavianus,* hvilket i Forholdet mellem Moderen Susanne og Sønnen Florens har Noget, der minder om det mellem Morgiane og Aladdin, er den gamle Clemens kun Plejefaderen, og alle Konflikter i Huset have det Ophav, at Sønnens

Drift til fyrstelig Idræt og ridderlig Syssel bryder sig mod Hjemmets Kræmmeraand.

Det er kun her i Arbejdets Begyndelse, at Oehlenschläger saaledes forsætlig og som i Kaadhed fjærner sig fra den i Danmark herskende borgerlige Moral. Jo mere Digtet skrider frem, des borgerligere og des frommere bliver han.

Endnu er et fint lille Træk at nævne, som er tildigtet og som fører os lige ind i Skuespillets Midtpunkt:

I *Tusind og én Nat* véd vel den afrikanske Troldmand ganske tilforladeligt, hvor Lampen er at finde, men det er ham ikke tilladt, selv at tage den; «der maatte en Anden forrette saadant.» Derfor gjør han sig bekjendt med Aladdin, hvem han ansér for et ubetydeligt Barn, men som «kunde være bekvem nok til at gjøre ham den Tjeneste, som han forlangede af ham.» Der findes intet om, hvori Bekvemheden til at bemægtige sig Lampen bestaar, kun disse Ord: «Den afrikanske Troldmand forstod sig overmaade vel paa Fysiognomier og derfor fandt alle de Tegn udi Aladdins Ansigt, som var ham fornøden.»

Her har nu Oehlenschläger tildigtet den berømte Scene, hvor Appelsinerne kastes i Grams, to Gange gribes af Aladdin og tredje Gang falde i hans Turban. Som den, der naar Lykken

to Gange har skjænket ham sin Gunst, tredje Gang «med sammentvungne Hænder» lokker den ned i sin Turbanpul, aabenbarer Aladdin sig for Nureddin som det brugbare Redskab.

Og her staa vi ved Karakterens Grundelement og paa Tærskelen til det Idéliv, hvormed Oehlenschläger udstyrede Æventyret af sit eget.

Hvad er, hvad betyder Aladdin?

Ogsaa uden den Henvisning, som findes i Fantasias Epilog, vilde man have forstaaet, at der er to Steder, hvor Hovedoplysningen maa søges, nemlig hvor Nureddin læser i den gamle Foliant, og hvor Ringens Aand forklarer Aladdin Livet:

Efter en Indledning uden synderligt Dybsind, som kun gaar ud paa at saare Faa — som om der var nogen — besidde Lykken helt (i Syden er der varmt, men der er Giftslanger; i Norden er der Rugbrød nok, men der er koldt) følge de smukke og følte Ord:

Naturens muntre Søn er Lykken næst.
Hvorefter Nattens Forsker flittig grunder,
Naar Solen synker i det blege Vest,

Det finder han med Lethed ved et Under.

Ser man rent filologisk paa dette Digt i Terziner, saa opdager man straks deri den tyske

Romantiks ejendommelige Stil-Mysticisme. Det egentlige romantiske Udtryk tilstræber Uforstaaelighed, vil være uigjennemtrængeligt for Forstanden, det vil sige for de Platte, de Oplyste.

Derfor ynder Romantiken alle direkte og indirekte Udtryk for det Vidunderlige. Saadanne Ord ere: æventyrlig, beundringsværdig, evig; hemmelig, hemmelighedsfuld, hellig, himmelsk; selsom, fortryllende, gaadefuld; ubegribelig, umiddelbar, ubekjendt; uendelig, usynlig, uudsigelig; underlig, forunderlig, vidunderlig, underfuld. — Under, Undren, Undersyn, Underværk, Undervirkning, Underblomst, Underkraft, Underbørn.*)

Digtets første Ord er *selsom*. Lykken er selsom:

> Selsomt er Lykkens Gaver rundt fordelt.

Senere følger *Under*. Lykken er et Under:

> Hvorefter Nattens Grubler flittig grunder,
> Det finder han med Lethed ved et Under.

Lykken er *ubegribelig:*

> Fast ubegribeligt ham Lykken gaar
> Imøde, mens han sødt og lifligt blunder.

---

*) Smlgn. Hermann Petrich: Drei Kapitel vom romantischen Stil.

Lykken er *umiddelbar:*

Og deri Lykken netop jo bestaaer,
At den umiddelbar, ved skjulte Kræfter.
Hen til sin elskte Genstand sikkert naaer.

Endnu en Gang *umiddelbar:*

Hvis ej umiddelbar din Lod er falden,
Da blier du for din Higen kun et Spil,
Da hjælper ej din Forsken og din Kalden:

Aladdin er altsaa Lykkens Yndling, han kommer sovende til Lykken, finder den ved et Under, fordi den er forelsket i ham. Paa anden Maade vindes Lykken overhovedet ikke. Den opnaas ved Lampen, og vi vide det alle, at udadtil virker Lampen som en Almagt. Men hvad er den i sig selv?

Læser man Digtet *Stemmen fra Lampen*, faar man Svar og møder atter her Romantikens Grundtanker og Stikord. Lampen er det Inderste i Naturen:

Nu Skjæbnen har en Lykkelig forundet
At trænge dybt udi Naturen ind.
Da først det store *Underværk* er fundet,
Naar Øjet blander sig med Lampens Skin.

Naar Intet længer Jordens Hersker blinder,
Da ser han *Undervirkning* rundt omkring,
En Aand til at udrette Alt han finder,
Og Harmonia skjænker ham sin Ring.

Den fjerner fra hans Hjerte Angst og Krampe,
Den gjør ham let og lykkelig og mild,
Mens *Helligdommenes* dybtfundne Lampe
Udretter Alting med sin *Himmelild.*

Underværk — Undervirkning — Helligdommene — Himmelilden: den tyskromantiske Mystiks almindelige Idékreds og Gloseforraad.

Først den sidste Strofe, der kunstnerisk set er den sletteste, idet den indblander paa én Gang græske og nordiske Myther i det arabiske Æventyr, bringer noget større Klarhed ind i Mystiken:

En ny Prometheus atter vil forene
Det høje Lys med Mennesket i Dag.
En anden Odin gjennem Bjærgets Stene
Faar Drikken ved Gunlødes Favnetag.

Her forklares det altsaa, at Lampen, denne lykkebringende Almagt, er Lyset, er Prometheusgnisten, og i Overensstemmelse hermed hedder det i Epilogen, at den er

Den hemmelige Urkraft, Lyset selv,
Som virker Alt, hvad der er Liv og Lykke.

Her er da den dovne Gadedreng fra Ispahan bleven til en ny Prometheus; Lykkens Skjødebarn udviklet til den store Lysbringer og Lysskikkelse. Ret passer dette endnu ikke paa den Aladdin, der staar for det danske Folks Bevidsthed. Men saa komme de to sidste

Linjer med deres pludselige og barokke Spring tilbage til den nordiske Oldtids mythiske Fantasier: en anden Odin faar Drikken, og Drikken er naturligvis Suttungs Mjød, med hvilken Digtergaven følger. Det hele er da Allegori: Aladdins Lampefund er et Sindbillede paa den geniale Digters Opdagen af sit Geni, hans Overtagen af alle sine Ævner. Aladdin er da ikke blot Lykkens Yndling, men han er Geniet; eller rettere: Digtet hviler paa den Opfattelse af Geniet, at Geniet er den Lykkelige — én Side af Sagen; thi nogle af Verdens allerstørste Genier, Michel Angelo f. Ex., vare aldrig lykkelige, ikke engang tilfredse med deres Arbejd — fremdeles paa den Opfattelse, at Geniet fuldbringer Alt med Lethed, en halv Sandhed, som trænger til at fuldstændiggjøres med Buffons dybe Ord, at Geniet er en lang Taalmodighed. Aladdin er endelig ikke Geniet i Almindelighed, ikke engang Kunstnernaturen i Almindelighed, men ganske særligt det digteriske Geni, nøjere det romantisk poetiske Geni, der er skildret som det eneste sande.

Lampen, denne lykkebringende Almagt, der nylig var Lyset, det er da, som Oehlenschläger selv siger i sit Levnet, *Digterævnen, der satte ham i Besiddelse af Alverdens Skatte.* Denne Ævne synes da at opfattes som givende

den sande Indsigt — Lampen er jo Naturens Helligdom — og Fantasien synes at skulle være det eneste anerkjendte Lys.

I Modsætning hertil er Nureddin den grublende Forsken, den tunge Sfinx, der ikke kan følge den skjønne Chimæres Flugt.

Mig givet blev med dyb skarpsindig Aand
At skue i Naturens Inderste,
Men det udvortes Redskab er jeg ikke.

Det udvortes Redskab er her som i *Guldhornene* «Naturens Søn», legemligt kraftig, varmblodig og klarøjet. Dog videre frem i Digtet skifter Nureddin Karakter; han forringes gradvis. Naar Ringens Aand i Anledning af Lampen siger:

En har det Ydre, som man kalder Lykke,
En har det Indre, som man kalder Aand,
Forenet er de Jordens største Smykke,

saa laa det nær at se Aladdin defineret fortrinsvis ved Lykken, Nureddin ved Aanden uden Lykke; men under Digtets Gang have Karaktererne forvandlet sig. Aladdin har Alt. Han er ikke blot Lykken, han er Kraften.

Mod denne Vanvid maa sig *Kraften* værne.

Aladdins Fjender ere af dobbelt Art, Nureddin og Hindbad, og den første karakteriseres i Linjerne:

En tom, forfængelig, sig op vil kjæmpe,
Med malmløs Flid, med nervesvækket Arm.

Han er bleven Pedanteriet; han er bleven Misundelsen: han er bleven den rene Nedrighed og Smaalighed, der pukker paa det Selverhvervede og hader Den, der fødtes med en lykkelig Natur.

Saaledes maa ogsaa forstaas, hvad Kjøbmanden siger til Nureddin om Aladdins Palads:

En bygger langsomt op og sammenskraber
Materialier fra alle Kanter,
Naar det er gjort, saa gaar det med en Muren,
Og dog forhaster man sig ikke derfor,
Er Noget muret altfor galt, saa rives
Det ned igjen . . . .
En anden løjerlig, naragtig Karl
Blier født til Verden som en Spindelvæv [Edderkop],
Han haler alting af sig selv, og hviler
Ej, før den hele Bygning færdig staar.
Og det er gjort, mens en fornuftig Mand
Faar tændt og røget ud sin Morgenpibe.

Dette er jo ikke andet end Oehlenschlägers faste Forestilling om Geniet, at dettes væsenlige Kjendemærker er for det Første at have alt fra sig selv (og det i dette Digt, hvor han saa stærkt benytter sin Kilde), dernæst den Hurtighed, hvormed det arbejder, en ganske sikkert væsenlig, men dog altid sekundær Bestemmelse. Hvad Oehlenschläger imidlertid især vil have fastslaaet er Geniets Naivetet. Det er naivt, fordi alt Stort og Udmærket er det. Da den

danske Digtekunst, som i den klassiske Periode havde forsmaaet de nationale Erindringer og Myther, især ved ham vendte sig imod den nordiske Gudeverden, den nordiske Helte- og Riddertid, fremstillede han i disse Former med Forkjærlighed Kraftens, helst den naive Krafts, Kamp mod List og snigende Kløgt. I sit Væsen var Kraften naiv. Thor er naiv. Geniet er naivt, fordi det er den højeste Kraft.

Og baade historisk og psykologisk interessant er den nye Betragtningsmaade af Menneskeverdenen og Menneskesjælen, der saaledes opstaar under Romantikens Indtrængen i Danmark.

I forrige Aarhundrede havde den gode Borger, den nyttige Statsborger været Idealet; selv Geniet, selv de største Digtere som Holberg og Ewald, kjendte ingen højere Ros end den, at have været gode Borgere. Nu, da den danske Stat begynder at opløse sig, nu opstaar en ny og national Anskuelse af Geniet. Geniet bliver tænkt som isoleret Personlighed, udenfor Staten. Opfattelsen bliver paa en Gang dybere og mere overspændt. For Holberg havde Geniet været den djærve, sandhedskjærlige og stridbare Skribent, saaledes som han optræder i *Det lykkelige Skibbrud* med alle sine Forfølgere omkring sig — en jævn, god borgerlig Opfattelse af Geniet og dets Fjender.

I Mellemtiden mellem Holberg og Oehlenschläger falder Goethes Optræden, og det første, vigtigste Parti af hans Mesterværk, *hans* Ord om Geniet, kaldet *Faust,* for lange Tider Menneskehedens vægtigste Ord derom. Faust er Geniet som Forskeraand, der vil kjende og erkjende Naturen og Mennesket, stræber efter en Viden, der er mere end Stykværk, altomfattende, universel, efter en Livsfølelse saa vældig, at den aldrig kan tænke sig et Øjebliks Rast, og efter en Magt over Samtid og Fortid, der ingen Grænser fornemmer.

Det var en vanskelig, tilsyneladende umulig Opgave at skrive en Digtning om Geniet efter *Faust.* De senere Digtere have kun formaaet det ved at udvikle de skitserede Træk videre, ved, som Byron f. Ex., at uddybe og formørke det Kvalfulde og Nydelsessyge i Udtrykket, Verdenssmertens Træk. Men at vende fuldstændigt om, at give en helt ny, trodsigt naiv Definition paa Geniet, det var Oehlenschläger forbeholdt. Nej, siger Oehlenschläger, ikke den forskende, ikke den stræbende Aand er Geniet. Flid og Forsken, Stræben og Arbejd gjør det ikke. Lykkens fødte Søn, hvem Geniets gode Gave er tilfaldet, ham tilfalde alle Livets gode Gaver uden Møje.

Og Faust degraderes. Han nedsættes til

den blege, lærde Troldmand, der véd meget, men intet ævner, og som, da han som Redskab vil bruge en smuk, stor, rødkindet Dreng, i ham snart finder sin Herre og Mester.

II.

Det Hele kan synes det letteste og vilkaarligste Fantasispil. Hvor langt er det fra at være det!

Livsanskuelsen grunder dybt i europæisk Kultur og dybtnede i den tyske Romantik.

Vi kunne hos Novalis og Steffens paavise Modertankerne til *Aladdin,* ja vi kunne forfølge de Elementer, hvoraf de opstaa, endnu længere tilbage i den tyske Poesi og Filosofi.

Aladdin er Ønskets Poesi. Han er det Ønske, der er saa genialt, at Opfyldelsen er givet. Men allerede *Schiller* havde afsluttet sit Digt *Columbus* med de berømte Slutningslinjer:

Mit dem Genius steht die Natur im ewigen Bunde
Was der eine verspricht, leistet die andre gewiss.

Goethe udtrykte den samme Tanke med den paradoxe Vending, at det at leve i Ideen vil sige at behandle det Umulige som om det var muligt.

Og i Overensstemmelse med dette Livssyn

og denne Udtryksmaade stod *Fichtes* Lære om det verdensskabende og verdensbeherskende Jeg. Det stræbende Jegs indre Kraft var Indbildningskraft, og fra den *skabende* Indbildningskraft udgik efter hans Fremstilling Menneskeaandens hele Virksomhed.

Indtryk fra alle disse store Aander spores hos *Novalis*. For ham er Jegets egentlige Væsen det geniale Anlæg, og den sande Viden en Aabenbaring: Der gives en højere Ævne i os, kaldet Instinkt eller Geni, som gaar forud for alle aandelige Ytringsformer, og af hvilken disse kun er enkelte Funktioner. Han forener Digterens Overbevisning om Geniets Ret og Magt med den fromme Vished om, at Troen kan flytte Bjærge. (I *Aladdin* bygger og flytter Aanden dog kun Paladser). En af Novalis' Yndlingsforestillinger er den om Fiktionens undergjørende Kraft. Den er Ævnen til at nærværendegjøre det ikke Nærværende: Den evige Fred er paa Veje til at virkeliggjøres i det Øjeblik jeg tror den er virkeliggjort. Gud er til i det Øjeblik jeg tror paa ham. Hvis et Menneske pludselig troede, han var moralsk, vilde han ogsaa være det. — Det er ikke vanskeligt at finde det Gran af Sandhed, som ligger i dette Fantasteri, der af Novalis fik Navnet *magisk Idealisme*. Men netop dette Stikord passer paa Aladdin.

Hans Idealisme er magisk. (Haym: Die romantische Schule. S. 359.)

Lampen var i Aladdin paa den ene Side Digterævnen, paa den anden Side Kjærnen i Naturen. Modsigelsen synes grel. Men for Novalis er Naturen intet Andet end en sanseligt iagttagelig Indbildningskraft, og han definerer Fysiken som Læren om Fantasien. Saaledes bliver altsaa Digterævnen netop det samme som Kjærnen i Naturen. Aladdin var fremdeles Ønskets Almagt. Men for Novalis havde netop Fichtes Lære om Jegets praktiske Overvinden af sine Skranker forvandlet sig til det tænkende eller troende eller ønskende Jegs ubetingede Almagt over Omverdenen. Hans Roman *Heinrich von Ofterdingen* er fire Aar før Aladdin Poesiens Apotheose. Og han formulerer først de Ideer, hvorover Aladdin er bygget: Den sande Poesi er Æventyrets Poesi. Al Poesi maa være æventyrlig; thi i det ægte Æventyr er Alt vidunderligt, hemmelighedsfuldt og dog sammenhængende.

I Forening med Novalis, men endnu stærkere og mere personligt paavirker *Steffens* Oehlenschläger. Steffens havde i 1798 gjort Schellings personlige Bekjendtskab og var bleven hans afgjorte Tilhænger. Men den ildfulde og naive Normand optog den romantiske Aand i sig med en ungdommelig Begejstring, som fremgik af og

bødede paa den Uselvstændighed, hvormed han som fremmed lod sig inspirere af den. Man har sagt det træffende Ord, at endnu før Læren var bleven gammel, foryngedes den i Steffens' Sind. Vi kunne tilføje, at før den var bleven gammel hos ham, foryngedes den paany gjennem ham i Oehlenschlägers.

Den bevægende Kraft hos Steffens er Troen paa, at vi have Nøglen til Naturens Hemmeligheder dybest inde i vor egen Aand: Mine Tanker ere væsensbeslægtede med Naturtankerne. Derfor har Anelsen Ret til lange Strækninger igjennem at kaste Lys over Forskningens Vej. Hvem Naturen undte at finde dens Harmoni i sig (hos Oehlenschläger: hvem Harmonia skjænker sin Ring) han bærer en uendelig Verden i sit Indre og er Naturens indviede Præst.

Steffens havde et langt grundigere Naturstudium bag sig end Schelling og formaaede derved rent videnskabeligt at lære sin Lærer meget, men den poetiske Begejstring, hvormed han kastede sig ind i Naturfilosofien, bevirkede desuden, at den ny Filosofi gjennem ham kom til at indvirke paa Digterne og befrugte Poesien. Goethes Storhed havde ikke blot indgydt ham et Sværmeri for Manden, der forenede det geniale Blik paa Naturen med digterisk Geni, men havde bibragt ham den Overbevisning, at Goethe

skyldte sin poetiske Begavelse sin øvrige Storhed. Han tilegnede Goethe sine *Bidrag til Jordens Naturhistorie* og til Goethe sigtede han med Slutningsordene i denne Bog, at den fuldendte Digter er den skabende Naturs Toppunkt — en Sætning der fører lige over i Aladdins Grundsyn.

Dog før Steffens gjorde Epoke i Oehlenschlægers Liv, havde han allerede paavirket en anden af Tidsalderens Digtere dybt. Han har sat Spor efter sig i Tiecks Poesier. Adskilligt før Tieck lærte ham at kjende havde denne ganske vist paa romantisk Vis lagt menneskelige Stemninger ind i Træers og Buskes Fysiognomi, læst Følelsernes Udtryk i Skyernes og Bjærgenes Former, hørt Farverne klinge og set Nattergalens Toner flyde i Maanelysets Straaler. Men under Samlivet med Steffens i Jena forvandlede denne romantiske Leg med Naturen sig til mystisk Naturtydning. Steffens Indvirkning er utvivlsom i *Den tro Eckardt* og *Tannhäuser*. Den almindelige romantiske Grundtanke, at Naturen er synlig Aand, Aanden usynlig Natur, og den almindelig romantiske Grundforestilling, at Menneskesjælen gjenfinder sig selv i enhver Naturorganisme og Naturting, individualiseres hos Tieck saaledes, at det er Vanviddet, i hvilket Mennesket mødes med Naturen.

Det er højst interessant som betegnende for to samtidige Digteres grundforskjellige Anlæg, at da Tieck og Oehlenschläger kort efter hinanden komme under Steffens' Indflydelse, er det for Tieck Vanviddet, for Oehlenschläger den fuldendte, rødmossede Sundhed, som begrunder Menneskets hemmelighedsfulde Forbund med Naturen.

Kjærnen i disse Tieckske Æventyr er den grufulde magiske Magt, med hvilken Venusbjærget virker. Hvad han med Liv og Styrke skildrer er den af Naturtrolddommen fremkaldte Svimmelhed, som drager Mennesket ned i Dybet, hvor Aanderne huse og hvor Guld, Sølv og alle Metaller blinkende lokke. Steffens kjendte af Erfaring slige Stemninger, og Tieck var betaget af de Samtaler, i hvilke Normanden, en ypperlig Fortæller, havde udmalt dem. Steffens medbragte til Tyskland det levende Indtryk, som kort Tid forinden Skuet af den norske Fjældverden havde gjort paa ham. Det var ham, plejede han at sige, som om Jordens Inderste havde aabnet ham sit hemmelighedsfulde Værksted. Han følte sig tilmode, som var den frugtbare Jord med dens Blomster og Skove kun et let og yndigt Tæppe, der skjulte uudgrundelige Skatte, og som om dette Tæppe her var trukket til Side for at han skulde drages ned i Dybet.

Tydeligst stemplet af Steffens er Tiecks *Runebjærget,* hvor de vilde, kløftede Bjærges Stemning er stillet i Modsætning til det skikkelige Slettelands, og hvor de brogede Blomsters Farver udgjøre Kontrasten til det kolde Metals røde Glans. (Haym: Anf. Værk 624—30).

Aladdin er skrevet i Vinteren 1804—5. Ikke et Brev, ikke en Billet, ikke en Notits synes at være opbevaret fra hele dette Aar, skjøndt Breve og Erindringer fra andre, langt ubetydeligere Perioder af Oehlenschlägers Liv foreligge i Hobetal. Digtets Tilblivelseshistorie lader sig altsaa ikke ligefrem forfølge. Dog saa meget véd vi, at det blev til under umiddelbar Paavirkning af Steffens. Og det véd vi, at umiddelbart før Aladdin skriver Oehlenschläger *Vaulundur*, dette helt forskjelligartede Arbejde, nordisk, forfattet i gammeldags, archaistisk Stil, med streng, kold, graalig Kolorit, mens Aladdin er et lyst og broget Billede fra Østerland med Samtidens Stil i Diktionen.

Og dog er der Lighed: For Vaulundur som for Aladdin aabner Jorden sit Inderste; ogsaa ham skjænker den sine Skatte, saa han bliver den største Rigdoms Herre. Hans Bjærggrotte svarer til Aladdins Hule. Man vil endog gjenfinde nogle af de ovenfor anførte Udtryk, som male den underjordiske Hule, i denne

Skildring af Grotten: «Indgangen til denne Buehvælving var bevoxet med unge Roser. Fra Væggen glimtede det rødeste Guld og mellem det allehaande andre Metaller. De purpurrødeste Rubiner besprængte Væggene og deriblandt allehaande Koraller og Krystaller af blegere og stærkere Farve.»

Den røde Karfunkel i Vaulundurs Grotte svarer til Lampen i Aladdins Hule; den er Ildens og Lysets Symbol. Som det i Aladdin hedder om Lampen: «den hemmelige Urkraft, Lyset selv,» saaledes hedder det her i Havfruesangen:

> Hvad aldrig bortdøde, hvad aldrig forgaar,
> Er Luen hin røde, i sig den bestaar,
> I Alt den sig mænger, fra Solen nedkaldt,
> Til Intet den trænger, nødvendig for Alt.

Det er da Steffens's norske Bjærgsyner, der fra Tiecks tyske *Runebjærg* over Vaulundurs norske Grotte strække sig til Aladdins persiske Hule.

Men ogsaa Mesteren Schellings Tankeliv gjenfindes i Aladdin. Efter Bekjendtskabet med Steffens var Schelling traadt i nær Berøring med Brødrene Schlegel. Han opdagede nu en Analogi mellem sin egen Stilling til de ældre empiriske Naturforskere og den nye Digtnings til Oplysningstidens Poeter og Kritikere, og under

Indflydelse af den romantiske Atmosfære i Jena foretog han en Svingning over mod Kunst og Poesi. Han taler nu om Betydningen af den naturvidenskabelige Revolution, han har gjennemført, ikke blot for Filosofien, men for *det Højeste og Sidste,* Poesien. Han deler, som man ser, Romantikernes Forgudelse af Ordets Kunst. Naturfilosofien, siger han nu, er ikke blot udsprungen af Poesien, men stræber tilbage mod Poesien som mod sin Kilde. Den viser sig endda kun som Middel til et Maal, og dette Formaal, det højeste og sidste, er Poesien. Det gjaldt for ham om at finde en ubetinget Harmoni mellem Nødvendighedens og Frihedens, det Ubevidstes og det Bevidstes Verden. Han fandt den i Kunstanskuelsen og Kunstfrembringelsen; thi i Geniets Virksomhed og denne Virksomheds Resultat gik det Bevidstløse og Bevidste i ét; Geniet var intet andet end den igjennem Frihed virkende Natur. Kunsten var for Filosofen det Højeste, fordi den aabnede ham det Allerhelligste, gav ham Indblik i Helligdommen, hvor det, der var adskilt i Naturens og Historiens forskjellige Verdener, brændte som i én Flamme — Lampens.

Naturen var for Schelling Aandens endnu bevidstløse Poesi. Kun som Helhed fremstillede Naturen det Uendelige; men hvert enkelt Kunst-

værk indeholdt det. Kunsten var da Filosofiens eneste sande, evige Organon og Dokument. «Det er at vente,» hedder det i hans Værk, *Den transscendentale Idealismes System* (1800) «at, som Filosofien i sin Barndom udgik fra Poesien, saaledes vil den og med den alle Videnskaber, som lige saa mange skilte Strømme, atter flyde ud i Poesiens almindelige Ocean.»

Her er det som hørte man tydeligt Romantiken banke paa Videnskabens Dør og true med at sprænge Døren; ja det er, som saa' man den fremmanede Poesiens Aand overvælde den videnskabelige Erkjendelses Aand.

Ser man nu fra denne Højde tilbage paa Aladdin og Nureddin, forstaar man bedre, hvorfor Nureddin i Digtningens Løb stedse bliver ringere, ubetydeligere.

Først er han Troldmanden, den altskuende, den store Mester, der øjner Lampen tusind Mile borte dybt i Jordens Skjød; kun det udvortes Redskab er han ikke. Han staar da fra først af overfor Aladdin omtrent som Steffens overfor Oehlenschläger; han har alle Ideerne, som den anden ikke har, kun kan han ikke sætte dem paa Vers.

Saa forvandler han sig, bliver den marvløse Flid, den malmløse Misundelse, det sammenstykkende Pedanteri, indtil han ender med som

Bejler at holde Foredrag for Gulnare om at han som Barn havde Orm og nu lider under en daarlig Mave. Saa endelig faar han sin Straf, idet Gulnare forgiver ham, og Aladdin siger ham hvasse Sandheder — «forgiftigt Kryb!» — under Dødskampen.

Hvad er Nureddins stigende Filisteri andet end Romantikens stigende Haan over den grublende Forsken, end Poesiens Selvforgudelse, Digterens Overlegenhedsfølelse, og hvad er det, som aabenbarer sig i denne Dødsscene andet end det, vi hos Schelling allerede saa': Poesiens Aand, der overvælder og forgifter Erkjendelsens Aand.

Forstaar man dette ret, saa indser man klart, hvorledes et Kunstværk af denne Rang bliver til.

Der staar han, denne Aladdin, med den straalende Lampe højt i sin Haand, som Indgangsskikkelse til Danmarks hele Aandsliv i dette Aarhundrede, lig en gigantisk Fyrtaarnsstatue, der belyser Indløbet til en Havn.

Se paa ham, han sprudler af Liv og Ungdom, stor og smuk, brunøjet og stærk, med to spillende, mørke Soløjne — et idealiseret Portræt af den rødkindede, 25aarige Yngling, som digter ham og leder sit Blod over i hans Aarer.

Den varme Stemning, i hvilken han er undfanget, det er ingen blot historisk, det er den,

i hvilken den geniale Yngling for første Gang under Hjertets mægtige Svulmen siger til sig selv: «Ja jeg er det; jeg føler, at jeg er det, som Menneskene kalde et Geni.» Det er den Stemning, i hvilken han udstrækker sin Haand og føler Magten i denne Haand, som vuggede den Æventyrets usynlige Lampe, føler, at han i denne Lampe har Aanden, der ikke behøver møjsomt og pedantisk at slide, men er den Aand, som uimodstaaelig overvinder alle Hindringer, og for hvem Alt, hvad han fordrer af den, falder let.

Aladdin, det er den Stemning, i hvilken denne Yngling, taknemmelig og overmodig, føler, at han er den højtbegunstigede og fornemmer Geniet som Lykke.

Naturligvis krystalliserede mange Elementer sig i Oehlenschlägers Forestilling om Geniet. Han havde jo oplevet, hvorledes den korsikanske Artilleri-Lieutenant efter faa Aars Forløb som i et Æventyrs Flugt stod der som verdensbeherskende Kejser. Han saa' flere af Napoleons Marschaller variere Lykkeskjæbnens store Epopé. Æventyret var i hans Levetid blevet Virkelighed. I 1804 var Napoleon bleven udraabt til Kejser; i Vinteren 1804—5 skriver Oehlenschläger Aladdin. Dog de væsentlige Træk til sin Helt tog han ikke fra noget fremmed Aasyn. Hans sande

Forbillede var han selv. Ikke Napoleons saa strengt arbejdende Genius skyldte han denne Forestilling om den strenge Flids Værdiløshed. Sin egen, saa særegent anlagte Genialitet skyldte han sin Idé om Geniet overhovedet.

Ganske saaledes, saa pludseligt, saa mirakuløst som Aladdin finder sin Lampe, var jo han efter den døgnlange Samtale med den fra Europa tilbagevendte Steffens bleven overrasket og overvældet af sin digteriske Ævne. Og ikke i stille, langsom Udvikling, men pludseligt, som under et tropisk Foraar, var hans Poesi skudt i Vejret, havde fuldstændigt fornyet det danske Sprog, tilført det friske Safter, givet det ny Gang og ny Klang, havde gjenerobret den tabte Oldtid og indvarslet en stærk, nordisk Renæssance — og som denne Poesi spændte Bro bortover Rationalismens Tid tilbage til den hedenske Tidsalder og Mytheverden, saaledes skulde den snart henrive hele Norden, holde Norge fast i det Øjeblik, da Politiken skilte det fra Danmark, ja vinde Danmark Sverig, Fjenden, saa fuldstændigt, at dette Sverig tilsidst kronede Oehlenschläger til Aandskonge med den Tegnérske Krans.

Ud fra Anelsen om disse Triumfer, ud fra denne stormende Selvfølelse gaar han da til sit Værk. Han griber Æventyret fra *Tusind og*

én Nat, det, han allerede havde læst som Barn paa sin Skammel, følger det Linje for Linje, Ord for Ord, Træk for Træk, lægger kun hist og her lidt til, digter kun hist og her lidt om, men det er nok til, at han selv med hele sit Væsen udbreder sig i Stoffet og gjennemtrænger det.

Og ikke blot han selv, hans egen Aand, gjennemtrænger besjælende dette Stof. Indtryk fra Goethes *Faust,* Forudsætninger fra Tiecks *Octavianus,* Fichtes Lære om det verdenssættende Jeg, Novalis' magiske Idealisme, hans og Schlegelernes Apotheose af Fantasien, Steffens Naturindtryk af de norske Fjældes og den underjordiske Verdens Poesi, Tiecks første Bearbejdelser af disse Indtryk, endelig Schellings hele Genilære og Kunstforgudelse, hans Grundtanke, der fører til Poesiens Ombringen af Videnskaben, alt dette afspejler sig i dette Digt, der er saa simpelt, at det kan more Børn, og hvor alt det Fremmede er blevet fordansket.

Saa dybe Rødder har Aladdin i hele Nordeuropas, hele Samtidens Kultur, i Poesien, Kritiken, Metafysiken, Naturvidenskaben dengang.

Saa dybe Rødder have alle udmærkede Aandsværker i Verden.

Og netop saa dybe, saa vidtforgrenede Rødder har den aandelige Bevægelse, der af-

løsende Romantiken først optraadte her i Danmark i Begyndelsen af Halvfjærdserne og som nu omspænder ogsaa Norge og Sverig.

III.

Vil man faa det fulde Indtryk af *Aladdins* digteriske Værd, behøver man da kun at sammenholde Digtet med Æventyret som ligger til Grund. Vil man i Enkelthederne studere Oehlenschlägers digteriske Fremgangsmaade og Menneskekarakter, maa man ligeledes vende tilbage til hans Tildigtninger og de Ændringer, han foretager med sit Stof. I Almindelighed kan man sige, at disse gaa ud paa at sløjfe det Hæslige, tilføje det Komiske, udfolde alle interessante Motiver, udhæve det Værdige, indflette lyriske Partier, der give Stoffet Sving, og ornamentere med overnaturlige Væsener, Aander og Nymfer i Tidens romantiske Stil. En Hovedtendens er endelig den at give Æventyret, saa vidt det lod sig gjøre, et vist Præg af den i Danmark gængse, godlidende Fromhed, og over det at kaste et Skær af anerkjendt Moral og protestantisk Religiøsitet.

Aander og Nymfer ere, som sagt, indførte. Bjærgpigerne, der nærme sig den sovende

Aladdin ere nette og virke godt; Skjønhed og Styrke fremtræde, skøndt kun Personifikationer, plastisk gjennem de dristigt malende, baade energiske og fine Vers, der ere lagte dem i Munden; kun Zefyr og Lymfa ere flove og forstyrrende. Saa er der de byggende Aander, hvis Repliker udgjøre en mægtig og uforglemmelig Episode, endelig Nureddins Spøgelse, Manden i den skarlagenrøde Dragt, i hvis Optræden der er en imponerende Fantasi.

Det Hæslige er sløjfet. I Æventyret hensætter Lampens Aand Saladin, efter at han er løftet fra Brudelejet, paa et ildelugtende Sted; hos Oehlenschläger staar han opstillet paa Altanen. I Æventyret har Prinsessen intet imod denne Bejler: hos Oehlenschläger afskyr hun ham.

Interessante Motiver er udførte. Kilden har kun to Linjer om Aladdins Vanvid efter at han har mistet Gulnare. Der staar: «Thi han gik fra Dør til Dør uden at vide hvad han selv gjorde, spurgte alle dem, han mødte, om de ikke havde set hans Palæ.» Oehlenschläger har deraf taget Anledning til en Række af de allerypperste Scener, han overhovedet har frembragt, saaledes Besøget i Morgianes Hus og den dybe Scene, i hvilken Aladdin spørger Oldingen, hvor mange Dage der er tilbage af fyrretyve, naar der allerede er gaaet ni og tredive. Det er

gribende, fordi Læseren føler, hvor tungt det er at udføre den simple Operation, naar det er Livet, hvorom det gjælder. Iblandt de talrige, uforlignelige lyriske Stykker høre nogle af de bedste til dette Parti. Der er Edderkoppens klassisk-mægtige Ord til Aladdin i Fængslet, Repliken: *Betragt mit svage Spind!* Oehlenschläger har aldrig gjort noget i Stilen simplere og større. Der er den sindssyge Aladdins Vuggesang paa sin Moders Grav, *Visselulle nu, Barnlil!* Der glimter noget Shakespearsk, skjøndt blødere og mere anlagt paa det Rørende frem i denne Vanviddets Poesi, hvor Lyden af Hyldeføjten, paa hvilken Aladdin spiller for den døende Moder, klinger «som en vildsom Nattevind i de vaade Vintergrene.»

Paa sine Steder er det fremdeles lykkedes Oehlenchläger at give Handlingen og Landskabet en østerlandsk Kolorit, som ganske fattes i den forfranskede Textbog, han har for sig. Fremfor alt er her at anføre Digtet *Den arabiske Ørk*, et Maaneskinslandskab med den gjennem en Sandørken dragende Karavane, som er et lille Mesterværk i sin Art.

Lige op til dette Østerlandske staar nu det Kjøbenhavnske i Morgianes Figur. Denne Figur er Oehlenschlägers Skabning, overordentlig ved den kjække Blanding af Lavtkomisk og Rørende,

der aldrig findes saadan hos Holberg, end mindre hos Wessel. Yderlinjerne vare givne: Angesten overfor Lampens Aand og Omridset af Scenerne med Soliman, med Aladdin og med Urtekræmmeren. Tilføjet er den ikke ret naturlige Scene, hvor Morgiane antager Aladdin for Statue og det vittige Replikskifte med Urtekræmmeren:

Forlanger I den bedste Olie?
Nej,
Ifald jeg turde bede Eder om
Den sletteste. Men det maa være noget
Som der er godt.

Denne Komik er enestaaende hos Oehlenschläger, fordi den er saa fin, saa fri for den ulykkelige Smøren paa, som skamskjænder det lige forudgangne *Freias Alter* og som Digteren strax vendte tilbage til i den tyske Omkalfatring af Aladdin.

Han nævner selv — i Fortalen til den tyske Aladdin — Shakespeares *Storm og Sommernatsdrøm* samt Gozzis dramatiske Æventyr som sine Forbilleder i det Komiske. Paa dette Punkt er han dog helt original. Derimod er der andre Steder i Aladdin, hvor man tydeligt sporer et Forbillede hos Shakespeare, som netop paa dette Tidspunkt gjennem A. W. Schlegels mønsterværdige Oversættelse begyndte at øve sit Herre-

dømme over Romantikerne. Det er det af Schlegel først udgivne *Romeo og Julie,* som for nogle Bifigurers Vedkommende har paavirket Aladdin. Gulnares Amme er en afbleget Kopi af Julies djærve Amme, og den forsultne Apotheker, hvem Aladdin fratvinger Giften, er en fri Efterligning af den ikke mindre forsultne Apotheker, hos hvem Romeo kjøber sin Gift. Er Ammen hos Oehlenschläger ringere end hos Shakespeare, saa er til Gjengjæld Apothekeren morsommere og opfattet med en høj Humor. Udødelig er Vendingen:

Gaa hen for mig og henret hvem I vil,
Naar I kun sparer mig, min Hustru og
Min lille Hassan med de skjæve Ben.

Denne Oehlenschlägers Humor er særligt dansk. Hvor den er fri og kraftig som her, har den det Præg, som senere Marstrand giver sine humoristisk opfattede Figurer af Folkelivet; hvor den er blødere, som i den gamle Sultans Skikkelse («Nu render han i Slobrok og i Tøfler, og glemmer hele Kejserværdigheden») giver den det Grundrids, hvorefter H. C. Andersen former sine gamle Konger i Slobrok med Kronen paa Hovedet og Rigsæblet under Armen.

Hvor Behandlingen er i Fabelens Æventyr-Aand, dér er den fortræffelig. Hvor den bliver

spidsborgerlig moralsk eller religiøs, sakker Digteren af. Og jo mere Digtet skrider frem, des borgerligere bliver Oehlenschläger, indtil han i den tyske Bearbejdelse ødelægger Værket fra Grunden af med dydig Sentimentalitet.

Han tager fra Æventyret den snedige Jøde, der narrer Aladdin ved Indkjøbet af Sølvfadene. Han tager ogsaa den skikkelige Guldsmed, der giver ham langt mere. Men medens denne brave Mand naturligvis i den arabiske Fortælling er en ærlig Rettroende, en Muhamedaner, gjør Oehlenschläger ham i Strid med det Heles Aand til en Kristen, og tildigter den Grimace, at Jøden af Ærgrelse over at Sølvfadet undslipper ham, beslutter at begaa Selvmord. Ja ikke nok dermed. Han lader ham træde af med denne fjælebodskomiske Replik:

> Jeg hænger mig, men først vil jeg gaa hen
> I næste Kristenbod og stjæle Strikken.

Dette er ganske vist yderst satanisk tænkt, men lidet menneskeligt og lidet sandsynligt.

Oehlenschläger forefinder i sin Kilde det Træk, at Aladdin, da Gulnare er bleven baaret ind i hans Kammer, anbringer et Sværd paa Lejet mellem hende og sig. Dette er mere ærbart og symbolsk end egentligt virksomt og naturligt. Imidlertid optager han det, tiltalt af

Ridderaanden deri. Betænkeligere er det, at han, alt som han sysler mere med denne Scene, finder Behag i at udtvære dens moralske Skjønhed. I den tyske Aladdin indlægger han, efter at Aladdin og Gulnare er faldne i Søvn, en hel Monolog af Uskyldighedens Genius. Stedet lyder;

Aladdin und Gulnare liegen schlafend in dem Hochzeitbette. Das gezogene Schwert zwischen ihnen.

Die Fee der Unschuld
sitzt lächelnd am Lager und betrachtet sie bei dem Scheine ihrer Demantenkrone:

Seh ich auf der Erde Unschuld, Tugend,
Muss ich weinen;
Aber süss sind meine Thränen.
Nein du bist kein eitles Wähnen,
Bei den Kleinen
Nicht allein zu finden, Tugend!
Blühst im Alter, blühest in der Jugend.

— — — — — — — — —

Schlafet meine lieben, guten Kinder!
Gott begleit' euch!
Reich seid Ihr in eurem Herzen.
Bei der Liebe Himmels-Kerzen
Süss erfreut euch!
Glücklick werden meine Kinder,
Wenn Ihr immer mehr mich liebt — nie minder!

Jeg kjender ikke i den hele Verdens-Literatur hos en Digter af saa høj Rang noget dummere og mere parodisk.

Oehlenschläger havde allerede fra først af lagt alt for megen Moralitet ind i Scenen, hvor Nureddin forgives. Gulnare siger sentimentalt om Stjærnerne:

Det glæder mig hver Gang jeg ser dem funkle
Som bedre Blomster i en bedre Have,
De vinke mig med deres milde Blik
Som smaa, uskyldige, lysklædte Engle
Fra Jorden saligt op til Paradis
[senere Tilføjelse:]
Og de tilgive mig Nødværget her.

Heiberg bemærker rigtigt, at den moralske Idé nu og da fremtræder i et altfor reflekteret Lys i Aladdin: Saaledes her. Saaledes, hvor Lampens og Ringens Aander, der burde være neutrale Magter som Elektricitet eller Damp, ligegyldige Redskaber for den menneskelige Vilje, ja som paa sine Steder udtrykkeligt erklære, at de ikke tænke, men kun lyde, selv optræde som moralske Væsener, lægge Sorg for Dagen over en Befaling af Nureddin, glødende Harme og derpaa følgende nedladende Overbærenhed for Dagen ligeoverfor et Bud af Aladdin. Derved tabe de deres overnaturlige Størrelse og neddrages til det Menneskelige, blive brave Fyre, Biedermeyere.

I samme Aand indfører Oehlenschläger den Æventyret fremmede Tanke, at Aladdin og

Gulnare for at sone Drabet paa Nureddin foretage en Pilegrimsgang til Mekka. Ja han falder i den Grad ud af Stilen, at han lader Aladdin, som foreslaar Farten, sige:

> Men hverken Ringens eller Lampens Aander
> Skal gjøre os vor Rejse magelig,
> Som fromme Pilegrimme vil vi drage
> Og dele med de andre lige Kaar.

Og denne Totalafholdenhed fra Lampens og Ringens Aander bliver, alt som Oehlenschläger arbejder sig stedse mere bort fra Æventyrets naive Oprindelighed, en Slags Pligt for Aladdin i alle vanskelige og vigtige Tilfælde. Han er, da han æsker Hindbad til Tvekamp efter dennes mislykkede Snigmordsforsøg, romantisk-ridderlig nok til at sætte Lampen midt imellem dem og udlove den — altsaa ogsaa Gulnare, Paladset og hele Resten — som Præmie til Sejerherren. Og paa Udraabet: Hvad vover du? svarer han med moralsk-theologisk Begejstring: Sandhed mod Løgn, det Gode mod det Onde!

«Saaledes taler Basedow til sine Børn» siger Heiberg om en lignende Vending hos Oehlenschläger.

Kort sagt, Aladdin er her bleven den rene Godmand; han er som Aanderne bleven biedermanniseret. Han forsmaar endog den Fordel, som det udgjør hans Liv at besidde, og stiller

Alt i en Guddoms Haand, der intet har med Aander i Lamper og Ringe at gjøre. Han tyer ikke mere til Lykken, men til Retten. Men *Lykke* — det er den naturlige Livsbetragtning, *Ret* — det er i ét Ord den moralske. Hvad har Lykkens Søn med Retten at gjøre! Kun ved en Udvisken af Digtets ejendommelige Karakter er det lykkedes at ombytte Lykkens og Geniets Idé med Sandhedens og det Godes. Retten er det Godes udvortes Aabenbarelse i et Samfund. Men Aladdin hører ikke hjemme i et Samfund. Selve denne Ophoben af moralske Fortrin paa Aladdin er rigtignok paa en vis Maade i den Tidsalders Aand, for hvem Aladdin blev den poetiske Bibel; thi den, der var Kejser i Ønskets og Fantasteriets vidtstrakte Riger, han var i Danmark lange Tider igjennem faktisk — i Politiken f. Ex. — betragtet som Indbegrebet af al Sandhed og al Ret. Men dog er det et Brud paa Digtets Idé, at det ender som Digtet om det Godes Sejer over det Onde, Rettens over Uret. Thi Ret, det er hvad ethvert Menneske kan have, helst skal have, ja bør have. Lykke, det er den sjældne Begunstigelse. Hvad er Aladdin andet end Undtagelsen fra Livets almindelige Lov og Regel. Digtet om ham burde da begynde og slutte som Digtet om den store Undtagelse.

IV.

Hvis en Kunstner, arbejdende med Kraft, i Løbet af kort Tid frembringer Værker af ulige Værd, saa beror denne Frembringelsernes forskjellige Værdi paa den større eller ringere Overensstemmelse mellem Kunstnerens Individualitet og det Stof, han har taget for sig. Ikke i ethvert Stof kan han finde Anvendelse for al sin Ævne. Aladdins høje Rang blandt Oehlenschlägers Ungdomsværker beror, som allerede antydet, naturligvis især paa den Bekvemhed, med hvilken han i Hovedpersonen kunde legemliggjøre Hovedtræk af sit Væsen som Yngling.

Ja han var Aladdin, stort Barn og stor Aand som han var. Tilfælles med Aladdin havde han Mangelen af Udviklingsmulighed. Han er strax alt, hvad han bliver. Hverken St. Hansaften-Spil eller Aladdin eller Hakon Jarl har han nogensinde overtruffet. Og han var ikke endnu ret gammel, da han med Forundring og Smerte fornam, at Tiden, Udviklingen, Ungdommen var løbet fra ham.

Der gives i Aladdin en gribende Scene. Det er, hvor efter at Nureddin har tilranet sig Lampen og bortført Paladset og Gulnare til

Afrika, Aladdin, styrtet, tilintetgjort, først dødsdømt saa benaadet under Skarpretterens Sværd, har opnaaet en Frist til at skaffe Sultanen den mistede Datter tilbage. Ulykken har forvirret hans Forstand. Sindssyg gaar han ind i den døde Morgianes Hytte, og griber efter Sømmet, hvor i gamle Dage den underfulde Lampe plejede at hænge, og tror, han atter har den i sin Haand.

Han træder ud af Hytten og en haanende Pøbelsværm samler sig omkring ham. Han truer den med Lampen, udtaler, at han kun behøver at gnide den for at faa Oprejsning og Hævn, tror at se Aanden for sig, befaler den at bringe Paladset tilbage og tilraaber Sværmen:

Tag jer i Agt, nu kommer Slottet strax
Staa det i Vejen ej, det knuser Jer.

En stor Skoggerlatter følger.

Det blev hans egen Skjæbne. Han troede i sin modnere Alder endnu bestandig at have Lampen i sin Haand og byde over Aanden, og begreb ikke, hvorfor den kaade Ungdom ikke troede ham paa hans Ord. En Nemesis ramte ham, som den skulde ramme hele hans Generation, ja man kan sige hele Folket.

Thi i denne Oehlenschlägerske Opfattelse af Genialiteten spejler sig Samtidens Opfattelse og dens Væsen, ja en hel Side af Folkekarakteren. Folket havde fra tidlig Tid af sat sin

Lid fremfor alt til det Naive. Naiv er allerede den første, karakteristiske Helt i den danske Sagnhistorie, Uffe hin Spage, der har nogle Træk af Aladdin, en Yngling, der (analogt med Russernes søvnige Ilia fra Murom) bliver opfattet og behandlet som flegmatisk Dumrian til den Dag, da han i dobbelt Tvekamp bliver Landets Redningsmand. En særegen national Naivetet præger ogsaa næsten alle de mest fremragende blandt Oehlenschlägers Samtidige. Landet havde en aandelig Blomstringstid, og det vakte i hine Dage med Rette Opsigt i Europa, at et saa lille Land, dengang tilmed nylig ved Tabet af Norge indskrænket til en Tredjedel af sit Omraade, frembragte en hel Pleiade af vidtberømte Aander, Mænd som Thorvaldsen, H. C. Ørsted, H. C. Andersen. De have alle Stænk af det Aladdinsagtige: det barnligt Simple i Optræden og Holdning, det Pludselige, Overraskende i Udfoldelsen af deres Genialitet, og den forholdsvis ringe Udviklingsævne.

Tag Ørsted, som dog netop er en forskende Aand og hverken Digter eller Kunstner, Ørsted, der som Opdager af Elektromagnetismen — en Magt, der snart udrettede større Ting end Ringens fantastiske Aand — skulde synes saa fjern fra de Tilfældigheder, paa hvilke Aladdins Held beror; han gjør sin Opdagelse ved et heldigt Tilfælde,

formaar ikke videnskabeligt at bringe det Ringeste ud deraf, men maa overlade Andre at gjøre den theoretisk og praktisk frugtbringende.

Selv i Politiken, hvor det Aladdinsagtige mindst hører hen, møde vi det hos adskillige ledende Mænd. Man kunde nævne Orla Lehmann, der en kort Tid i Fyrrerne vel var den berømteste Danske. Smuk, veltalende, Alles Yndling bliver han endnu ung Folkefører og Minister; Aladdinspræget er over ham. Men at regne med Kjendsgjerninger har han aldrig lært. Beregningens Punktérgriffel har han saa godt som Digterne forsmaaet. Han er og bliver det elskværdige, forkjælede, beundrede, begavede, veltalende Lykkens Barn, Fantasten, der har troet at kunne drømme og tale de politiske Hindringer bort, til han i 1864 oplever alle sine Forhaabningers Undergang og i 1870 Sammenstyrtningen af sine sidste Illusioner.

Se Glimt af denne skjæbnesvangre og falske Kontrast mellem Geni og Videnskab, Aand og Virkelighedssans hos Landets største Tænker og hos Landets mest fremragende Pædagog, hos Kierkegaard og Grundtvig. Hos Kierkegaard, der overhovedet ikke anerkjender Videnskabens Værd og der sætter sin Stolthed i at arbejde med den i Aladdin priste underfulde Hast; han er den Enkelte, der ikke har noget tilfælles med

de Andres Arbejde, den Benaadede, hvem Tankerne tilflyde strømmevis. Hos Grundtvig, der vil meddele Bonden Aand gjennem Tydning af gamle Sagn og Legender; det kjedsomme, regelmæssige Arbejd tillægges der kun ringe Værdi; Aanden kommer og virker uden det.

Se saa det hele danske Folk, saaledes udviklet; vant til at tænke saa højt og stort om sig selv; svulmende af Selvfølelse efter den sejerrige Udgang af den treaarige Kamp om Slesvig, der fantastisk blev opfattet som en Sejer af halvanden Million Mennesker over fyrretyve Millioner. De tolv Aar imellem de to slesvigske Krige gaa hen i en Drøm om Lykke og Kraft. Sorgløs som Aladdin selv, i hvis Billede man saa længe havde spejlet sig, saa' den danske Nation ikke den truende Fare.

Tyskland vurderede man ikke højt og forstod man ikke. Hvor skulde Aladdin kunne begribe Faust! Han saa' ham jo kun i den hæslige, lærde Troldmand Nureddins Skikkelse. Tyskeren havde ikke de højeste Aandsævner, ikke Geniets sejerbringende Ævne. — Hvorfor ikke? Fordi han stræbte og sled, skrev og læste altfor meget, bestandig samlede Materialer, men ikke var Arkitekt, mindst en Arkitekt som Aladdin. Han havde Lærdom, Beregning, han sad inde med sin Forskens og Gransknings

Resultater. Men det var ikke paa Sligt, det kom an. Alt det var af ringe Værd i Sammenligning med det, som manglede ham: den barnlige og geniale Simpelhed, der løser alle Vanskeligheder ved Instinktets Inspiration; Grundvæsenets hemmelighedsfulde og af alle gode Magter understøttede Kraft, denne Kraft, som kun boede i de nordiske Folk, urokkelig som Nordstjærnen, mægtigt straalende som Nordlyset, ja der i Grunden som Aladdins Lampe var *den hemmelige Urkraft, Lyset selv,* som efter den grundtvigske Tro ved dette Folk skulde bredes over Jorden.

Og saa var det, at det Utrolige, Ufattelige skete. Den nordiske Tapperhed, den hellige og geniale Enfold blev overvundet af vidtrækkende Tændnaalsgeværer, af artilleristiske og taktiske Beregninger. Man havde (som Aladdin) vovet «Sandhed mod Løgn, det Gode mod det Onde,» og Nureddin havde sejret; den kolde Kløgt havde overvundet det danske Folks Genius; den smaalige Beregning havde sejret over frie Mænds sorgløse Mod.

V.

Men medens saaledes i Danmark Aladdinstanken hos Oehlenschläger beviste sin Dybde som rammende Tidsalderens nationale Type og

tillige sin Ensidighed og Svaghed i Livets Virkelighed, blev den paa norsk Grund to Gange gjenoptaget og behandlet af Norges største Dramatiker.

Første Gang i *Kongs-Emnerne*. Her møde vi Aladdin- og Nureddin-Naturerne, varierede som Tronprætendenterne Hakon og Skule. Den første har Retten, derfor Fortrøstningen; Lykken, derfor Sejren; den anden der, interessant som han er, bliver Stykkets Hovedperson, er den ærgjerrige Grubler, fortæret i indvortes Kamp og Mistillid, der har Ævner og Adkomster nok til at være Konge, men mangler noget vist Uhaandgribeligt, der først giver alt det Andet dets Værd, mangler Lampen. Han, Nureddinsnaturen, er et Kongshoved, Hakon er den hele Konge.

Skjøndt Hakon ikke er kløgtigere end Bispen, ikke djærvere end Skule, er han dog den største Mand. Thi, forklarer Bispen, den lykkeligste Mand er den største Mand. Den lykkeligste er det, som gjør de største Gjerninger; han avler Tanker, han selv ikke fatter, peger paa den Vej, han ikke selv véd, hvor bærer hen, men som han dog gaar og maa gaa, til han hører Folket skrige i Glæde og erfarer, at han har gjort et Storværk.

Det er Hakons Lod. Alt trives for ham, Alt, hvad han netop trænger til, sker. Han er

i dette Punkt en ren Aladdin. Men han er ikke blot Lykkens sejersæle Yndling som hin; han har ikke blot som Aladdin Opkomlingens Ret, men Retten som nedarvet, Fødsels-Retten: «Den største Lykke er den at have Retten.» Og med en langt dybere Misundelse end Nureddins fylder det Spørgsmaal Skules Sjæl, med hvad Ret Hakon fik Retten og ikke han? Det er, som jeg en Gang har udtrykt det, et Attentat paa at komme bagved det Retslige, et Forsøg paa at anfalde det i Ryggen, dræbe det bagfra. — Svaret lyder, at Hakon fik Retten med den dybere Ret, at han har Kongstanken, den hidtil uhørte. Det er Hemmeligheden ved den Magt, han udøver over Aanderne. Men da Hakon meddeler Skule Tanken, fatter denne i sin Fortvivlelse den Plan, at bemægtige sig Hakons Idé og sætte den i Værk. Det er Nureddin, som stjæler Aladdins Lampe. Han kjæmper og til sin egen Forbauselse sejrer han i første Træfning; men efter selve Sejren skjælver han under Indtrykket og vover næppe at tro paa Muligheden. Det er Nureddin. som staar der med rystende Knæ, tabende Lampen af Hænde, just i det Øjeblik, da Aanden viser sig og har lydt ham blindt.

Og mere endnu: Ogsaa i Kongs-Emnerne er det, som i Aladdin, inderst inde ikke om en

Kamp i den udvortes Verden men om Poesi, om Digterværd og Digterlod, at der er Tale. Kong Skule spørger Skjalden, hvad Gave han trænger til for at blive Konge, og Jatgeir svarer: »Ikke Tvivlens, for da spurgte I ikke saadan.» Han spørger paany med de samme Ord, og Svaret lyder: «Herre, I er jo Konge.» Da siger Kong Skule de mærkelige Ord: «Tror du til enhver Tid saa vist, at du er Skjald?»

Denne Replik vender tydeligt nok hele Forholdet om, saa Sagen forvandler sig til Billede paa det, der netop skulde være Billede paa Sagen. Forholdet mellem to Medbejlere til Kongetronen bliver et Billede paa Forholdet mellem to Medbejlere til Digterkronen, som dette Forhold dengang kunde opfattes, og man føler som en smertelig Bekjendelse i hin sidst anførte Linje: Tror du til enhver Tid saa vist, at du er Skjald?

I dette Drama er Nureddinsnaturen kommet til langt større Ære end hos Oehlenschläger. Staar end Hakon med Sejrens Palmer i Hænderne, saa er Skule langt mere fængslende og gjør paa Læseren det dybere Indtryk.

Men har Henrik Ibsen her ligesom bygget videre paa den sjælelige Grundmodsætning i Oehlenschlägers gamle Æventyrspil, saa har han

nogle Aar senere leveret et fuldstændigt Modstykke til det.

Den polære Modsætning til *Aladdin* hedder *Per Gynt.* Som Aladdin er Fantasivirksomhedens Forgudelse, er Per Gynt en Krigserklæring imod den. For Oehlenschläger er Fantasilivet det højeste, for Ibsen det farligste og sikrest nedværdigende af Alt. Indbildningskraften er Aladdins Lykke og volder hans Geni; den er Per Gynts Ulykke og foraarsager hans Usselhed. Den selvsamme Magt, der for Oehlenschläger er Sandheden og Livet, er for Ibsen Løgnen, der gaar udenom Livet.

Den unge Aladdins Forhold til Morgiane er varieret i Per Gynts Forhold til sin Moder. Ogsaa Per har Storhedsdrømme, der møde Moderens Tvivl. Og Per lyver ikke ligefrem; han fantaserer. Han ser sig, saasnart han lukker Øjnene, som Triumfator, ridende, som Aladdin, forrest paa den guldskoede Hest med det store Følge efter sig — «Kejser Per Gynt og hans tusinde Svende.»

Han indbilder sig halvvejs at kunne hexe, at kunne mane Aander som Aladdin; han møder Skoggerlatter som Aladdin, naar han taler om sine Trylle-Ævner, og det lykkes ham endda, som Aladdin, at besejre Moderens Vantro: hun bliver som Morgiane tilsidst begejstret for Søn-

nen; hun har Øjeblikke, hvor hun tror, han kan ride gjennem Luften paa Bukke.

Ogsaa her bygger Helten et pragtfuldt Hus: «Gjildt skal der bygges, Taarn og Fløj skal der være paa Tagryggen . . . . Fremmede Folk skal undres paa, hvad det er, som skinner langt borti Aasen.» Kun at alt dette er Indbildning, Indbildning eller Løgn. Ingen Ringens Aand bærer denne Per igjennem Luften; ingen Lampens Aand bygger ham noget Palads; og naar ogsaa han bliver Østerlænding, forenet med en Araberinde og hyldet som Sultan eller Profet, saa er alt dette kun som Parodi, som blodig Karikatur af Aladdins Forhold til Gulnare og Hyldning som Sultan. Thi medens Aladdin er *Digteren* i Datidens triumfatoriske Mening af dette Ord, er Per Gynt fra først til sidst det, han hører udsige, hvor han spørger til sit Eftermæle i Hjemmet; en vederstyggelig Digter.

At Ibsen under Udarbejdelsen af Per Gynt nogensinde skulde have havt Aladdin bevidst i sin Tanke, forekommer mig ganske usandsynligt. Men den Lighed, der glimter frem i Forholdet mellem Sønnen og Moderen, har beslægtede Konsekvenser. I begge Digtninge er jo Helten en Enkes eneste Søn og Moderen en komiskrørende Person. I Aladdin se vi Sønnen, afsindig af Fortvivlelse, sidde ved Moderens Grav

og i sin Indbildning vugge og synge hende i Søvn som et lille Barn. Saaledes synger Per Gynt sin døende Moder i Søvn, fortællende hende smukke Historier, som Børn gjerne høre dem før de sove ind. Kun at Aladdins Vanvid er skjønt og at Situationen her har Digterens fulde Medfølelse, medens der hos Ibsen er en skjærende Ironi over Løgnen og Fantasteriet, der omspænder den stakkels Aase selv i Døden. Paa Per Gynt kan man maale, hvor langt i Slutningen af Tredserne Slægten var kommen bort fra Aladdin; thi det samme, som i Aladdin er den skjønne Drøm, er i Per Gynt det lede Fantasteri.

Aladdin er Glæden over Livet, det vil sige den Udkaarnes Glæde over sit Liv som Undtagelse; men for andre end Lykkens Yndlinge er dette et nedslaaende Digt. Thi hvad kan i Grunden være mere melankolsk end denne Lære om Værdiløsheden af alle dem, om hvem det i *Aladdin* hedder:

> Hvo nu ej fødtes under Stjærnen blid,
> Hvo kun fik ringe Held og sparsom Evne,
> Fremvirket kun til Massen for sin Tid . . . .

Oehlenschläger rettede senere *Massen* til *Stoffet*. Ligemeget: for dem, der kun er Masse eller Stof er dette Livsglædens Digt lidet trøsteligt. I den tyske Aladdin sammenlignes disse

Mennesker med Morianer, der forgjæves søge at vaske sig hvide:

> Doch waschen sich und reiben sich die Mohren
> Und toben gegen Schicksal, Gott und Leben,
> Weil sie nicht so wie Jene sind geboren.

Saa frugtesløs er den Geniløses Stræben efter at udmærke sig.

Medens vor hele nyere Poesi har en Art opdragende Karakter, er Aladdin da kun forsaavidt et for Mængden pædagogisk Værk som det lærer dette ene: Respekt for Geni, en i og for sig fortræffelig Lære. Men man taler saa meget om farlige Bøger, saadanne, som det er betænkeligt at give Ungdommen i Haanden. Aladdin er en for Ungdommen ingenlunde ufarlig Bog. Det er en Bog, som er fortræffelig for Voxne, men som kan gjøre Drenge stor Skade og som har gjort det. Thi Manden véd i Reglen, at han ikke er den store Undtagelse, men Drengen haaber endnu at blive det, og mens han læser Digtet, tror han, at han er det. Og saa inddrikker han da Forestillingen om en Verden, i hvilken Alt lykkes den Ligeglade, der kun vover tilgavns at ønske, en Verden, i hvilken Skatte vindes, Hindringer bortryddes, Lykken erobres, Triumfer opnaas, uden Møje, uden Arbejd, uden Kamp og uden Indsigt.

I dette Land, hvor Arbejdets Evangelium

aldrig har været prædiket med Kraft, har Aladdin prædiket Geniets Evangelium, og Frugten har været den, at der næppe gives noget Land i Verden, hvor der findes saa mange indbildte Genier som i Danmark. Imellem Femten- og Tyveaars-Alderen tror hver anden arbejdssky Dreng her i Landet, at han er et Geni. Det er en Arv fra Romantikens Tid.

Men paa det hele Folks Historie i Aarhundredets Løb har — dybere endnu end alt berørt — Virkningen kunnet spores af den Daab, den Dukkert, som Folket i Aarhundredets første Aar fik i Aladdins-Romantiken. Lampen er, hedder det, Lyset selv. Den kommer til den Begunstigede, «imens han sødt og lifligt blunder.» For det hele Folk er Lyset nærmest Frihedens Lys, og det danske Folk kom som Aladdin (i 1849) sovende til sin Lykke, sit Lys, sin Frihed, sin Forfatning. Hvorledes passer Aladdin paa sin Skat? Miserabelt, utroligt slet. Istedenfor at bevare den utilgængeligt, uangribeligt, stiller han den simpelthen, naar han gaar ud, bag en Statue oppe i Salen. Og saa byttes da den gamle Kobberlampe bort for en ny. Stort bedre passede Folket ikke paa sin Skat. Da i 1866 Nureddin kom og tilbød en ny — Forfatning for en gammel, udleverede Folket den gamle. Og Aladdin bliver ikke

klogere af Skade, faar ikke mere Virkeligheds-sans af Erfaring. Da første Gang det store Tab er lidt og udjævnet, da Hindbad, som er endnu værre, kommer for paany at berøve Aladdin Lampen, giver han den atter ud af sin Haand, stiller den paa Gulvet imellem sig og ham, og glemmer, stærk i Troen paa sin Ret, forud at sikre sig Magten.

Aladdins Lykke er bedre end hans Forstand — han er jo Undtagelsen. Men sandelig, *Aladdin* er en farlig Bog at give et Folks Ungdom i Hænde. Thi det at give frivilligt Afkald paa den Magt, man har haft til at sikre sig sin Ret, det, ikke i Tide at stille Magt bag Retten, det er den værste Letsindighed, et Folk kan begaa.

VI.

Man vinder et nyt Synspunkt for Forholdet mellem dansk og tysk Romantik ved at sammenligne *Aladdin* i dens første tyske Skikkelse med den danske.

I det Øjeblik, da Oehlenschläger skrider til Oversættelsen og Omarbejdelsen af sin *Aladdin* paa Tysk, skifter hans Sprogtone paa den forunderligste Maade Karakter. Ikke blot at hvad han paa Dansk besad af Sikkerhed og

Ynde forlader ham, men han mister al Stil, alt ejendommeligt og selvstændigt Herredømme over Sproget.

Han kunde lidet Tysk. Vel lægger han et for en Udlænding ualmindeligt Kjendskab til Sproget for Dagen; men han *kan* ikke Tysk; han gjør undertiden de groveste Fejl: Ved en Indledningsbemærkning om det med Vilje ikke overholdte muhamedanske Kostyme forraader han, at han tror *Schürze* (Forklæde) betyder Skjørt. Han siger *dicker Magen* (tyk Mave) for *dicker Bauch*.

Interessantere er det imidlertid, at han ikke blot paa Tysk er adskilligt mere højttravende end paa Dansk, men at han har levet sig ind i Datidens tyske Romantikeres hele Jargon og anvender den, selv hvor den danske Text ingen Anledning giver til det, og endda paa dette Tidspunkt, da han i sit Sind har sagt sig løs fra Førerne i Tyskland.

Man véd hvilket Misbrug den tyske Romantik drev med Ædelstenene og deres Poesi. De unyttige og dog saa efterstræbte og attraaede Ædelstene var Romantikerne en Protest mod Nyttelæren, et Bevis paa at det Ædleste og Glansfuldeste var til ingen Nytte og dog af umaadelig Værdi. Særligt var den røde Karfunkel yndet som hos Middelalderens Mystikere.

Baggesen gav jo den hele tyske Romantik Spottenavnet *Karfunkelpoesi.* I *Vaulundurs Saga* er Karfunklen da ogsaa Heltens Emblem. Hvor nu Aladdin nærmer sig Hulens Indre og den danske Text har:

Alt rasler Bjærgets Dør, din Hængsel,
Og alt betrædes nu din Sti.

sætter Oehlenschläger paa Tysk:

Schon höre ich des Helden Tritte,
Er naht sich dem Karfunkelhain.

Karfunkellunden er nu bleven Hulens stokromantiske Navn.

Lærerigt er det, at denne Oversættelse af *Aladdin* fuldførte Oehlenschläger i Aaret 1807 i Paris, boende i et Værelse højt oppe paa en syvende Sal overfor Tuilerierne med Udsigt til Caroussel-Pladsen, hvor han tit saa' Napoleon holde Revue over sin Garde, uden at modtage ringeste Indtryk af Omgivelserne, ganske tillukket for hele den Verden, han havde omkring sig. Det var det Aar, da Napoleon ved Freden i Tilsit og Forbundet med Alexander omtrent havde virkeliggjort sin Idé om et Verdensherredømme; han havde indlemmet Halvdelen af Preussen i sit Rige og blev næsten overalt i sin Kamp mod Regenterne af Folkene hilset som deres Befrier fra en forældet Verdenstilstand og

som Revolutionens store Arvetager og Testamentfuldbyrder. Under disse Verdensforhold var det, at den danske Digter sad paa sit Tagkammer i Paris, følende ganske som en Tysk for Tyskerne, blot nedsunket i Novalis's og Tieck's, i Schlegelernes og Steffens's Verden, afvexlende fortabt i deres Skrifter og polemiserende imod dem, uden andet Forhold til Frankrig end det, hvori han kom ved en eller anden lidenskabsløs Amourette.

Han underkastede under Oversættelsen *Aladdin* en hel Omstøbning, gav den en romantisk Gjendøber-Daab.

Efter den romantiske Æsthetik var jo Fantasi Livskilden. Saa lidt som der for Romantiken var Tale om tro Opfattelse og Gjengivelse af den ydre Verden, saa lidet stræbte den mod en harmonisk Samvirken af Forstand og Følelse med Fantasien. Romantiken udrev Fantasien af dens organiske Sammenhæng med Sjælens andre Virksomheder og erklærede den for den eneste retmæssige Repræsentant for Digtekunstens Rige.

Den løsrev Fantasien fra Forstanden; Tænkningens Love blev ikke blot ophævede ved en højere poetisk Forestillingsfølge, men der erklæredes dem Krig. I Steden for Aarsagssammenhæng traadte i den halvt overnaturlige Verden Tilfældighed og Lune. — Den løsrev

dernæst Fantasien fra Følelsen. Den poetiske Anskuelses Livssandhed, hvorom kun Følelsen forvisser, blev af forsvindende Betydning for en Aandsretning, der flyede enhver Berøring med det virkelige Liv.

Men nu indtraadte den Nemesis, at Forstanden, som ikke mere turde kontrollere Fantasien, gjorde sig gjældende ved Siden af den som den Forstandsreflexion, der stadigt var paa sin Post for at uddrive Forstanden, og at Følelsen, som ikke mere var bestemmende for en Fantasi, der tumlede sig i Stemninger, virkede paa egen Haand som afskrækkende Føleri.

I de faa Aar, der er gaaede hen, siden Oehlenschläger fuldendte *Aladdin* paa Dansk, er han begyndt at reflektere over denne sin Digtning; det vil sige, hans Forstand er begyndt at tumle dermed som med færdigt Stof. Ogsaa hans Følelse har frigjort sig paa upoetisk Maade. Han ser med Fjærnhedens Overlegenhed ned paa sin første Ungdoms Inspiration. Han har løsrevet sig fra Steffens. Rahbek er ham nu en bedre Kunstkjender end Steffens, og idet hans Følelse ophører at være Steffensk, bliver den Rahbeksk.

Meget, som Oehlenschläger naivt havde taget op fra Æventyret af, synes ham nu at fordre Begrundelse. Hans Forstand, der nu løfter sig

op over Stoffet, spørger f. Ex., hvorledes det gaar til, at Nureddin to Gange glemmer, han har givet Aladdin Ringen? Og hvorfor tænker heller ikke Aladdin nogensinde paa den Ring? Den Forstand, der spørger saaledes, er den almindelige, rationalistiske Forstand. Men Forstanden er desuden særligt romantisk og spørger ogsaa anderledes. Den romantiske Forstand er en Art Atavisme. Den spørger, som Mennesket i fjærne, overtroiske Tider spurgte. Den moderne Forstand spørger efter *Aarsag*, den romantiske efter *Betydning*. Naar i gamle Dage et Portræt af en eller anden kjær Slægtning eller Ven faldt ned fra Væggen, saa spurgte man ikke som vi efter Aarsagen: Var Sømmet rustent? eller Snoren for svag? Man spurgte: Hvad betyder det? Hvad sker ham nu? Er han i Fare eller dør han? Snart romantisk, snart rationalistisk spørger Oehlenschläger sig selv: Hvad betyder det Hele? Hvad er dets Mening? Hvad vil Hulen med Skattene sige? Er den der endnu ved Digtets Slutning? Gjenser Aladdin den aldrig? Og hvad er Lampen? Aladdin har et Par Gange givet Afkald paa den. Behøver han den nu, da han staar ved sine Ønskers Maal? Har han Brug for den? Burde han ikke give den tilbage? — Og nu Lampens og Ringens Aander! Hvad er i Grunden Forskjellen paa

dem? En Gradsforskjel eller en Væsensforskjel? Den ene kan kun flytte Aladdin selv, den anden kan tillige flytte Slottet. Er Forskjellen kun den mellem større og ringere Bærekraft? I Shakespeares *Stormen,* der ganske fjærnt har foresvævet Oehlenschläger, er der en helt anden Forskjel paa de Væsener, der ikke tilhøre Menneskeverdenen. Ariel er Luftaanden, Kaliban den grove Materies Personifikation; man er, uden at de nogensinde begrebsbestemmes, aldrig i Tvivl om deres Væsens Beskaffenhed; men her? Oehlenschläger grubler og kommer til det Resultat: Ringen er «den i sig selv tilbageløbende Ordenens og Besindighedens Slange» (i den danske *Aladdin:* Og Harmonia skjænker dig sin Ring), og Forskjellen mellem Aanderne er, som han siger, men uden at gjøre Læseren det fatteligt, denne: Lampens eller Existensens Aand er Rummets; Ringens er Tidens eller Bevægelsens, Bevidsthedens Aand.

Det viser sig her meget tydeligt, at saa snart Romantikerens Forstand begynder at ville klare hine Fantasiforestillinger, gjør den dem kun mindre anskuelige og svækker Troen paa dem. Lampens Aand, som flytter Paladset, skal være det hvilende Rum; Ringens Aand er Tid, Bevægelse og tillige Bevidsthed, desuden Orden og Besindighed, alt for meget af det Gode.

For at forklare den Virksomhed, der udøves af Ringens Aand, lader Oehlenschläger nu Nureddin, hvor han opdager, at Aladdin er undsluppen fra Hulen, fremmane en Vandaand. Denne udspørger han, hvorledes det har været muligt, at han i sin Tid glemte hin Ring, han havde betroet Aladdin. Aanden svarer i kjønne Vers, der klinge halvvejs som A. W. Schlegels og halvt som Tiecks:

Die kleine goldne Schlange,
Die Edelsteine schmücken
Wie Knoten auf dem Rücken
Herrlich mit Roth und Grün,
Die kleine goldne Schlange
Ist vor dem Wasser bange,
Ist keine Wasserschlange.

Nureddin.

Ist keine Wasserschlange?

Der Geist.

Es ist ihr da zu kalt,
Zu wüst die Wellen schäumen
Sie flieht das blosse Träumen,
Sie liebet die Gestalt.

Og Aanden forklarer, at den søger Ophold, hvor ikke Indbildning og ørkesløs, sygelig Længsel hersker; den elsker Naturen.

Sie liebet die Natur.

Nureddin.

Und hab' ich nicht Natur?

Der Geist.

Sie ist nicht rein und pur,
Sie kennt nicht ihre Schranken,
Sie ist ein krankes Wanken,
Sie ist ein Schäumen blos
Im Meere bildungslos.

Aanden karakteriserer altsaa nærmest Nureddin som en ægte tysk Romantiker, sygeligt overstrømmende, et formløst Hav af Længsler. Nureddins Sjæleliv er uplastisk. Derfor har Ringens Aand forladt ham.

Sie liebet die Gestalt.

Nureddin.

Und hab' ich nicht Gestalt?

Der Geist.

Du suchst nur durch Gewalt
Die Schranken zu durchbrechen
Und weiter dich zu strecken,
Erkennest nicht den Ring,
Die Gränze jedem Ding;
Die kleine goldne Schlange
Ist selbst ja nur der Ring.

Nureddin udbryder: Jeg vil dog sejre, jeg vil finde Lampen, og har jeg først Lampen, saa faar jeg let Ringen. — Aanden svarer: Med Ring tager man Lampe, men ikke med Lampe Ring. — Det klinger filosofisk nok. Der er, som man ser, her et Tilløb til et Tankesystem, et Forsøg paa at bringe formelt logisk Sammen-

hæng ind i denne Fantasiverden, fra hvilken den virkelige Aarsagssammenhæng er udelukket. Herved vindes f. Ex. dette: der bliver en Slags Mening i, at Ringens Aand holder Aladdin tilbage fra at drukne sig; thi «den lille gyldne Slange» er jo bange for Vandet.

Naar nu blot ikke den slemme romantiske Ironi, hin Lære om at Digteren viser sin sande Overlegenhed ved hvert Øjeblik selv at slaa sit Kunstværks Illusion ihjel, strax havde tilintetgjort det Opbyggede; thi da Aanden er forsvunden, siger Nureddin med en Vending, der minder om Tiecks Parodieren af Romantikens Modstandere:

> Ein philosophscher Geist! will nämlich sagen [vil sige, Danisme]
> Die dümmste Bestie, die auf Erden lebt,
> Kommt mir mit idealschen Träumereien,
> Will Metaphysik mit der Physik mengen;
> Das lass ich gelten; aber, was ganz toll ist,
> Moral und Sittlichkeit. Zum Teufel, Herr,
> Was hat Moral und Sittlichkeit in der
> Naturphilosophie zu thun? Moral
> In der Magie! Ein Magiker moralisch!
> Die Kunst, um welche unsre Eltern sich
> Dem Teufel mit dem eignen Blut verschrieben,
> Soll selbst moralisch jetzt getrieben werden.

Nureddin har Ret i disse sidste Klager. Oehlenschläger er selv bleven Spidsborgeren, der for-

drer Moral af en Magiker. Men iøvrigt er dette Nureddins Jeronimus-Udfald mod dem, der ville blande Metafysik ind i Fysiken et indirekte Forsvar for Schelling og Steffens; thi netop dette var de ældre Naturvidenskabsmænds Anklage mod dem. Men saavel dette som den Bemærkning, at man i den kristne Middelalder forskrev sig til Fanden med sit Blod, virker unægteligt i Nureddins Mund og paa dette Sted, hvor det er saa lidt paa sin Plads, lige saa forstyrrende som det i sig selv er smagløst.

Og naar det saa endda stod i Forstandssammenhæng med det Øvrige. Men nej! Nys saa vi Nureddin betegnet som den naturløse, uplastiske Aand, der er lutter Attraa og Længsel, omtrent som Eigil i Vaulundur, gjennem hvem der jo sigtedes til Schack Staffeldt. Men længer hen synes Oehlenschläger at have glemt dette Træk og gjør pludseligt Nureddin til en Aand af den stik modsatte Art, gjør ham til en Repræsentant for den pedantiske, gammelfranske Kunstsmag, der afskyr den tyske Romantik, ja endog ringeagter Shakespeare som regelløs og uædel.

I Scenen mellem Gulnare og Nureddin før Giftdrabet er Gulnare bleven underkastet den borgerligt moralske Omdannelse, hvilken Alting underkastes, alt som i Oehlenschlägers Føle-

maade Rahbek fortrænger Steffens. Da Nureddin har udtalt sig mod Ungdomsovermodet, svarer den persiske Prinsesse, der pludseligt viser sig som en med tysk Huslighed udrustet smaaborgerlig Husmoder, skjemtefuldt, at hun som Kvinde kun forstaar sig paa Kjøkkensager:

> Ich bin ein Weib, ich kann nicht spekuliren,
> Verstehe mich blos nur (!) auf Küchensachen.
> Selbst in der Küche aber kocht bisweilen
> Der Topf ganz über, weil da Feuer viel ist,
> So könnt' es auch vielleicht den Menschen gehen.

I den videre Samtale forraader hun fremdeles stor Indsigt i Madlavningens Hemmeligheder. Nureddin svarer saa ikke blot, at Sammenligningen halter, Verden er intet Kjøkken, men han angriber Lignelsen som uædel, og uden Overgang stempler han den som *arabisk,* hvad i denne Sammenhæng øjensynlig vil sige engelsk-tysk. Saa blander han, for ret at aabenbare sig som Voltairianer, Fransk i sin Tale:

> Wie abgeschmackt! unedel! Ganz in den
> Arabischen Manieren, *bien arabe!*
> Bist eine Perserin und kannst im Munde
> Dergleichen pöbelhaften Bilder führen . . .

Den stadige Udeladen af Pronominet minder om Stilen i P. P.s Søromaner, naar Tordenskjold siger: «Takker, takker. Lover ærligt at tordne for Svenskernes Øren.» Gulnare bemærker, at

det Billede, hun har brugt, synes hende træffende. Hertil svarer Nureddin:

Ein Bild muss nobel sein . . . . :
Erinnre mich bei der Gelegenheit
Dass ich bei einem Araber gelesen,
Wo selbst ein Königsgeist zu seinem Sohn spricht:
«Wenn ich dir alles sagte, würde dir
Das Haar auf deinem Kopf zu Berge stehn
So wie die Stachel eines Stachelschweines.»
Ha, *bien arabe!* beim Himmel, *bien arabe!*

Det manglede kun, at Nureddin har læst Shakespeare, angriber Aandens Diktion i *Hamlet* som plat, og citerer Schlegels Oversættelse.

Og dette er endda kun en af Ytringsformerne for det Misbrug, Oehlenschläger her driver med Æventyrformens Redebonhed til at optage alt Muligt, selv det Fornuftstridigste.

I en Scene mellem en Arkitekt og en Kunstner er den hensynsløse Kasten mellem hinanden af Steds- og Tidsforhold fuldt saa vild. Kunstneren, der skal bidrage til Udsmykningen af Aladdins Palads, optræder her som stupid Romantiker. Han medbringer Gulnares Statue i Pæretræ, hvilket Stof han sætter over Marmor som organisk, og i to Exemplarer for det Tilfælde at det ene skulde komme noget til; iøvrigt ligner ingen af dem. Saa bedømmer han et af Malerierne i Paladset med disse Ord, der

skulle ramme Nazarenernes Malemaade og de Tieck-Schlegelske Theorier:

Ein Bild von gutem, edlen Ton
Muss eine gewisse Moderation,
Muss eine gewisse Steifheit zeigen,
Muss ahndungsvoll in sich selber schweigen,
Muss gleichsam so ein Schmachten beachten,
Ein anderweltliches, göttliches Trachten;
Die Farben müssen wie Töne klingen,
Die Züge müssen wie Thaten springen,
Muss werden nach Regel und mit Geschick
Gleichsam eine poetische Farbenmusik.

Og paa Spørgsmaalet, hvorfra han har denne Visdom, svarer han: Fra et Skrift ved Navn *Asia,* hvad øjensynligt er en kummerlig Hentydning til Friedrich Schlegels *Europa.*

I andre Scener vise Nureddin og Aladdin sig lige stive i den græske Mythologi. Da Nureddin rejser fra Afrika, sammenligner han sig med *Jason,* der drager bort efter den gyldne Vlies. Da Aladdin vil begaa Selvmord siger han: Hvad spørger Naturen efter Skyld og Uskyld; den grumme *Kronos* avler kun Børn for selv at sluge dem. Saa filosofisk er Oehlenschläger her bleven, at han for at forklare Muligheden af de Repliker, han lægger Aladdin, ja selv Sindbad i Munden, maa lade dem have læst Filosofi og kjende Filosofer. I Steden for de faa danske Ord til Vandet før Selvmords-

forsøget har Aladdin her en lang Udvikling, hvori forekommer:

Ich habe mir
Von einem *Philosophen* sagen lassen,
Wie Wasser unentschiednes Chaos ist
Woraus sich alle Weltgestalten bilden.

Og for at forklare Tilbøjeligheden til filosofisk Vrøvleri hos Hofskomageren har Oehlenschläger været nødt til at lægge følgende slette Vers i hans Mund:

In meinem Hause
Wohnt ein *Philosophus,* der für den Kopf sorgt
Er hat mir jüngst ein Freibillet gegeben
Zu den Vorlesungen o. s. v.

En yndet Polemik i Tiecks og Datidens øvrige romantiske Digtninge var som bekjendt Polemiken mod Oplysningen. Der er hist og her Spor deraf i den danske Aladdin, saaledes i Lommetyvens Bemærkning om den som Fatime forklædte Hindbads Prædiken; men her er dette Træk som obligat romantisk ganske anderledes fremtrædende. Da Nureddins-Spøgelset har forladt Hindbad, begynder Sindbad i den tyske Text at lamentere over Overtroen, som har bragt Fatime til at besvime, og tilstaar samtidigt ligefuldt, at han ikke selv ganske kan jage den paa Flugt: ved højlys Dag i menneskefyldte Gader er han kjæk nok, men om Natten

i mørke Skove mindre kæphøj — Romantikernes, hos os Hauchs, stadige Argument.

Dog ogsaa paa dette Punkt kommer den Forstand, der i Følge Romantikens Forbandelse skal uddrive Forstanden, Oehlenschläger paa tværs, og midt i Digtet tales der med Hensyn til Overtro, som taltes der ikke af overnaturlige Væsener midt i en Vidunderverden, men som prædikedes der for moderne Dannede af en Rationalist. Saaledes siger *Uskyldigheden* om Hindbad:

> Er treibt die eitle Kunst
> Die von dem Bruder er gelernt, punktiret,
> Das will nur sagen: tappt nach Aberglauben
> Und Willkür in der dumpfen Seele, nach
> Dem Glück, dem Schicksal in der Zeitlichkeit. [Danisme.]

Meningsløsheden er her saa stor, at den næsten bringer den skrækkelige Sprogform i Glemme.

Blandt de mange nye Spørgsmaal, som under Omarbejdelsen rejste sig for Oehlenschläger, var ogsaa dette: Hvorfra faar Hindbad det Indfald at foreslaa Rokæggets Ophængelse i Paladsets Loft? Og han finder paa denne lidet heldige Kombination: *Uskyldigheden* udpønser dette Middel for at Hævnen kan træffe Hindbad. Men saa er Digteren ved ny Reflexion kommen i Tanke om, at det i Grunden ikke ligger for *Uskyldigheden* at udtænke slige listige Anlæg, og for at bøde herpaa lægger han da Feen den

Bemærkning i Munden, at kun for at frelse Aladdin fra Morderhaand

> hab ich hier
> In meinem schlichten Herzen, *ohne Falsch*
> *Und List sonst,* diesen Anschlag ausgedacht.

Den ængstelige Forstandsmotivering fører her ud over al sund Forstand.

Og alt som Forstanden nu tumler med det æventyrlige Stof, vil den ikke nøjes med at begrunde og forklare; den vil retfærdiggjøre. Den reflekterer ikke mindre over de Følelser end over de Handlinger, der én Gang er nedlagte i Digtet. Saaledes synes Oehlenschläger at have plaget sig med det Spørgsmaal, om det nu ogsaa var berettiget, at Aladdin, hvor han kjøber Giften, altsaa i Anledning af et højst alvorligt Anliggende, fortaber sig i Løjer og Spas som han gjør, og har til Retfærdiggjørelse lagt sin Helt disse dydzirede Ord i Munden:

> Nothwendigkeit gebietet mir die düstre
> Gift-Urne in Tribut zu setzen; weil
> Es aber die Nothwendigkeit gebietet,
> Weil's *für* die Tugend ist, *wider* das Laster,
> Soll Spass und Laune [Danisme], wie Musik im Kriege
> Das Traurige der That jetzt übertäuben.

En rastløs Iver er overhovedet paa dette Tidspunkt kommen over Oehlenschläger for at forsvare og retfærdiggjøre Nureddins Drab. Det

er som lod den nu vaagnede onde Filister-Samvittighed i hans Bryst ham ikke komme til Ro efter dette Mord. Det er ham øjensynligt en Torn i Kjødet, at hans Helt har begaaet noget, der i den Grad strider mod det borgerlige Samfunds Love.

Først forsvarer Ammen dette Drab:

Was ist's denn einen Zaubrer todt zu schlagen?

Overmaade kristeligt tænkt og stemmende med Kristian den Femtes Danske Lov VI, 1, 9, men lidt underligt her, hvor dog heller ikke Aladdin kan siges ganske fri for at trolde.

Ammen fremhæver videre overfor Gulnare de rent menneskelige Grunde, der tale for Drabets Nødvendighed.

Sag, soll er deiner Ehre dich berauben
Willst du Aladdin schmählich sterben sehen
Und soll vor Gram dein alter Vater sterben?

Tilsidst holder saa Aladdin en rørende Dommedagstale til Nureddin, da denne allerede sidder med Giften i Koppen. Han er særligt følsom ved Tanken om, hvad han selv har udstaaet:

O betet
Zu Gott, dass er im letzten Augenblick
Euch eure Sünde noch vergeb'! Ihr habt
Mich viel beleidigt. War ein armer Knabe,
Ich hatte nur mein junges, frisches Leben,
Sonst nichts in dieser grossen Welt.
— — — — — — — — — —

Aus Gram ist meine alte Mutter weinend
Ins Grab gesunken. Jetzt wollt' Ihr die Unschuld
Ermorden, alter Sünder? mich hinrichten?
— — — — — — — — — — —
Nicht ich, die ewige Gerechtigkeit
Hat euch erschlagen, betet, sterbt mit Reue!

Den hykkelsk-sentimentale Tone minder her levende om Zacharias Werner.

Dog ikke blot selve Handlingen, men Maaden, hvorpaa den sættes i Værk, skal i den ny Bearbejdelse aabenbare Aladdins Dyd og Fromhed. I den gamle Text drager han sin Drenge-Kaftan paa for som et Syn fra gamle Dage at forfærde Nureddin. Ikke saaledes her, hvor alt er Ædelmod. Her sker det Samme i religiøst-filanthropisk Øjemed.

Ich will vor ihm in dieser Tracht erscheinen,
Damit er seiner Sünde sich erinnert,
Und wenigstens mit Reue, ohne Wuth
Das wüste Leben endigt.

Hvad der leder Aladdin er altsaa den blotte Omsorg for, at Nureddin ikke skal riskere at komme i Helvede — hvor Oehlenschläger rigtignok ikke kan bare sig for at sætte ham alligevel.

Da Aladdin er i Fængsel, synger han en Slags kristelig Psalme:

Sollt' ich bang vor meinem Tode zittern?
Nein, ich zittre nicht vor meinem Tod.
— — — — — — — — —

Gott hat mir Unsterblichkeit gegeben
Weil er selbst unsterblich ist
Und mein bestes, reinstes Leben
Ganz mit ihm verbunden ist,
Gott hat mir Unsterblichkeit gegeben.

I den danske Text lader Aladdin sig villigt binde for Øjnene; han ønsker Klædet bundet saa stramt, at intet Lysglimt kan gaa derigjennem og atter drage Tanken hen til Livet; men dette er nu ikke helteagtigt og biedermannsagtigt nok. Derfor omvendt paa Tysk;

Ich muss ein Tuch dir um die Augen binden.

Aladdin.

Das brauchst du nicht. Lass frei die Augen offen,
Dass d'raus die ew'ge Seele fliegen kann,
Ich fürchte nicht das Licht. Thu deine Pflicht!

Pinligst virker det næsten at se, at ogsaa Morgianes Karakter er spillet over i det sentimentalt Højtidelige. Paa to Steder kommer Aladdin tilbage til, hvor meget Morgiane har slidt for hans Skyld:

Friede mit deiner Seele, alte Mutter!
Einfältig warst du, aber gut und treu,
Hast alles gern gethan, was du nur konntest,
Für mich des Nachts gesponnen, dass des Tags
Ich essen konnte.

Det er den rene Kotzebuiade, der her klinger ind i den romantiske Concert. Paa samme Vis

spaar Aladdin senere i Morgianes Hytte, at hun vil komme igjen som Hus-kobold og sidde og spinde efter Døden:

> Einst war es eine Frau,
> Die für den Sohn die Haut sich von den Fingern
> Ganz abgesponnen — zur Belohnung hat er
> Sie todt geschlagen.

Dog værst er paa det første Sted Fortsættelsen:

> Ach, ich habe dich
> Wenig als Sohn erfreut. Du glaubtest immer
> Dass sich das Glück in Unglück enden sollte [Danisme]
> S'ist eingetroffen. Leidende Prophetin!

Her er da Morgianes godlidende Skikkelse tilsidst forvandlet til en lidende Profetinde.

Ja selv Alferne er grebne af denne Dydssvindel. De gaa op i kirkelig Rørthed og tænke ikke mere hverken paa Blomsterkalke eller Morgendug, men paa Dyden. Da Fatime er død og Alferne komme, give de sig uden Forberedelse til at synge en Psalme og ingen anden end Brorsons gamle Bearbejdelse: Hvo véd, hvor nær mig er min Ende! Den var oprindeligt tysk, men Oehlenschläger har tilbageoversat den i et grueligt Sprog:

> Wer weiss, wie nah mir ist mein Ende!
> Sehr hurtig geht die kurze Zeit.
> Nur alles leiten seine Hände,
> Der über Zeit und Sterblichkeit.

Das Leben kommt, das Leben fliegt.
Nur Tugend bleibt und Tugend siegt.

Hvorpaa *Forraadnelsen* (Die Verwesung) dukker frem og med dæmpet Stemme foredrager et lignende Kvad.

Som Exempel paa Smaatræk, der i samme Stil fordærve de i den danske Text ypperste Scener kan nævnes det, at Aladdin her som sindssyg spørger Oldingen, der subtraherer Dagene for ham, om han har Børn. Svaret lyder: «En Søn». Hertil siger Aladdin: «Jeg vilde ønske, det var en Datter. Sønner er farlige, ville ikke blive ved den fredelige og stille Arne, vove sig ud paa Livsstrømmen, hvor det stormer og bruser. Og mange ere druknede». Oldingen:

Da hat Natur ein schönes Werk vernichtet.

Til den grove Smøren paa i det Rørende svarer en lige saa plump Smøren paa i det Komiske. Der virkes ved Brandere som *Terpentin* for *Serpentin;* den gamle Sultan taber i sin Iver Scepteret i Natpotten, og Lignende. Et langt Skjænderi er indlagt mellem Aladdin og Apothekeren, fordi Aladdin tiltaler ham med *Han (er)*, og det for at faa Anledning til en næsten utroligt miserabel Brander (*essen* om at kalde En for *es*):

Ein Mann? da haben wir's,
Wär er ein Männchen, ja du lieber Gott,

Da konnt' er noch als *generis neutrius*
Mit einem Schein von Recht von mir verlangen
Dass ich ihn essen und nicht erren sollte.

Og saa er her endelig indført en hel Vrimmel af overnaturlige Figurer, Spøgelser, Aander, Personifikationer og Allegorier, en død Troldmand, der røger af en lang Tobakspibe og banker Asken ud, en Olding, som viser sig at være Djævelen, en Personifikation som *Hævnen,* der atter fortæller, at den stundom forklæder sig som *Samvittighedsnag,* en sort Ugle, der stirrer skjæbnesvangert og skrækindjagende paa Hindbad o. s. v. — den slemmeste Art af tysk Spøgelse-Romantik.

VII.

Alt dette Enkelte er dog forholdsvis underordnet. Hovedsagen er, at Oehlenschläger har bragt *Aladdin* i Overensstemmelse med den egentlige romantiske Grundanskuelse og derved ikke blot oversat Værket paa Tysk, men gjort det tysk i dets hele Aand.

Denne tysk-romantiske Grundanskuelse er den, at denne Fænomenernes udvortes Verden skjuler en anden indre, som vi hverken kunne se eller begribe, men som paa underfuld Maade paa ethvert Punkt svarer til hin. Begge Verdener

er forbundne som ved et Strengespil, saa at enhver Berøring af en Tangent i Yderverdenen fremkalder en hemmelighedsfuld Klang fra den fjerne indre Verden. Men ingen Forstand kan opdage de usynlige Strenge; kun begejstret Fantasi aner deres Tilværelse og svinger sig let og sikkert over fra den ene Verden til den anden.

I Tiecks og Heibergs *Alferne* f. Ex. har man de to Verdener tydeligt adskilte og forbundne. Der er en Hule under Jorden, hvori man kan dumpe ned, og hvor en overnaturlig og underjordisk Verden aabner sig. Saaledes ogsaa i *Syvsoverdag*, *Mester og Lærling* og utallige andre romantiske Skuespil.

Hulen i Aladdin havde oprindeligt, i den danske Text, en ganske anden Karakter; den er dér et æventyrligt Led i et æventyrligt Hele. Den virker ikke symbolsk, men med fuld sanselig Pragt. Den betyder ikke andet end hvad den er: Lampens Opholdssted, indtil en Dødelig bemægtiger sig Skatten. Den kommer derfor heller ikke mere for i Digtet efter at Skatten er løftet.

Men idet Oehlenschläger fordyber sig i romantisk Reflexion, tilfredsstiller dette naive Forhold ham ikke mere. Hulen udvider sig, udvides og uddybes af hans borende Forstand saa længe, indtil denne Hule udhuler og undergraver hele

Digtet for ham. Den bliver ham saadan noget som det Sted i Jordens Indre, hvor i Goethe's Faust *Mødrene* bo. Hans endnu for faa Aar siden saa sunde Fantasi er paa én Gang bleven angrebet af taageagtig Følsomhed og af quasi-videnskabelige Tendenser.

Det rent Menneskelige i Digtets Slutning er ham ikke nok; hans i Tyskland opstaaede nye Attraa forlanger det Metafysiske, det Verdens-omspændende.

Hvor simpelt og menneskeligt ender ikke den danske Aladdin! Da Hindbad er fældet og Storveziren har forkyndt den gamle Sultans Død og Aladdins Tronbestigelse, følger Aladdins Slutningsreplik, som indledes med de dejlige og berømte Ord: Dernede gik jeg som en lille Dreng. De afsluttende Linjer lyde:

> Hvor sælsomt er dog Menneskenes Liv!
> Et Vink og flux vi er det gamle Støv.
> Kom, Elskte! lad os vandre hen at se
> Din Faders fromme Smil i Dødens Nat,
> Og lad os saa, mens Folket tilbereder
> Her til vor Kroning rundtom festlig Lyst
> Henvandre uden Porten hist og sætte
> Os eftertænksomt ned et Øjeblik
> Paa Morgianes Grav ved Hyldetræet.

Det kunde ikke ende skjønnere. I Ydmyghed, i Vemod, i Mindet om kjære Afdøde, i Eftertanke paa den stakkels Almueskvindes Grav

— umiddelbart før Kejserkroningens Fester. Der er megen menneskelig Filosofi deri, men tysk Naturfilosofi er der rigtignok ikke.

Ganske anderledes i den tyske Text. I det Øjeblik, Hindbads Lig drages bort fra Aladdins og Gulnares Øjne og den skjønne Musik høres, sker der en pludselig Sceneforandring som i en Opera eller Ballet: Aladdin og Gulnare staa i Under-Hulen i Bjærget. Lampen staar endnu bestandig foran Aladdins Fødder, men brænder nu. Lyset udgaar fra den. Men Hulen er dog ikke ganske den gamle naive Pragthule. Vel er her endnu Træerne af Metal og Frugterne af Ædelsten, men Opfattelsen er en anden. Gulnare siger i fuld Forundring:

> Wie heilig hier! wie still! wie voller Macht und Gewalt!
>
> *Aladdin.*
>
> Hier ist die Kirche der Natur
> Die sprossenden Metal- und Steingestalten
> Sind Orgelpfeifen, wodurch laut die Stimme
> Des Weltgeists spricht. Bald werden sie ertönen.

Verden er da hul; der er en Hule under den. Naturen er hul; dens Kirke er under den. Metal- og Stenpillerne er hule; de er Orgelpiber for Verdensaandens Stemme; det Hele er hult; det er undergravet af dybtgaaende tysk Symbolik.

Aladdin foreslaar en Rundgang gjennem Hulen.

Gulnare.

Ach, ich ginge gerne mit
Ich wag' es aber nicht! ich bin so selig,
Muss weinen! Viele meiner Kindheit Träume
Stehn licht hier, in der Wirklichkeit. Hier bin
Ich einst gewesen. Ach vielleicht vor meiner
Geburt. Denn dies ist eine andre Welt.

Hulens Mystik forøges da stedse. Den er den anden Verden, den, hvori Gulnare har opholdt sig før sin Fødsel; hendes Barndoms Drømme staa her som Virkelighed.

Aladdin.

Hier spielt es nicht blos auf der Oberfläche
Wir stehn dem Centrum, dem Gewaltgen näher.

Naturens Kirke er Midtpunktet, den Vældiges Tronsal. Og Gulnares Angest forsvinder:

Die Blöcke droben
Drohen mir nicht. Ich fürchte mich nicht mehr.
Wie ernst und still!

Aladdin.

Wie ehrenfest und bieder!

De sidste Ord er Guld værd; de rumme, faa som de ere, den hele borgerlige Oehlenschläger, den Oehlenschläger, han blev, da den borgerlige Bravhed og Redelighed i den Grad var bleven ham alt, at han gjenfandt den selv i Jordens

Midtpunkt. Gulnare kalder hine Søjler, der bære Universet, dog kun alvorlige og stille; for Aladdin er de tilmed ærbart-solide og retskafne. Saadan vil Oehlenschläger selv siden se paa alle de Modsætninger, han i sine Sørgespil tumler med, Axel og Hakon, Alf og Hagbarth, Ulfeldt og Walter, Sokrates og Aristofanes. Alle kunne de forsones, alle ere de i Grunden *ehrenfest und bieder*, Alt opløser sig for Oehlenschlägers Billighed i det borgerligt Moralske, der dog tillige er saa højromantisk; thi en Mindelse om Peter Vischers Nürnbergerstil ligger bagved hint Bravhedsbegreb.

De komme ind i mørkere Partier af Hulen. Hvor hemmelighedsfuldt! siger Gulnare. Ædelstenene blinke i Mørket som Stjærner. Saa begynder, som i et Zacharias Werner'sk Drama, Klippesøjlerne at tone dybt og langsomt, og et fjærnt Kor istemmer en Sang, hvis Indhold er: Hæver eders Hjærter til den evige Kraft; mens Sorg og Glæde skifte paa Jorden, mens Hjærter gløde og slukkes, staa Verdens Støtter urokkelige her. Og Aladdin føler sig overfor denne Uangribelighed af Tiden paa én Gang som en Orm og som en evig Aand. Paa dette Punkt følger Replikken: «Dernede gik jeg som en lille Dreng». Men ak! hvor forandret! Efter med

Rørelse at have set sig om i Hulen siger Aladdin:

> Hier ging ich als ein Knabe, da mir noch
> Selbst von dem *Innern* nur *die Aussenseite*
> Ins Auge fiel.

Som Barn forstod han af Hulen kun dens ydre Glans. Med andre Ord, han saa paa den, som den voxne Oehlenschläger saa den, da han digtede den danske Aladdin. Han siger videre:

> Ein guter Geist beglückte
> Mein Leben, schenkte mir ein starkes Mittel
> Um mich durch diese *Endlichkeit* zu kämpfen
> Zum ewgen Gipfel.

Altsaa Lampen skal ikke mere have været hin den unge Aladdins Ønskekvist, som skaffede dejlig Mad paa Sølvfade, Ædelstene paa Guldfade, Slaver og Slotte; den var et Middel til at kjæmpe sig ud af Endeligheden op til de evige Højder. Det er nyt for Læseren, dobbelt overraskende for den, der har den danske Text *in mente*. Men er først denne Paastand overstaaet, undrer det mindre, at Aladdin slutter med det Forsæt, for Fremtiden ene og alene at slaa sin Lid til det Evige (der Ewigkeit vertrauen). Han siger:

> Vom grossen Ganzen fällt ein Sandskorn nicht,
> Wozu denn ferner diese eigne Hülfe!

Og da Selvhjælp nu er overflødig, løfter han Lampen op, gaar hen og hænger den ind paany i dens gamle Fordybning:

> Was ich empfangen, überreich' ich wieder,
> Von jetzt an mag mich Gott allein beschützen.

Nu er det fuldstændigt. Aladdin giver ikke blot, som af og til i det danske Digts Slutning, Afkald paa Lampen for at vise Afholdenhed; nej, han giver den *tilbage*. Men Aladdin, der giver Verdensaanden Lampen tilbage — hvilket tragikomisk Sindbillede! Hvad er det andet end Oehlenschläger, der efter Manddomsalderens første Triumfer giver Verdensaanden sit Geni, hin ungdommeligt glødende Begejstring, tilbage, der saa pludseligt flammede op og saa hurtigt blev slukt!

Saa synger Koret: «Gud modtager dit Offer med Fader-Tilfredshed; hans gode Aander ville aldrig forlade dig; de danne en Tryllering, som aldrig kan briste.» Og saa forvandles Alt. Lampen skinner stedse klarere, Stenhulen bliver en blomstrende Have, Ædelstenene saftige Frugter, Guldblomsterne dufte, Fuglene synge, Zefyr og Lymfa lege sammen i Skyggen; Lampen luer som Morgensol i Horizonten og kaster sine Straaler hen paa Under-Slottet, der staar blændende hvidt i Baggrunden.

Aladdin og Gulnare:
O Seligkeit!

Og de omfavne hinanden. Den døde, uorganiske Verden er nu forvandlet til Liv, og Digtet slutter med Pris til Guddommen, som Oehlenschläger er kommen for Skade at kalde *die Göttlichkeit.* Ganske analogt endte Novalis's *Heinrich von Ofterdingen:* «Hørret er spundet op, det Livløse er atter besjælet, det Levende vil regjere.» Ogsaa der gaar den tidligere Verdens glimrende Stjærne, Solen, til Grunde og erstattes af den Fabel-Sol, som Lampen her repræsenterer.

I den danske Aladdin ender Handlingen i Dagens fulde Lys i Oververdenen. Her ender den romantisk i Nattens underjordiske Mørke, som de tyske Romantikere altid foretrak for Dagslyset. Og dette Mørke gjennembrydes mystisk af det hemmelighedsfulde Lampelys. Selv det underjordiske Landskab, der forener Alt, hvad i Digtet er spredt, er ganske udført efter den tyskromantiske Opskrift, svarer til hvad jeg en Gang har kaldt: Potpourri- eller Lobescowse-Landskabet. Ja selv Musiken her er efter Opskriften. Ingen Kjender af tysk Romantik vil kunne undlade ved denne Verdensaandens Orgelmusik at mindes det Sted i Tiecks *Sternbald,* hvor den almindelige Musik kaldes en blot Lallen i Sammenligning med «den fulde harmoniske Orgelsang,

der vælder op fra de inderste Dybder af Bjærg og Dal».

Goethe har sagt de dybe Ord:

> Natur hat weder Kern noch Schale,
> Alles ist sie mit einem Male.

Romantikerne vilde kun holde sig til Kjærnen, til det hemmelighedsfulde Indre i Naturen. Og saaledes her i deres Spor den Digter, der fra først af havde vist sig saa fuldt i Stand til at vurdere al Skallens Skjønhed. Selv Lampen er her forvandlet; den er, som jeg udtrykte det, ikke mere den gamle Ønskekvist. Nej, Ønskekvisten har skudt Blomst, selve den tyske Romantiks blaa Blomst, der jo netop i alle Retninger var den fuldkomne Lykkes Symbol.

Og som Lampen bliver den blaa Blomst, saaledes se vi, idet Oehlenschläger giver sig til at omarbejde *Aladdin*, under stigende Filisteri den hele danske Romantik hos ham forandres til tysk: Hulen bliver først til en Karfunkellund, saa til Naturens Kirke; Lampens Aand bliver Rummet, Ringens Tiden. Gulnare bliver en borgerlig tysk Dame, der selv gaar i Kjøkkenet og tilfulde forstaar sig paa Madlavning, Nureddin bliver et Ruskomsnusk, dog nærmest en voltairiansk Forfægter af fransk Kunstsmag og taabelig Foragter af Shakespeare. Slotsbyg-

ningen giver Anledning til Udfald mod Overbeck og mod Fr. Schlegels Tidsskrift *Europa*. Morgiane bliver en lidende Profetinde; Alferne synge: Hvo véd, hvor nær mig er min Ende; Aladdin bliver saa dydig, at hans Hovedbekymring er Frygt for at Nureddin ikke skal angre før han kreperer; Verdens Støtter blive ærbare og djærve; Alt er blevet romantisk i anden Potens. — Intet Under, at man i Tyskland aldrig har begrebet det Værd, de Danske tillægge Oehlenschlägers *Aladdin* og hans Digterævne i Almindelighed.

Vi have foretaget en dobbelt Aands-Operation. Idet vi først sammenlignede den danske *Aladdin* med Oehlenschlägers Kilde, det østerlandske, men forfranskede Æventyr, saa vi, hvorledes — under stærk tysk Indflydelse — en egen dansk Romantik dannede sig. Idet vi nu have sammenlignet den danske *Aladdin* med den tyske, se vi paa én Gang denne ejendommeligt danske Romantiks Forvandling til tysk og som i Forkortning den digteriske Tilbagegang, der senere blev Oehlenschlägers Lod, efter at han endnu i den kraftige Alder havde naaet sin Udviklings Grænse.

JOHAN LUDVIG HEIBERG.

(1889.)

A.

Den Heibergske Æsthetik.

I.

Man kan gjennemlæse alle J. L. Heibergs Prosaiske Skrifter uden at finde mere end svage Antydninger til historisk eller psykologisk Kritik. Hos Heiberg som hos Hegel lurer Ringeagten for det Individuelle bag Anerkjendelsen af Aander og Aandsprodukter. Ikke Mennesket frembringer Kunstværket; nej, det er den absolute Aand, Verdensaanden, der gjennem den kaarne Kunstner — som derfor kaldes inspireret — frembringer det udødelige Værk.

Ja dette er endog det Dybe, det Spekulative ved Sagen i Modsætning til den vulgære Opfattelse, der i Mennesket, dette blotte Gjennemgangsled, ser det første Ophav. Derfor hos

Heiberg aldrig en Baggrund af Tidsalderen, hvori Kunstneren lever, som Folie eller som Kontrast (se f. Ex. i femte Bind Afhandlingerne om Bellman og om Cervantes) aldrig heller en Fordybelse i det Sjæleliv, af hvilket Kunstværket udsprang. Man ønskede og savnede i Datiden ikke Sligt.

Ja endnu længe efter den egentlig Hegelske Tid holdt denne Betragtningsmaade af Aandsværker sig her i Danmark. Man gjennemlæse Brøchners ypperste Arbejde om *Filosofiens historiske Udvikling,* og man vil se, at Individualiteterne kun fremtræde som Tilfælde, der oplyse visse abstrakte historiske Loves Gyldighed.

Heibergs Autoritet steg umiddelbart efter hans Død til sin største Højde. Al Uvilje, alt Had, der af private eller politiske Grunde havde været rettet mod den Levende, forsvandt eller forstummede, og tilbage stod den store Skikkelse, den store Velgjører og Opdrager, hvem Ungdommen skyldte sine første dybe Indtryk af filosofisk Tænkning og literær Kritik, Digteren af saamange lystige og enkelte dybsindige Poesier, dette lyseste Hoved af alle lyse Hoveder, den vittigste Mand af alle danske Mænd, lyrisk og skarpsindig, fornem og forvoven, altid overlegen, den fødte Sejrherre i enhver Polemik.

Vi Yngste tilbad ham og anbragte hans

Byste paa de rygende Kakkelovne i vore højtliggende Kamre.

Vi troede især paa ham som Tænker, som Æsthetiker. Vi vidste vel, at han var begyndt romantisk som Lærling af Tieck; men han stod ligefuldt som *Forstanden* i vor Literatur, han, der havde spottet Ingemann, bekjæmpet Grundtvig, fældet Hauch og som endelig var den store Kritiker og Vurderer af Oehlenschläger.

Skjøndt hans gamle Modstander Hauch havde Landets eneste æsthetiske Lærestol inde, var Heibergs Æsthetik endog Aar efter hans Død absolut sejerrig og herskende ved Kjøbenhavns Universitet. Allerede den polemiske Stilling til Sibbern gjorde R. Nielsen tilbøjelig til i Heiberg som Tænker at se ikke en underordnet eller dog mindre selvstændig Begavelse men «en Stjerne af første Rang» og «den Hegelsk-Heibergske Æsthetik» foredroges paa Universitetet næsten paa én Gang af de to Professorer R. Nielsen og Heegaard.

Hvor dominerende den Hegelsk-Heibergske Underkjenden af Individualitetens Betydning var — derpaa er de ældre Skrifter af disse Linjers Forfatter Exempler, des mere indlysende, fordi Forfatteren havde gjort hvad han ævnede for at løsrive sig fra denne hele gamle Æsthetik:

I den ældste Udgave af *Hovedstrømningernes*

første Del findes ikke en eneste Levnetsbeskrivelse. Individerne interessere kun Forfatteren som Organer for Idé; de bæres af Strømninger, rives med af Strømninger, bekjæmpe Strømninger. Ved selve Personligheden dvæles ikke. I anden Del er der det Fremskridt, at Biografierne ere tagne med, men de ere i Reglen korte, ufuldstændige, og — meget betegnende — de ere gjennemgaaende hængte bag paa som mindre væsentligt Tillæg til Skildringen af Værker. Først gjennemgaaes og karakteriseres hele Personlighedens Aandsliv, saa følger som Bilag et kortfattet Levnet af den Personlighed, i hvilken det Skildrede har sin Rod. Værket udfolder sig ikke fra denne Rod. Det kommer, baaret af Idéluftningen; Mennesket, den Slakke, der bliver tilbage, naar Ideerne og Formerne ere udvundne — denne rigtignok højst uundværlige Slakke — medtages saa som nødvendigt Onde tilsidst. Ganske saaledes er i min Bog *Den franske Æsthetik i vore Dage* Taines Personlighed skitseret til allersidst efter hans Lære.

Først i de Bøger, der nu følge, begynder et Menneskestudium, der stedse bliver alvorligere og omhyggeligere. Indtil omtrent 1874 havde jeg i dette Punkt ikke formaaet helt at bryde med Traditionen. Men paa talrige andre Punkter havde jeg gjort det, og med en Anstrengelse,

som den nu opvoxende Slægt neppe kan forstaa, fordi den længst er indlevet i de Tanker, som det dengang kostede Overvindelse at tænke.

Det maa være mig tilladt som Vidnesbyrd at henvise til et for faa Aar siden fremkommet Aktstykke. I Strindbergs letmaskerede Selvbiografi *Jäsningstiden* omtales det stærke Indtryk som et af mine første Skrifter *Kritiker og Portræter* (1870) gjorde paa Fortællingens Helt: «Midt under disse Grublerier udkom en Bog, der slog ned som et Lyn i Tvivlens Mørke og kastede Lys over hele det Skjønnes Verden. Her forelaa intet nyt færdigt System, men over det Hele spredtes en ny Belysning. Ikke et eneste af de fra den tyske Filosofi ellers laante Ord, *Indhold og Form*, *skjønt, ophøjet, karakteristisk* forekom, og sikkert havde Forfatteren ikke anvendt de æsthetiske Systemer for at faa Maalestokken. Men hvilken Passer, han brugte, fik man endnu ikke at vide».

Den fremmede Skribent, som var opvoxet i Traditionen, mærkede kun Bruddet med den gamle Skjønhedslære, ikke den fortsatte Afhængighed af den.

II.

Heibergs Æsthetik falder i tre Afsnit. Den behandler 1) Skjønhed i Almindelighed, 2) Kunsten, 3) Poesien*).

Poesien er i sin Egenskab af Digtekunst en Kunst som de andre; men i sin Egenskab af Ordets Kunst, der som saadan (efter Hegelsk Terminologi) *staar paa Begrebets Standpunkt* er den *den absolute Kunst* til Forskjel fra Kunsterne.

At Poesien staar paa Begrebets Standpunkt vil sige, at den har samme Indhold som Filosofien, *Ideen* nemlig; Mediet (Sproget) er desuden det samme; Forskjellen ligger kun i Formen. At Poesien har *Ideen* til Indhold, vil udtrykt i vort Sprog nærmest sige, at den fremstiller den sande Verdensanskuelse; den fremstiller den i billedlig Form, ikke som Filosofien i rene Tanker.

Efter at have berørt den abstrakte Skjønhed i mathematiske Figurer, i enkelte Farver og Toner og i deres Sammensætning, i Symmetri, Rytme, Akkord o. s. v. gjennemgaar Heiberg

---

*) Smlgn. især Afhandlingerne om Skjønhed i Naturen og om Malerkunsten samt Kritiken af «Væringerne» og Gjendrivelsen af Oehlenschlägers Svar.

Dyreverdenen fra de laveste til de højeste Arter, indtil vi ankomme til Mennesket. Her, siger han, ophører Naturskjønheden (som hos ham er lig Virkelighedens Skjønhed) og her skeer Overgangen til Kunst: «Den højeste Skjønhed, hvortil Naturen bringer det, er den menneskelige Skabning. Men her ophører derfor ogsaa Naturen og gaar over til Kunst og navnlig til Skulptur, som er den første Kunst, og hvis Formaal er at idealisere den menneskelige Skabning, altsaa at opfatte [optage] Skjønhedens Traad paa det Sted, hvor Naturen har sluppet den».

Med romantisk Mystik erklæres det, at Sfæreforandringen foregaar i Kraft af Kjærlighed, og ikke uden Pedanteri rubriceres Kjærlighed under Æsthetiken. «Denne Overgang fra Natur til Kunst er *Kjærlighed,* hvis Theori (om man saa tør kalde den) fornemmelig henhører under Æsthetiken eller Videnskaben om det Skjønne».

Som man ser, mangler den Heibergske Æsthetik helt og holdent en Fantasilære. Det er forsaavidt naturligt nok, som jo *den absolute Aand* udretter Alt igjennem Inspirationen. Derfor faa vi heller ingen Antydning af en Fantasiens Historie; Begreber som *Renaissance* eller *Roccoco* forekomme ikke og Kunstudtryk som *klassisk, romantisk* forklares derfor i Grunden

aldrig, skjønt det Romantiske stadigt fremstilles som Nutidens Ideal og det Poetiskes Højdepunkt.

Heiberg føler ikke, at han ved at lade Skjønheden udenfor Kunsten standse med Menneskeskikkelsen, ved altsaa ikke at medtage Stemningslivet som elementær Skjønhed eller Kunststof, ganske berøver Musiken dens Gjenstand og at han endvidere ved at forbigaa det hele Menneskelivs spredte Skjønhed i Samfund og Historie ganske berøver Poesien dens Æmne. Han føler ikke, at han lige saa godt kunde have brudt af allerede ved Elementerne til Symmetri i den uorganiske Natur, og kunde have udraabt: Disse Elementer behandler og idealiserer Bygningskunsten.

Men dette hænger sammen med, at det for Heiberg som for alle de danske og tyske Romantikere i Grunden er en helt fremmed Tanke, at Poesiens Opgave skulde være denne simple: en fortolkende Fremstilling af Menneskelivet. Saa utroligt det klinger: det er for Heiberg slet ikke dette, det gjælder om. Spørg ham: Hvad skal Poesien fremstille? og Svaret vil lyde: Det Poetiske.

Det Poetiske er umiddelbart som Stof noget Skjult, Fint, en Duft, en Stemning. I sit Væsen er det ikke andet end det Skjønne, der er ét med det Gode og Sande. For Digteren

er Menneskelivet kun et Vehikel til at faa det Poetiske frem, og kan han skyde en Gjenvej til dette, til Duften, til Ideen uden om det fuldblodige Menneskeliv — saa meget des bedre! Saa er han en ikke stoflig men spekulativ Digter.

Her allerede skimtes Aarsagen til, at dette Poetiske hos de mere filosofiske Romantikere, som Schack Staffeldt eller Heiberg selv, fortyndedes til Ideen, hos de mere seminaristiske Romantikere identificeredes med Religionen, saa Retningen hos Nogle udmundede i spekulative Dramer, hos Andre i opbyggelige Romaner (som «Prins Otto af Danmark»), hos atter Andre i religiøse Poesier, Legender, Psalmer. Hos de filosofisk anlagte blev Poesien Allegori, hos de fromme blev den Præken; i Almindelighed forenedes begge Dele, saa den blev til en allegorisk Præken eller en prækende Allegori.

III.

Dog tilbage til Heibergs Lære om Naturskjønhed.

Det naturhistoriske System er tredelt, og denne Tredeling svarer fortræffeligt til den logiske Tredeling, det spiller samme Rolle i Heibergs Æsthetik som i al hegeliansk Filosofi. Ethvert Begreb udvikler sig jo hegelsk gjennem

tre Led: det Umiddelbare eller den fødte Enhed — Negationen — og Negationens Negation, den tilvejebragte Enhed, hvilket tredje Led atter bliver det første i en højere Kreds.

Det *Skjønne* er da *Idyl, Elegi* og *Lyrik.* Hvorfor indses ikke. Vi erfare kun, at Mineralverdenen som det Skjønne i dets Umiddelbarhed svarer til den rolige, *idylliske* Skjønhed (paa et vildt Bjerglandskab har Heiberg øjensynligt ikke tænkt), at Planteverdenen med sin Retning mod Lyset og Himlen udtrykker den *elegiske* Stræben mod et fremmed Objekt, og at Dyreriget, som er *den højere Enhed af Mineral og Plante,* tillige er Enheden af det Idylliske og Elegiske, hvad atter vil sige det *Lyriske* — paa Grund af den fri, vilkaarlige Bevægelse.

Det stemmer imidlertid ikke med andre Punkter i Systemet. Hvor vi naa til Poesien, har Heiberg Brug for Lyriken som umiddelbar. I Poetiken dekreteres det da ogsaa uden videre, at det Lyriske er det Umiddelbare og det Idylliske den højere Enhed, medens det i Naturrigerne er lige omvendt.

Over denne Vanskelighed kommer forøvrigt en hegelsk Tænker forholdsvis let, den beror paa Naturens Svaghed og Ufornuft: Naturen staar for lavt til at kunne fastholde Begrebet. *Men,* tilføjes der undskyldende, *det rette For-*

hold indtræder strax i Dyreriget. Dette kan nemlig «bedst henføres til Insekter, Bløddyr og Hvirveldyr.» Udgangspunktet tages da her i Insekterne, der som bevingede ere *lyriske.* Bløddyrene, der dog staa lavere, er det næste Led; de svare ved deres Mangel paa Benbygning til Planterne og derfor til det *Elegiske,* Hvirveldyrene endelig betegne det *idylliske* Standpunkt. (Ulve? Tigre? Hyæner?).

Hvirveldyrene begynde til en Forandring med det Elegiske. Elegiske ere *Fiskene* — det ser jo Enhver. *Fuglene* ere lyriske, *Pattedyrene* idylliske. Krybdyrene overspringes, da der ellers blev fire Led, under Paaskud af at de ikke er nogen *naturlig Klasse.*

Som man ser har altsaa Idyl, Lyrik og Elegi afvexlende fungeret som det Umiddelbare.

Pattedyrene vare idylliske. «Men jo mere man her gaar i Detail, desmere forsvinder det Æsthetiske . . . Anvendelsen bliver tilsidst endog latterlig, og er saaledes et Tegn paa, at vi ikke tør udstrække den videre». Sandelig et Ord i rette Tid af Heibergs *bon sens,* der dog har gyst tilbage for de elegiske Aalekvabber, lyriske Væggelus osv., som Systemet fordrer.

Trilogien Lyrisk, Idyllisk, Elegisk anlægges endelig af Heiberg med mere Held paa Dags- og Aarstiderne: Morgen, Middag, Aften —

Foraar, Sommer, Efteraar. Natten bliver tragisk, Vinteren tragisk. Her passe Benævnelserne meget net, kun røber Taskenspilleriet sig i, at denne Gang bliver til en Forandring det Elegiske den højere Enhed.

IV.

Kunstens Inddeling hos Heiberg er denne:

1) Den *materielle* Kunst, der for at tre Led kunne faas ud, underinddeles i: Arkitektur, Skulptur og Relief.

2) Den *illusoriske* Kunst: Havekunst, Maleri og Mimik.

3) Den *substantielle* Kunst: Musik, Rhetorik og Digtekunst.

Den materielle Kunst skal adskille sig fra den illusoriske derved, at den ikke kan illudere. Til Bestyrkelse heraf anføres, at «Ingen kan antage en Billedstøtte for et virkeligt Menneske, medmindre det chromatiske Raseri skulde kunne drives saa vidt, at det tilsidst frembragte Dukker, der ikke blot illuderede Spurve, men ogsaa Kunstkjendere». Udtrykket: det chromatiske *Raseri* er betegnende; Heiberg har ikke vidst, at Grækerne, som dog maa anses for at have forstaaet sig paa Billedhuggerkunst, saa at sige aldrig lode Farven uanvendt. Heiberg har der-

næst ikke betænkt, at heller ikke Maleriet illuderer i den Forstand, at Nogen antager den malte Mand for en virkelig Mand. Han har maaske af den Maade, paa hvilken Øjenhulen staar tom i antike Skulpturer, af hvilke det indlagte Øje er faldet ud, ladet sig forlede til den Tro, at man i Oldtiden gav Afkald paa Illusion i Øjets Behandling.

Hvad nu den illusoriske Kunst angaar, studser man unegteligt ved en Underinddeling, i Kraft af hvilken Mimiken bliver den højere Enhed af Havekunst og Maleri.

Ved Malerkunsten dvæler Heiberg længe. Med Varme, men med stærk Overdrivelse hævder han, at der i ethvert Billede maa være et Element af Landskabsmaleri. Hvor liden rent kunstnerisk Dannelse han besad, røber sig allerede, naar han erklærer, at Fremstilling af Møblerne i et Værelse «er ligesaa indifferent i skjøn Kunst, som om det slet ikke var udført». Han indser ikke, at der kan være «pittoresk Skjønhed» i en Fremstilling af den Art. Men det landskabelige Element, som han forlanger, det fordrer han betegnende nok ikke for dets egen Skyld, men fordi «den pittoreske Naturskjønhed, anbragt i et Maleri, som fremstiller en Handling, antager en symbolsk Karakter, som viser selve Handlingen i et forklaret Lys,

der ikke vilde blive tydeligt af de handlende Personer alene.»

Det er umuligt at anlægge en mere naivt literær Maalestok paa den bildende Kunst.

Saaledes roser Heiberg den sørgeligt romantiske J. L. Lund, fordi han i sine Altertavler tilkjendegiver den religiøse Stemning endog i allegoriske Enkeltheder; Lund har f. Ex. i sit Maleri «Christus og Magdalene» anbragt en Passionsblomst i Urtegaarden. Denne Passionsblomst — denne malte Brander — det er Malerkunst for Heiberg; ved den kan man *tænke* sig Noget. Ja han udtaler Ønsket om, at Allegorien mere og mere vilde fortrænge «de tørre realistiske Skildringer, som nu have bemægtiget sig næsten det hele Historiemaleri». Den skrækkelige Lund betegnes som «en af de faa Idealister midt i den store Masse af raa Realister, hvoraf det vrimler» i dansk Malerkunst. Man tænke sig det danske Maleri Anno 1838 med raa Realister som Købke og Marstrand, Küchler og Ernst Meyer og Constantin Hansen; ikke at tale om det rene Søndagsmaleri.

Dyrmaleriet vrages ikke mindre end Blomstermaleriet, «eftersom Idealet, Kunstens eneste Formaal, mangler i denne Sfære». En Kritiker havde fordret, at man ikke i samme Gruppe

maatte anbringe Blomster fra forskjellige Aarstider og Klimater. Heiberg protesterer: «Saa forsvinder jo det sidste Spor af Idealitet; thi da kan man jo i Virkeligheden frembringe de selvsamme Buketter». Som man ser, opstaar efter denne besynderlige Æsthetik det Kunstneriske, det Ideale, ikke ved den personlige Opfattelse og Behandlingsmaade, men ved den naturstridige Afvigelse fra Virkeligheden. Blot slaa Naturen i Ansigtet, det er altid det første Skridt til Idealet.

Dog kan Idealet ogsaa i dette Tilfælde naas ved Allegori eller Symbolik, saa Blomsten idealiseres, «potenseres til menneskelig Subjektivitet». Hvorledes dette skal lade sig gjøre, overlader Heiberg det skabende Geni at vise os. Dog et Vink kan han give: «For nogle Aar siden saa man hyppigt paa vore Udstillinger nogle af en Dame malede Blomsterstykker, som alle havde en ejendommelig Karakter, idet et Kors og andre symbolske Gjenstande vare anbragte mellem Blomsterne. Saavidt jeg erindrer, vandt disse Stykker ikke synderligt Bifald, ja dadledes endog af Mange.» [Øjensynligt har det været det usleste Dilettanteri]. Men, fortsætter Heiberg, de anviste den rette Vej, udsprang af den rette Erkjendelse. «Ja, Blomsten selv udtrykker denne Relation, skjøndt ubevidst,

ved sin Væxt, som den udvikler i Retningen fra Jorden til Himlen».

I samme Aand behandler Heiberg Portrætmaleriet. Al Kunst skal foregribe den kommende Salighedstilstand. Kun under denne Forudsætning er der ogsaa Mening i Portrætet. Portrætmaleriets Ideal bestaar i «Menneskets forklarede eller salige Billede». Maleren maa forstaa at holde Dommedag over Menneskene og «lade Legemerne opstaa som forklarede Billeder». Portrætmalerens Bestemmelse er at fremstille os Personerne, saaledes «som vi kunne vente at gjense dem i en forklaret Tilstand». Stakkels Velasquez! Stakkels Franz Hals! De anede ikke, hvilken Udrensning ikke blot af det Stygge, men af det Ejendommelige, ja af det Levende der fordres.

Paa dette Punkt er Heiberg øjensynligt kommet i Tanker om enkelte Portræter af store Malere, han paa Rejser har set, og som have behaget ham, skjøndt de ikke stemme med den theologiske Idealisme, han forkynder. Han udvider derfor anmærkningsvis sin Definition. «Rubens [skal være: Rembrandt] har malet sig selv med et Champagneglas i Haanden og sin Kone paa Skjødet; det er den personificerede Glæde over Livet, og denne er et Element i Saligheden».

Som man ser, kommer Rembrandt i Rubens' Lignelse her med i Saligheden, om end ad en noget verdslig Omvej.

V.

Poetiken er den i enhver Henseende betydningsfuldeste Del af den Heibergske Æsthetik.

Grundinddelingen er her den ikke nye eller ejendommelige i Lyrik, episk Poesi og Drama. Ikke desmindre er der ved denne Grundinddeling noget meget Interessant, noget i saa høj Grad Forbausende og Paafaldende, at det satte mig for min Del, vel omtrent i mit nittende Aar, i en Sindsbevægelse, der rystede alle mine æsthetiske Begreber som et Jordskjælv.

Der er nemlig her denne simple Omstændighed at mærke: Heiberg gaar i sin Poetik ud fra Lyriken som det Umiddelbare, medens den episke Poesi i hans System svarer til Reflexionen. Men da Hegels Forelæsninger over Æsthetik ikke længe efter at Heiberg havde skitseret sin Lærebygning, bleve udgivne, viste det sig, at Hegel gaar ud fra Epopeen som det Umiddelbare, medens Lyriken hos ham betegner dets Ophævelse. I Aaret 1860 fik en ung Student begge Fremstillinger i Haanden paa én Gang,

og opdagede, at for Hegel var Lyriken, for Heiberg Epopeen det Reflekterede.

Ungdommen kan neppe nutildags begribe, hvad Indtryk dette maatte gjøre paa en dengang ungdommeligt stræbende Aand.

Den dialektiske Methode var Hegels Opdagelse. I et halvthundred Aar var den bleven prist for Europa som Filosofiens Methode, den eneste sande. Den var Himmelnøglen, den var Redskabet, med hvilket man naaede Sandheden, ikke en ringe, relativ Sandhed, men den absolute, ubetingede, altomfattende.

Vi troede paa denne Methode. Vore Lærere, R. Nielsen, Brøchner — hvor meget de end fjernede sig fra Hegel — priste den, brugte den, havde ingen anden. Vi selv forsøgte i al Ydmyghed at tvinge og tugte vor Tanke til at kunne tumle den — min første Afhandling (i *Æsthetiske Studier*) er tænkt og skrevet i Trilogier efter den. Methoden var ufejlbar; det var den, som blev staaende, selv naar Systemet faldt.

Og saa her i dette simpleste af alle Tilfælde, hvor selve Treheden var godkjendt ved langt over 2000 Aars Anerkjendelse, hvor der ikke kunde findes Skygge af Tvivl om det højeste af Leddene, Dramaet, her var, blot fordi Mesteren og hans Mester-Elev arbejdede

med Methoden hver for sig, uafhængigt af hinanden, Heiberg kommen til det Resultat, at Lyriken var det Umiddelbare og Hegel til det, at Epopeen var det.

Hvad vilde dette sige? Var det Hele da et Spil med Ord, en Humbug? Havde disse Kunstudtryk da ingen klar Mening? — To saa simple, saa klare Begreber . . . og saa grundafvigende en Opfattelse. — Man tænke sig to Forskere, Mestere i deres Fag, der begge formaa at tyde Kileskrift og som anvende samme, almindeligt anerkjendte og priste Methode. Vi have to Indskrifter. Vi véd, at den ene er et Kjærlighedsdigt, den anden en Meddelelse om Krigsbedrifter, og den ene Mester kommer tilbage fra sin Expedition og har læst Kjærlighedsdigtet ud af den Indskrift, hvori den anden har fundet Krigsberetningen, og han har fundet Krigsberetningen der, hvor den anden Mester læste Kjærlighedssangen. Begge have de arbejdet efter den højeste, ubetinget rigtige Methode, ved hvilken man naar den ubetingede Sandhed, eller, som det hedder hos Heiberg: «Dette er et System, hvor alle vilkaarlige Definitioner og Inddelinger svinde og Begrebet selv [det, som tænker i os, det Algyldige] udvikler sig ved sin egen Magt».

Mig bevidst er det første Gang, at denne

Uoverensstemmelse fremhæves, saa sløvt har man læst, saa lidet Indtryk har den gjort. Men jeg véd, hvad Indtryk den gjorde paa mig i hine Dage, paa mig, der troede paa Methoden som paa en Religion og saa længe som muligt nedkjæmpede hver Tvivl, sigende mig atter og atter, Aar igjennem, at det var *mine* mangelfulde Evner, ikke hine store Aander, som havde Uret.

At Heiberg maatte komme til at begynde med Lyriken, det laa nu i hans romantiske Sky for *Stoffet*, det vil sige Virkeligheden, Menneskelivet som Stof. Begyndte han stofløst, uden noget Forhold til det brede Menneskeliv, da havde heller ikke Kunsten i dens højeste Former noget Forhold dertil; det laa i Begrebets Kredsløb, thi den højere Enhed gjenfrembragte altid Umiddelbarheden. Og det voldte ham ingen Betænkelighed, at han saaledes kom til at gaa ud fra det reflekterende Jeg som det Umiddelbare, kom til at gaa fra Jegets Lilleverden til det store Verdensalt, som Mikrokosmen dog forudsætter. Thi hine Kunstudtryk var saa tvetydige og Sagen selv saa tvetydig: i en vis Forstand gik jo Jeget altid ud fra sig selv, kjendte kun en Omverden som reflekteret i dets Sansninger og Indtryk, og vendte gjennem denne Omverden tilbage til sig selv.

Hovedmotivet for ham var imidlertid øjensynligt hans romantisk-filosofiske Virkelighedssky. Virkeligheden er ham *Stoffet*, og han tumler stadigt med denne gamle, ufrugtbare og tankefattige Modsætning mellem Stof og Form, der har gjort saa mange Ulykker i Poesiens og Kritikens Historie. Heiberg skjelner først mellem Kunsternes «reale Stof», hvis rigtige Behandling er Betingelsen for vor Nydelse, og saa det, der forskaffer os Nydelsen, den Tanke eller Følelse, Kunstneren har nedlagt deri. Som man ser, tænkes Ideen eller Følelsen ikke at indfinde sig med Stoffet, de nedlægges deri som en fremmed Sag.

Da nu Ideen og Følelsen tillige kunne existere udenfor Kunstværket, have de en deraf uafhængig Existens og ere et Stof for Kunsten, men «et idealt Stof».

Her er altsaa en eneste Form, Kunstformen, modsat to Stoffer, saaledes at den er overordnet det ene, underordnet det andet. Billedstøtten, siger Heiberg, er af højere Natur end Stenen, af lavere Natur end den Idé, der er udtrykt i den. Hvad vil dette *lavere* sige? At kalde Ideen overordnet Kunstværket er jo ørkesløs Tale. Hvad skal det sige, at Venus fra Milo er underordnet sin Idé? Hvad er dens *Idé?*

I Malerkunsten er der forsaavidt mindre Stof end i Skulpturen, som Farven er mindre massiv end Stenen. Og Heibergs Tanke er nu den, at Forskjellen mellem Stof og Form, der i de skjønne Kunsters Trinrække bliver stedse mindre fremtrædende, i Poesien er forsvunden, hvorfor den kan kaldes «den absolute Kunst», ligesom Filosofien kaldes den absolute Videnskab, fordi i den Form og Stof er ét, den betragtende og den betragtede Tanke ikke forskjellige, men én og samme Tanke. — De øvrige Kunster, siger Heiberg, søge Tanken og stræbe at udtrykke den i det modstræbende Stof, Poesien besidder den allerede i Sproget.

Poesien staar saaledes «paa Uendelighedens Standpunkt», og dette viser sig deri, at i dens første umiddelbare Skikkelse, i Lyriken, er Stof og Form umiddelbart og ubetinget det Samme, uadskillelige.

Imidlertid maa dog Forskjellen mellem Stof og Form fremtræde paany, hvad der skeer i den episke Poesi, hvor selve Fortællingen mere eller mindre kan udskilles fra den episke Form. Stoffet har efter Heibergs Opfattelse her en vis Selvstændighed, dog en ringere paa de højere Udviklingstrin (som i «Hermann und Dorothea») end paa de mere primitive (som i Odysseen).

Den dramatiske Poesi fuldender Overgangen

til Stoffets og Formens Sammensmeltning. Men i sin rige Mangfoldighed udvikler og ophæver den «Endelighedens Bestemmelser» paany. I det umiddelbare lyriske Drama er der intet selvstændigt Stof. I Tragedien findes et idealt Stof, der allerede existerer i Virkeligheden udenfor den tragiske Form. Først i Komedien er Adskillelsen mellem Stof og Form hævet, da Intet som Stof betragtet er komisk.

Efter denne Æsthetik staar da Lystspillet i Rang over Tragedien, en Synsmaade, som ganske stred mod det hidtil her i Landet Antagne og som det ikke kunde være Heiberg overfor Oehlenschläger ukjært at faa slaaet fast. Den kom alt det Lette og Overfladiske og Lattermilde hos det danske Folk imøde; intet Under, at den slog an. Tragedien vil ligesom indvie den Enkelte til noget Ualmindeligt, Overmenneskeligt. At være tragisk sindet vil sige at se Liv og Død uforfærdet under Øjne i Kraft af den Tanke, at der kan hænde den Enkelte noget saa Henrivende eller at den Enkelte kan udrette noget saa Stort, at det opvejer al Kamp og al Kval, som maa udstaaes derfor. Det tragiske Sindelag er uvurderligt hos et Folk; thi det er det heroiske Sindelag. Det lader sig ikke erstatte, endmindre overtræffe af en udviklet komisk Sans.

Men Ungdommen begyndte at kjedes ved Oehlenschlägers Tragedier, den saa klart det Stoflige og Følsomme i dem og var forud vundet for den Heibergske Theori, der korresponderede med Vaudevillernes luftige Skjemt, hvis Barnagtighed endnu ikke føltes.

Iøvrigt er Heiberg i Begrundelsen af sin Lære meget uklar. Medens han i Almindelighed hævder, at i ethvert ægte Digterværk er Stof og Form sammensmeltede, gjør han en Undtagelse for den fortællende Digtarts og Tragediens Vedkommende. Thi, siger han, deraf kan til Nød gjøres et Indholdsuddrag, der ikke er en ganske uvæsentlig Side af Digterværket. Dette viser, at Stoffet her har en vis Selvstændighed. Men med hvad Ret skal en tom Abstraktion som et Indholdsuddrag gjælde for Stoffet? Stoffet til *Werther* er dog ikke Indholdet, men Goethe's Følelser for Charlotte Kestner og Maxe Brentano, Jerusalems Forelskelse og Død. Ved et lyrisk Digt, siger Heiberg, kan Stoffet ikke fortælles. Rigtigt, men hvad vil det sige Andet, end at dette Stof ikke er af episk Natur? Det er muligvis slet ikke kommensurabelt for Ordet uden i denne bestemte Form; undertiden vilde det tilnærmelsesvis kunne gives i Toner; ganske vist paany

i en Form, men uden en Form har nu engang Ingen set Stoffet.

Naar Heiberg hævder, at de Homeriske Digte kunne meddeles i et Indholdsuddrag og endda ikke saa ufuldkomment, fordi det Homeriske Stof allerede er af stor Interesse «med Hensyn paa Oldtidens Kultur», da taler han dels her om et rent uvedkommende Udbytte, Belæringen, dels overseer han, at hvis Indholdsuddraget ikke er yderst udførligt og kunstnerisk udført, har det ikke Gnist af æsthetisk Interesse. Aristoteles refererer i sin Poetik Odysseen med disse Ord: «En er borte fra sit Hjem i mange Aar, og Poseidon har bestandigt et Øje med ham, og han er ene; dernæst forholder det sig saaledes i hans Hjem, at hans Ejendom fortødes af Bejlere og hans Søn efterstræbes. Nu kommer han selv hjem, forslagen af Storm, gjenkjender Nogle og giver dem Befalinger, frelses selv og ødelægger sine Fjender». Man tænke sig, at vi havde dette Indholdsuddrag istedenfor Odysseen! Selv «med Hensyn paa Oldtidens Kultur» vilde Fornøjelsen være ringe.

Men idet Heiberg nu grunder Poesien paa det Lyriske, kommer han til at se en Fremtræden af det Stoflige, det Endelige i alle de Digtarter, hvis Væsen medfører Muligheden til en Udfoldelse af Menneskelivet i dets Rigdom

og med dets Bredde — den længere Fortælling, det alvorlige Skuespil, og saaledes kommer da aldrig den Tanke til Udtryk, at Poesien fremfor Alt skal gribe Livet, gjengive Livet, sammentrænge Livet, idet Værket smitter Læseren med Ophavsmandens Livssyn.

Da Poesien grunder i det Lyriske, saa kulminerer i Kraft af Kredsløbet Dramet i det lyriske Drama — saaledes kommer (ægte tyskromantisk) Calderon til at stilles over Shakespeare og Shakespeare's svageste Ting (som hans *Perikles* hos Tieck) til at stilles over hans ypperste Skuespil.

I det første Udkast til Heibergs Poetik (Afhandlingen om Vaudevillen) bestemtes Kulminationen saadan, at den fandt Sted hvor Dramet ved Forbindelse med Musiken blev en højere Forening af Musik og Poesi, og saaledes blev da Vaudevillen, denne højere Enhed ikke blot af to Digtarter, som Dramet i Almindelighed, men af to Kunstarter — denne stakkels Vaudeville, som allerede er saa grundigt forældet — Toppunktet af al menneskelig Kunst. At Vaudevillen ikke gav mangesidig Menneskeskildring, intet virkeligt Livsbillede, at Alt gik op i en Spøg og en Vise, det var netop det Fine ved den; saa var der intet Stofligt deri.

Senere, da Heiberg udførte sit System i et

yderligere leddelt Skema, og da han følte Kald til at skrive nogle saakaldt spekulative (tillige stærkt lyriske) Skuespil, forøgedes Lærebygningen med et Par Stokværk for at faa den spekulative Komedie med. Og saa leverede han selv i sit allegoriske Skuespil «Fata Morgana», der foregaar i et fantastisk Sicilien og hvis Forhold til det Liv, som leves af Mennesker, er intet — et skjærende Vidnesbyrd om at det «Spekulative» i Dramet ikke bøder paa svigtende digterisk Potens, og snart derefter i «En Sjæl efter Døden», hans ypperste Værk, Beviset for at ikke den ham tillagte Ævne til at yde noget dybt Filosofisk-Theologisk — Martensen mindede i Anledning af «En Sjæl efter Døden» om Dante — men en genial komisk Grundtanke og en Udførelse, der paa mange Punkter sprudler af Vid og lokal Satire, udgjorde hans egentlige Styrke som Poet.

Det lønner ikke Umagen at dvæle ved den Heibergske Poetiks Skema i dets nærmere Udførelse. Dog kan exempelvis fremhæves som Kuriosa, at Novellen bliver den højere Enhed af Eventyr og Roman — den er kort som Eventyret og virkelighedstro som Romanen — og at Lystspillet, for at det kan komme øverst, bliver den højere Enhed af Karakterkomedien og Sørgespillet.

Vilkaarligheden og Urimeligheden er her saa stor, at kun Samtidens og den nærmeste Eftertids stedse grundigere skolastiske Dressur forklarer, at Sligt nogensinde er blevet taget for Alvor.

VI.

Al Kritik af poetiske Frembringelser bestaar nu for denne æsthetiske Grundopfattelse kun i at henføre ethvert Digterværk til dets Digtart og undersøge, hvor vidt det stemmer eller ikke stemmer med Digtartens Natur og Fordringer, hvorvidt det f. Ex. er dramatisk, er Tragoedie, og Lignende. Om literær Kritik af Andet end Poesi er ikke Tale. Hvad Poeten selv angaar, gjælder det blot om at bestemme for hvilken Digtart han har Anlæg. Naar dette er udfundet, er hans Karakteristik leveret.

Man agte til Sammenligning paa Heibergs kritiske Forhold til Oehlenschläger. Ingen Tvivl om at han forstod ham, især i hans Svagheder. Man føler det, hvor han optræder som satirisk Poet. Det mesterlige Indhug paa Oehlenschlägers «Sokrates» i «En Sjæl efter Døden» naaer ind til det Menneskelige i Oehlenschläger, hans bløde, slappe Billighed. Her karakteriserer Heiberg ham udenom det æsthetiske Skema. Men hvad Heiberg

som Kritiker gjengiver af ham, det er magert, magert; det er end ikke hans Skelet.

Hvor meget Væsen har man ikke gjort af Heibergs berømte Bestemmelse af Oehlenschlägers Talent som *lyrisk-episk.* Det er Hovedstykket i hans Kritik. Det er Mesterstykket blandt hans Analyser. Alle kunde det i sin Tid udenad. Gamle Heibergianere kunne det endnu udenad. Oehlenschläger var lyrisk-episk, ikke Lyriker, ikke Epiker, ikke Dramatiker, men lyrisk-episk! Han var «et umiddelbart Geni», og det umiddelbare Geni var stort i Romancen og Balladen. Rigtignok var Goethe ogsaa stor, endnu langt større deri, og Goethe var intet umiddelbart Geni, men osv. en Forklaring, der ingen er. Hvor uøvet Heiberg var i individuel Karakteristik, ja hvor ringe hans Ævne dertil var, røber sig her paa den mest paafaldende Maade, naar han forklarer, at det «nærmere at karakterisere», hvori Forskjellen mellem Goethes og Oehlenschlägers Romancer bestaaer og «hvad der især udgjør det Ejendommelige hos Oehlenschläger som Romancedigter, *er vanskeligt, om ikke umuligt»;* dette, hedder det, «er noget saa Umiddelbart, at det næsten ikke lader sig udvikle, noget saa Fint, at det næsten undflyer Kritikens Betragtning». — Næsten! — Tilbage staaer da Definitionen *lyrisk-episk.* Og Heiberg selv var

saa stolt af dette mageløse Fund, at han, som ellers aldrig praler, i sit Svar til Wilster roser sig af at have karakteriseret Oehlenschläger for alle Tider:

Selv jeg har saa stærke Volde
Bygget om hans faste Plads,
At jeg tænker, de skal holde;
Dine springe vil som Glas.

Lyrisk-Episk! Paa Dansk: Oehlenschlägers Romancer og Ballader ere bedre end hans Tragoedier, ere det i Reglen; han magtede bedre denne korte Form; hans Mangler fremtraadte mindre stærkt i den. Ikke desmindre er «Aladdin» bedre end alle hans Romancer og Ballader tilsammen. Og selve disse! ja der er udmærkede, især sprogligt dejlige iblandt dem. Men Løveridderen, Valravnen, Rosmer Havmand o. fl. — morsomme er de ikke, lærerige og tankerige endnu mindre.

Og overhovedet hvad vil det sige at bestemme en Digters Ævne som Ævne til Romancen? Er Romancen noget Evigt, noget Blivende? Det er en i flere Lande opstaaet Folkeviseform, der som historisk Kunstform blev dyrket især i Tiden mellem 1790 og 1830. Hvorledes kan der da gives en særegen Ævne til Romancen?

Denne Ævne minder mig om en Historie, jeg engang oplevede med en Skiltemager. I et

Anfald af Vantro overfor al aabenbaret Religion kom denne Mand en Dag til mig og trykkede min Haand som Meningsfælle. Nogle Aar efter kom han igjen og beskyldte mig bittert for at «gaa om og ville nedbryde det Helligste», heldigvis forgjæves: «De troer paa slet ingen Ting». — Hvad er det, jeg skulde tro paa? — «Først paa Frenologien. Tror De paa den?» — Nej. — «Dèr seer De. Men naar nu Frenologien lærer, at der gives et Organ i Hjernen for den gejstlige Veltalenhed — og det Organ har jeg set — saa gives der vel ogsaa en gejstlig Veltalenhed, altsaa ogsaa Gejstlige, altsaa med Rette en Statskirke og en aabenbaret Religion . . .» — Som der gives et særegent Organ i Hjernen for den gejstlige Veltalenhed, saaledes ogsaa en lyrisk-episk Ævne til Romance- og Ballade-Digtning.

Og derfor hos Heiberg stadigt dette Tilraab til Oehlenschläger: Bliv ved at være lyrisk-episk! Aldrig et Ord i Retning af: Studer Livet, Menneskene, fordyb dig i dig selv og din Samtid!

VII.

Det er overhovedet det Paafaldende ved den Heibergske Æsthetik, at det Evige og det Historiske kunne saa godt sammen. Poesiens Begreb udfolder sig; alle Digtarter udstraale i

Treheder; der er ikke én Rubrik, som staar tom. Hvoraf kommer det, at alle Former allerede ere historisk fremtraadte? I Astronomien kan det hænde, at Forskerne spore: Her maa være en Stjerne, om vi end ikke have set den endnu. I Æsthetiken forelaa alle Arter af Poesi i deres Rubriker — rigtignok forskjellige i hver forskjellig Æsthetik — men Systemet var komplet. Det beroede efter den Fortolkning, som gaves denne Kjendsgjerning, paa at Historien var fuldendt; man skyede ikke denne Konsekvens. I det Væsentlige var der efter den Hegelske Filosofis Opstaaen ikke mere at gjøre; Tilværelsen var afsluttet og forstaaet.

Selvfølgeligt vare altsaa Poesiens Rammer engang for alle fastslaaede. Poesien selv var ikke blot forstaaet, men forstaaende, i Slægt med hin sidste Filosofi. Som det i denne var den tænkende Tanke, der dvælede ved den tænkte, saaledes var Poesien sysselsat med Poesi. Saavel Filosofi som Poesi vare uendelige Magter, der bed sig selv i Halen. Poesien handlede ikke om det Liv, der tumlede sig uden om Poeten, knap om det virkelige Liv, der rørte sig i ham selv — alt dette Stoflige stod paa Endelighedens Standpunkt. Den handlede om det Poetiske. Og da det Poetiske til sit Ophav har Poeten, saa handlede denne Poesi fra Aladdin af til

Trubaduren Clotaldo i «Fata Morgana» i sidste Instans direkte eller indirekte om Poeter. En Ridder med en Harpe, eller en Sanger med en Luth det er — lige ned til vore Dages Ambrosius — ufravigeligt den sande, den egentlige Helt. Og hvis Poesien gav sig af med Omverdenen, saa tog den ikke denne direkte for sig, men greb den, som den var kommet til at se ud, destilleret i tidligere poetisk Behandling som Sagn, som Æventyr, som Folkevise, som Legende (Elverhøj, Svend Dyrings Hus osv.) og saa byggede den derover.

Denne romantiske Æsthetik kaster da først sit Blik paa Naturen, og vi se Naturens Skjønhed forvansket, forvrænget: lyriske Lopper, elegiske Vandmænd, idylliske Sjakaler. Den søger ikke Naturens egen Skjønhed, men en Quasi-Poesi, som den lægger ind.

Den kaster saa sit Blik paa Malerkunsten, og langt fra at fordre Gjengivelse af Naturlivet i dets Helhed og Fylde, langt fra at lægge Vægt paa, om Maleren er en ægte Kunstner, endsige paa om han kan male eller ej, forlanger den af ham blot literære, quasi-poetiske Egenskaber; man skal kunne tænke sig noget ved hans Malerier. Selv den usleste Altertavle bliver rosværdig, naar der er malt en Passionsblomst

ved Korsets Fod; selv det sletteste Blomstersmøreri bliver fortjenstfuldt, naar der anbringes smaa symbolske Gjenstande mellem Blomsterne og naar disse sammenblandes uden Hensyn til Aarstid og Klima. Portrætet endelig skal fremstille Personen, som han vil tage sig ud i den evige Saligheds Tilstand.

Ogsaa Poesien skal efter denne Læres Forskrift kun sysle med det forklarede Liv. Derfor er det hele egentlige Menneskeliv sløjfet som Stof. Det gjælder for Digteren ikke om at give os et nyt og sandt Syn paa Livet, men om at holde sig Kunstarterne efterrettelig. Menneskelivet er et raat Stof; det fine Stof findes, hvor Livet alt én Gang er underkastet poetisk Behandling — man plyndrer Folke-Æventyr og Folkeviser, Shakespeares Sagnkreds, Ariosts Legendekreds, Calderons Forestillingskreds. Historien kan gaa an, naar den er halvt Sagn: Palnatoke, Erik Menved, Knud den Store, Valdemarer, og er den kjendt som i «Dina», saa digtes den om indtil Ukjendelighed, — til et Minimum af Realitet. Dog bedst er det, naar Figurerne ere helt udpustede til Symbol og Allegori, saa fejrer Spekulationen sin Triumf og i Bispens Person applauderer Theologien.

Da denne Æsthetik saa i mere end en Menneskealder havde hersket, var det neppe

unaturligt og neppe uberettiget, at et nyt Udgangspunkt blev grebet og at man uden med rene Ord at rette et Angreb paa den, paa de forskjelligste Maader søgte at undergrave dens Anseelse, at stoppe dens Indflydelse og at erstatte dens Lærdomme med et Forsøg paa at anvise Kunst og Literatur helt andre Veje.

B.

Nye Digte. 1841.

Hvilken smuk gammel Bog, den statelige Originaludgave af Heibergs *Nye Digte,* ejendommeligt udstyret, smagfuldt trykt, sit Indhold værdig, det sjælfuldeste og vittigste Indhold, som nogen Bog af Heiberg havde havt! Digteren aabenbarede sig her fra en ny Side, i nye Former, og det er intet Under at Taknemligheden og Jubelen blandt hans Tilhængere var stor. Han havde altid været fin og klar; her var han desuden dybsindig. Og hvert af de fire uafhængige Digterværker, af hvilke Samlingen bestod, havde sin ejendommelige Karakter, skjøndt de vare som sammenstemte.

Den nordeuropæiske Romantik havde været en Bevægelse fra den protestantiske Oplysningstid over mod Katholicismen. Den var det overalt, hvor den var konsekvent, som hos Novalis, Tieck, Fr. Schlegel, Görres, Brentano, Zacharias Werner og flere. Selv hos de Digtere, der som Arnim i Tyskland, Grundtvig og Ingemann i Danmark ivrigt fastholdt Protestantismens confessionelle Standpunkt, gik Sympathier og Tendenser i Retning af Middelalderen og dens Kirkelighed.

Hos Heiberg havde imidlertid Romantiken indgaaet Forbund med Hegels koldblodige Filosofi, og denne Omstændighed var en kraftig Modvægt mod Hanget til Billeddyrkelse. At han ikke desmindre som en sand Poet har havt sine Anfægtelser af katholiserende Længsler og Savn, det viser i denne Samling de dejlige Strofer, som begynde: «O men fornem de sorrigfulde Sukkes klagende Strøm!», Smerten i disse Linjer:

> Solen er opstaat, Maanen ikke skinner,
> Sansernes Verdens gyldne Trylleri
> Flygter og forsvinder;
> Alt er forbi.

For ham som filosoferende Digter staar dog dette Tab som uopretteligt; Katholicismens Religiøsitet kan erstattes, ikke vende tilbage.

Derimod har han fra sin første Optræden som filosofisk Forfatter af Hegels Skole efter Mesterens Exempel hævdet den fuldstændige Forsoning af Protestantismen og den moderne Filosofi (i Tidens Sprog: Religionen og Videnskaben).

Saa mangetydig som denne Forsoning er hos Hegel, saa ubestemt er den vel ogsaa hos Heiberg. Men .dog ses det meget tydeligt af de stærke Udtryk i hans Afhandling «Om Filisofiens Betydning» fra 1833, at han fra først af tænkte sig denne Forsoning eller Sammensmeltning foretaget paa Religionens Bekostning; denne maatte udskille Alt, hvad der ikke gik op i det filosofiske Begreb. Han var her i Overensstemmelse med den hele Tidsaand, som i selve denne Afhandling karakteriseres med Ordene: «Det nytter ikke at ville skjule eller besmykke Sandheden: vi maa tilstaa for os selv, at Religionen i vor Tid fordetmeste kun er de Udannedes Sag.» Siden da var imidlertid en stor Forandring indtraadt: Det religiøse Tilbageslag var begyndt. Rationalismen var overvunden, Mynsters Indflydelse stod paa sin Højde og Martensen havde, som Hegelianer i Forbund med Heiberg, som hegelsk Theolog indflydelsesrigere overfor den studerende Ungdom end Heiberg, fortolket den hegelske Forsoning af Filosofien og Kirkelæren saaledes, at Religionens Magt og Betydning

forblev uanfægtet, ja den var ved at tilkjæmpe sig Overtaget i det af gammel Vane theologisk stemte Publikum, der i Virkeligheden uden filosofisk Aand eller Ævne kun havde hyldet den rene Hegelianisme som en Mode.

Det synes som om Heiberg, glad over i Martensen at finde en Medkjæmper for den hegelske Aandsretning og en Beundrer af sin egen Virksomhed, under Samlivet med ham bragtes til at gjøre ham og den nye Tidsaand visse Indrømmelser paa det religiøse Omraade. «Nye Digte» staar som Resultanten af Kræfternes Spil i hans Sind under disse Aars filosofisk-poetiske Stemnings- og Tankeliv.

Gudstjeneste, den ringeste af Værkets fire Dele, strengt taget kun en rimet Afhandling eller Traktat, betegner Heibergs Stræben efter at fastholde Protestantismens Navn og Aand saavel overfor det tilbageskuende Hang til Romerkirkens Katholiseren af Naturomgivelserne som overfor det fremadstræbende Hang til Fritænkeri og afgjort Brud med Menigheden. En Pintsemorgen gaar Digteren ud i Skoven, fordi han føler sig frommere tilmode og mere pintsestemt ene med Træer og Blomster end i Hovedstadens Kirker. Herude søger han sin Gud, og Pan (Altet) træder ham imøde med de Ord, at han er det; han er overalt, hvor Mennesket enligt søger

til Guddommen; han er endog i Kirken, naar den er tom; han er i det Enlige, det Tause, det Tomme.

Som man ser, er den Pantheisme, hvori Hegels Filosofi naturnødvendigt alene kunde udmunde, om end Hegel aldrig med rene Ord vedkjendte sig den, her fjernet som en Mulighed blandt flere, stemplet som uhyggelig, som indjagende en panisk Skræk. Medens Pan i Victor Hugos lidt senere Digt *Le Satyre* indføres som Guderne langt overlegen, fremstilles hans Dyrkelse her som underordnet Dyrkelsen af dem.

Thi en Stemme lyder: «Din Hu du bort fra Ensomheden vende!» og Stemmen er en Engels. Den fordrer Samliv med den kristne Menighed, spørger Digteren om han mon troer, Gud selv fører et Eremitliv i Himmelen, siden han ikke mellem sine Brødre kan tale til Gud med Frihed.

Digteren svarer, at han i sin Egenskab af Poet er Hedning og gjerne lever sammen med de græske Guder:

Mod alle Skikkelser min Tanke haster,
Og hvad den nylig greb, den atter kaster,
Indtil den Hvile finder
Hos Pan, den Guders Gud, som aldrig svinder.
— — — — — — — — — — —

Jeg fatter meer og mere
At vil man om sin Gud filosofere,
Saa kommer man til Pan
— — — — — — — — — — —
Man tror, at protestantisk man har bukket
For Gud — men det var Pan! man staar forfærdet.

Han afskyer Protestantismen, der kun tilbeder Gud visse Dage, til bestemte Tider, fremhæver i Modsætning dertil Katholicismens altid aabne Kirker og dens Ævne til at gjennemtrænge alt dagligt Liv med sin Andagt, og udbryder:

Det Sekten er, som skranter.
I Himlen er vist Alle Katholiker.

Englen.

Nej! vi er Protestanter.

Det lader sig ikke negte, at dette sidste fyndige Vers med sin Rettroenhed driver Sagen ind i det Burleske. For et Par Aar siden stod i det norske Storthing en forhenværende Statsraad op og sagde, at efter hans Opfattelse *bekjendte* Gud sig til den norske Statskirkes Tro. Man mærke vel det brugte Udtryk! Gud nøjedes ikke med at støtte den, han bekjendte sig til den. Det er ikke stort besynderligere end denne Englens Replik, som lader den Wittenbergske Protesteren blive fortsat i Himmeriges Rige.

Og dog har selv denne prosaiske Replik en Side, set fra hvilken den bliver meget mindre plat og passer ind i hele Bogens Grundtone, nemlig i den Mystik, hvoraf den bæres. Et af Digtene i denne Samling er af Heiberg benævnt «En Mysterie». De kunde alle bære denne Titel.

Mysticismen ser dobbelt, den gjenfinder i Himlen, hvad den kjender fra Jorden af. Jakob Böhme f. Ex. har Sans for Naturen, han sværmer for Ædelstenenes Glans; men taler han om Guds Aabenbaring i Lysets Verden, siger han: «Jeg kan kun sammenligne den med de alleræedleste Stene.» Han giver det Raad, med Iver at anskue denne Verden, til dem, der ville vide Besked om den himmelske Herlighed. Saaledes siger ogsaa Swedenborg ikke blot, at Englene have Klæder og Boliger, men at deres Boliger er ganske som de Boliger paa Jorden, man kalder Huse, blot meget smukkere. For Mystiken er Her hisset og derfor ogsaa med Nødvendighed Hisset her.

En lignende Mystik og en beslægtet Dobbelthed møder os i det skjønne Poem *De Nygifte*. Heiberg har her benyttet det bekjendte psykiske Fænomen, at det forekommer os, som havde vi allerede én Gang oplevet Noget der sker os, til gribende Fremstilling af en Personlighed, der for anden Gang lever sit Liv og i den nye

Existens udvikler samme Lidenskab som i den tidligere og i ganske den samme Situation. Han mødes her med de tyske Romantikere, Novalis f. Ex., der lader et og samme Individ tilhøre flere Slægtled efter hinanden, saa at Fortid og Fremtid stedse som Erindring og Anelse spille ind i dets nærværende Existens. Jeg har andensteds bragt det afgjørende Sted i «De Nygifte» i Sammenhæng med de beslægtede Forekomster i udenlandsk Literatur.*) Det er da tilstrækkeligt at paapege den for al Mystik karakteristiske Livsfordobling her som i «Gudstjeneste».

Vi træffe den paany i *En Sjæl efter Døden*, hvor det hinsidige Helvede fremtræder som en nøjagtig Kopi af det herværende.

«En Sjæl efter Døden» er i visse Maader Blomsten af Heibergs hele Produktion som komisk Digter og som filosofisk Aand. Dette fine Arbejde førte som bekjendt Undertitlen «En apokalyptisk Komoedie», og saa underligt det klinger, der var i hine Dage Folk, som toge det for en sandt kristelig Digtning. Man jævnførte det med de apokalyptiske Poesier fra Johannes' Aabenbaring af til Dante og videre frem. Det Verdensbarn Heiberg saa sig med denne sin

*) Hovedstrømninger II, 197.

romantiske Filister- og Literatur-Satire i Dialogform hensat blandt Kirkefædre.

Planen var glimrende: En kjøbenhavnsk Spidsborger af Gjennemsnittet stedes som død Ansigt til Ansigt først med St. Peder — udenfor Himmerige — saa med Aristofanes — udenfor Elysium — saa med Mefistofeles — udenfor Helvede — og røber sig under disse Samtaler saadan som hans religiøse, politiske, kunstneriske og literære Opdragelse har formet ham.

Desværre har det skortet noget paa Fantasi. St. Peder er kjedelig som en Slotspræst, Mefistofeles falder altfor tidt ud af sin Rolle for at tjene som Talerør for Heibergs egne, i Øjeblikket meget fromme, Theorier, og Aristofanes er kun valgt for at give Anledning til et vittigt Udfald mod Oehlenschläger, der i sin «Sokrates» havde lagt en enfoldig Opfattelse af ham for Dagen.

Digtningen har udfoldet sig fra fjerde Akt, der er uden egentlig Sammenhæng med Resten, idet ingen af Hovedpersonerne forekommer heri. Denne Akt blev ogsaa til mange Aar før de øvrige. Det er en Dialog mellem en Skuespiller og Døden, som kommer for at hente ham, hvilken oprindelig var ment som en Satire over Skuespiller Nielsen. Det er en Psykologi af Skuespillerstandens samtlige Svagheder og Laster.

Sjælen er noget vel abstrakt karakteriseret, en

skikkelig, uvidende, kjøbenhavnsk Handelsborger med Kone og Børn, med lidt Formue og «Interesser», med Kjærlighed til Avislæsning og Theatergang, Medlem af flere Selskaber og undertiden Skaaltaler, i al Stilhed Forfatter af anonyme Kjøbenhavnspost-Artikler.

Da han opdager, han er død, vil han ind i Himlen. St. Peder forordner ham som Prøve en Pilgrimsgang gjennem Palæstina; men da Sjælen ikke udenad kan huske alle de Steder, Jesus har besøgt, nøjes den himmelske Dørvogter med at spørge, hvad Aanden i Christi Lære er. Sjælen svarer, den ikke saa lige kan give Besked herom,

Thi Aanden lader ej i Ord sig fange.

«Og dog var Ordet Gud,» indvender St. Peder med en mystisk Vending, der stammer fra Johannes' Disciple og som Hegels havde Brug for. Thi Logos var Gud, og det udlagdes om den objektive Logik, som Hegel havde stiftet og som han selv halvt spøgende plejede at kalde Videnskaben om Gud før Verdens Skabelse. For Hegel gjaldt det overalt at benegte eller overvinde en Strid mellem det Indre og det Ydre. Det Indre *er* det Ydre, hvori det lægger sig for Dagen. Derfor St. Peders filosofiske Sentens:

Hvo ej med Ord kan sige
Sin Tanke, kommer ej i Himmerige,

og derfor som Udtryk for den Hegelske Uvilje over Læren om Guds Ufattelighed:

> Men du tilsidesatte
> Din Pligt mod Gud, du vil ham ikke fatte.

Aristofanes's Repliker i anden Akt more især ved den berørte literære Travesti af Oehlenschläger. Men i tredje Akt, som kun skjæmmes af nogle filosofiske Udviklinger med hegelske Kunstord, udfoldes Digtets aandfulde og dybe Idé i en Dialog, der knitrer af Vid. Her er det, at Mefistofeles uden at nævne Navnet paa Stedet, hvis Portner han er, for den intet Ondt anende Sjæl skildrer det Liv, som venter den dér, hvor den vil gjenfinde Alt, hvad der var den kjært: Børs, Klub, L'hombrepartier, Seværdigheder, Theatre, sin Livret, sin Røgtobak, sin Avis, hele Sibbern i Bibliotheket, hele Andersen paa Theatret, et Universitet ganske som det i Kjøbenhavn, alle de gamle afdøde Venner og med Tiden baade sin Millemoer og sine Børn.

> Man lever egentlig i vor Stat
> Paa samme Vis som hos Jer dernede,
> Man finder igjen sin gamle Rede.

Man faar det ikke bedre, ganske vist, men paa ingen Maade heller værre. — Saa er det, at Sjælen vil vide Stedets Navn. Mefistofeles af-

viser først Spørgsmaalet som ligegyldigt: Hvad er et Navn? En meningsløs Lyd. Men da Sjælen ængstet trænger paa, følger Repliken:

Jeg skal det sige, men vær nu Mand!
Helvede kaldes dette Land,

og overfor Sjælens forskrækkede Protester kommer nu Forsikringen om god Behandling, om Gjenfinden af samme Levevis, samme Travlhed og samme Tidsfordriv som paa Jorden.

Det kommer deraf, maa jeg dig sige,
At du, min Ven, og dine Lige
Alt, mens I leved, i Helvede vare . . .

Sjælen.

Var jeg i Helved?

Mefistofeles.

Som næsten Alle.
Kun plejer man ej saadan at kalde
Det fede, flegmatiske Liv paa Jord.
— — — — — — — —
Helved sig strækker over Jorden ned.

At Jorderigs Liv føres i Helved løber altsaa ud paa, at Helvedlivet allerede føres paa Jorden. Og Skuespillets geniale Kjærne er den Pathos, som her ligger bagved den gjennemførte Ironi: Netop det Liv, I alle føre, er Helved; der behøves ingen Skræmmebilleder, ingen Straffe; hvor to eller tre af Eder ere forsamlede, dèr er Helvede midt iblandt Jer og omkring Jer.

Man mærke ligefuldt Mystikens Dobbeltsyn heri. Der er i «En Sjæl efter Døden» et dobbelt Helvede, et paa Jordkloden og et udenfor den, men sete med Digtningens Syn skyde de to som Stereoskopbilleder for Læserens Øjne sammen til ét. Et Helvede er det, fordi dette Liv, der skildres og stemples, er aandløst, meningsløst, sammenhængsløst og formaalsløst, et Liv i Kjedsomhed, et Liv i Travlhed, der aldrig sætter Frugt. Slaaende virker da det fine Indfald: Fællesopgaven for Stedets Beboere er at fylde den gamle Mythes bundløse Kar:

Nu er vor hele Stræben, med Vand
At fylde det til den øverste Rand.

Omtrent paa samme Maade som i «Gudstjeneste» tager Heiberg i «En Sjæl efter Døden» Afstand fra Pantheismen, skjøndt den er enstydig med selve den Filosofi, han bestandig bekjender — eller rettere, han bruger Ordet Pantheisme i en snevrere Mening end den ligefremme og rette for at faa Anledning til at redde sig bort derfra. Han lader med et aabent tilstaaet Brud paa Karakteren sin Mefistofeles sige:

Og sandelig — dog det er selsomt, Kjære,
At det just er mig, som forkynder den Lære —
Kun det Gode skjænker Personlighed,
Men Geniets øvrige hele Sfære,

Hvad en Kunstner skaber, en Tænker véd,
Det Skjønne, det Sande, hvad man det kalder,
Er fremmed Stræben, hvorved man falder
I *Pantheisme* til Halsen ned.

Men i Slutningsdigtet *Protestantismen i Naturen* er ikke desmindre det protestantiske Slør, hvormed han dækker sin egen Pantheisme, saa gjennemsigtigt, at man tydeligt øjner dens Omrids. Allerede den første Strofe af dette gnostiske Digt, Hymnen til den rene og frie Tanke, der trodser hvad den tidligere lød og «vil erobre Verden, ikke Mindre,» varsler om en dristigere Aandsflugt. Og Digtet holder, hvad Begyndelsen lover. Ganske vist er ogsaa i denne udtrykkeligt «Mysterie» benævnede Digtning det mystiske Dobbeltsyn bevaret. Og her som altid gjælder det, at Mystikeren spekulerer over Naturens og Menneskets Væsen i den Indbildning, at han spekulerer over et andet personligt Væsen, en Gud. Grubleriets virkelige Gjenstand er psykologisk, medens dets formentlige Gjenstand er theologisk. Men Kløften mellem det Menneskelige og det Guddommelige er svundet her. Det hedder:

Den Gud, du søger, er din egen Gud;
Hvad vil du mere?
Han træder ikke som en Gjenstand ud
Blandt andre, flere.

Du føler ham, hvergang dit Hjerte banker
Af hellig Lyst;
Du hører ham i dine bedste Tanker
Som evig Røst.

Hvad vil dette sige andet end: Den hellige Lyst, der faar Hjertet til at banke, det er Gud. Det som er Kjærnen i de bedste Tanker, det er Gud. Vistnok er her endnu bevaret de gamle Svar paa Spørgsmaalet: Hvad er Gud? Gud er Sandhed, Gud er Kjærlighed, Gud er Godhed. Men undersøger man disse Sætningers Mening, saa finder man den først, naar man vender dem om. Sandhed er guddommelig, Kjærlighed er guddommelig, Godhed er guddommelig. En ond Gud vilde efter den almindelige Opfattelse ikke være nogen virkelig Gud; det er da Godheden, som gjør Gud til Gud, eller med andre Ord: Godheden er det altomfattende Guddommelige, der spænder over Forskjellen mellem Gud og Menneske.

Hos Heiberg svæver Tanken endnu i mystisk Dobbelthed, i romantisk Tvetydighed. Han drager ikke Konsekvensen.

Saaledes smugles i vor Literatur den ny Tids Aand ind, forklædt i gammeldags Dragt som Mysterie, som apokalyptisk Komedie, som protestantisk Fantasi. Da den endelig kastede Forklædningen, kjendte man den derfor ikke

igjen. Man behandler den nutildags som en Fremmed, en Forbryder; man véd ikke, at den er Hjemmets egen yngste Søn. Man behandler den som en Oprører; man forstaar ikke, at den efter sit Væsen er en Lovgiver, en Dommer og en Hersker.

BERNHARD SEVERIN INGEMANN.

(1887.)

Enfold er hans Væsens Særkjende. Hans Personligheds Kjærne er noget Enkelt, Usammensat, der, hvor det kommer frem som oprindeligt, udgjør en ikke ringe Styrke; hvor det giver sig i Kast med Opgaver, det ikke magter, og Æmner, det ikke forstaar, kommer sørgeligt eller latterligt tilkort. Og der er ikke mange Æmner og Opgaver overfor hvilke et pigeagtigt Naturel, en sværmerisk Sjæl uden Iagttagelsesævne og et spinkelt Talent slaar til. Dog det sarte, bløde, fantastiske Sindelag er saa dansk, at den, der taler ud deraf, finder Ekko i Danmark, især maatte finde et rungende Ekko, stærkere end Stemmen, paa Frederik den Sjettes Tid. Og den, som er dybt enfoldig, baade i den gode og den mindre gode Mening af dette Ord, vil altid finde en Hærskare af barnlige og uudviklede

Gemytter, der føle som han og hvis Yndling han bliver. Saaledes er det gaaet til, at Ingemann blev den danske Digter, hvis Læsekreds var størst, og saaledes har han endnu sit Publikum blandt Troende, Bønder og Børn.

I.

Imellem de Aander, der have udøvet størst Indflydelse paa Ingemanns Produktion er E. T. A. Hoffmann fremtrædende. Han er en af sin Tids mærkeligste Skikkelser. Jo mere man studerer ham, des klarere ser man hans forskjelligartede Frembringelser: Musik, Maleri, Kritik, Digtning udspringe af hans Nervesystem, hans Opdragelse, hans Livsførelse, hans Lidenskaber og Rejser, hans nordtyske Tørhed og hans Optagen af polsk Uregelmæssighed, endelig af hans Iagttagen af Napoleonskrigenes Rædsler. Det fantastiske Vanvid i hans Værker lader sig alt føre tilbage til den dybe om Hume erindrende psykologiske Grundanskuelse, som han har tilfælles med de andre tyske Romantikere, men som han giver nyt Relief.

Han paavirker i alle Lande beslægtede Naturer, i Frankrig Nodier, i Rusland Gogol. Det var da i og for sig kun naturligt, at han ogsaa

i Danmark fandt Efterlignere. Blandt dem er Ingemann den videst gaaende. Men det, der er saa stødende ved disse Ingemannske Forsøg i hans Manér, det er, at man i dem har alle de Hoffmannske Effekter, løsrevne fra Ophavsmandens Personlighed og fra hans dybe Psykologi, efterabede, kopierede ganske servilt, som romantisk Manér af en Mand med svage Nerver, men uden Hoffmanns rige og rebelske Nerveliv, en theologisk Kandidat, hvis Psykologi af Jeget er den, at det er en udødelig Sjæl, og at den Fjende, Jeget har at bekæmpe, er denne: Hans sataniske Majestæt i Person.

Man læse exempelvis *Selv-Citationen*, der drejer sig om Faren ved ene, ved Midnat, at nævne sit Navn tre Gange med høj Røst. Der er en theologisk Student Frederik Holm paa Walkendorfs Kollegium. Ulykkelig Kjærlighed har slukt hans Livsglæde. Han gaar til Assistents-Kirkegaard for at forsøge Skjæbnen; forgjæves hører han paa sin Vej Vægteren synge: «Til Trøst for Alverden, som ellers var forød» og han raaber sit *Carl Frederik Theodor Holm! Hvo kalder mig?* Da lyder det gjennem Natten: Jeg dit andet bedre Selv kalder Dig for at advare Dig, fremkald ikke dit tredje og dæmoniske Selv til din Fordærvelse! — Ingemann oplyser, at Holm var klar over *en Trehed i alt Liv*,

nemlig foruden den jordiske en guddommelig og en dæmonisk Natur i hvert Menneske. Det er den højere Natur som har advaret Holm. Han ser nu tydeligt at hans ulykkelige Kærlighed var en Skuffelse, der opløser sig i Tomhed, Forfængelighed og Selvbedrag. — Sex Aar efter er Frederik Holm Præst og lykkelig Ægtemand, sidder en Aften paa sin stille, fredelige Præstegaard, smiler *roligt, men alvorligt* og siger: «Jeg takker hin Aftens Sværmeri og Selv-Citationen for min Lykke, men jeg vil dog aldrig raade noget Menneske til slige formastelige Experimenter med det Dybe og Ubegribelige i vor Natur».

Eller man læse *Sfinxen,* der ikke blot efterligner Hoffmann, men et ganske bestemt Æventyr af ham *Der goldene Topf,* og det Træk for Træk. Hoffmanns gamle Æblekjærling er her bleven til en Sælgekjærling, der sælger Stokke i Hamborg. Hos Hoffmann er hun ovenikjøbet en Dørhammer af Bronce, hos Ingemann ovenikjøbet en Elfenbens Stokkeknap; hos Hoffmann desuden en ækel gammel Spaakvinde og en brav gammel Amme; hos Ingemann desuden Prinsesse Goldini, en uimodstaaeligt dejlig Dame, og Satans egen Oldemoer osv.

Fra en Skruptudses hvide Bug i Maaneskin griner hos Ingemann den gamle Sælgekjærlings

Ansigt Helten imøde. Han glider over Tudsen og vaagner i et Ridderslot, hvor en dejlig Ridderdame med brune Lokker over den elfenbenshvide Hals træder ham imøde. Han udbryder: «Er den herlige Middelalder opstaaet af Graven? Eller er jeg bleven gal? Uden Fortrydelse, ædle Ridderdame, I skulde vel ikke være en Stokkeknap?» Det er Stilen.

I Slottet læser Helten i Hoffmanns *Der goldene Topf,* bliver slaaet af Ligheden med sit Forbillede og siger til sig selv: «Hvordan hænger det sammen, Du skulde dog vel ikke selv være Studenten Anselmus? Du skulde dog vel aldrig være *ein Phantasiestück in Callots Manier?*» For ikke at lade nogen Hofmannsk Effekt ubenyttet, udvikler Helten sig til Dobbeltgjænger: med usigelig Rædsel gjenkjender han i en Skikkelse, han ser, sit eget Aasyn, saa livagtigt, som saa han sig i et Spejl,

Det hele er Gøgl og Tomhed, interesseløst og virkningsløst som enhver ydre Manér, der efterabes; men Manéren er i dette Tilfælde særligt utaalelig, fordi den er afluret en interessant og excentrisk Personlighed, hos hvem den var Udtryk for det mest barokke, indre Liv, medens den, løsrevet fra sin Ophavsmand, er meningsløsere end en Sindssygs vildeste Fagter.

II.

Ingemann har selv meddelt den Anekdote, at han som Dreng en Helligdag havde løsrevet sig fra Skolebøgerne i Slagelse og begivet sig ud ad Landevejen til Korsør for at opsøge Hellig Anders' berømte «Hvilehøj». Han fandt den vel ikke, men kom hjem med straalende Ansigt, ganske opfyldt af en Opdagelse, han havde gjort. Ikke langt fra Byen havde han set en Bautasten, et Mindesmærke i Pyramideform over en af Danmarks største og berømmeligste Helte. Han havde ikke faaet tydet Navnet. Men saa overvældet var han af Storheden i et saa uforgjængeligt Mindesmærke, at han fortabte sig i Beundring for den ubekjendte Helt.

Det var Milepælen paa Korsørvejen, der havde sat ham i denne fædrelandske Begejstring. Han havde aldrig før set en saadan Stenstøtte. Han havde opdaget en Krone derpaa, udhugget over et Navnetræk.

Som denne Milepæl fra Frederik VI.s Dage var en Bautasten fra Hedenold, saaledes er hans Romaner fra samme Tid historiske Romaner. Ogsaa over dem er en Krone hugget ud.

Paa Grundlag af Chr. Molbechs skarpe Kritik og af de Antydninger, der i den senere Tid er fremkomne spredtvis, har H. Schwanen-

flügel i en overordentlig dygtig Bog om «Ingemanns Liv og Digtning» givet en stræng, men dog ikke usympathetisk Fremstilling af Romanernes gode Egenskaber og store Skrøbeligheder.

For at faa et Indtryk af de sidste er det tilstrækkeligt at slaa op hvor som helst i disse Bøger.

I *Erik Menveds Barndom* elsker Ridder Thorstensøn over sin Stand. I den Anledning siger han: «Jeg er ligesaa dygtig og velbaaren en Ridder som Algotsøn — men var jeg den ringeste Skosvend og elskede en Kejserdatter, ved den levende Gud! jeg vilde vise Verden, jeg var hende værd, og sætte mit Liv ind paa at vinde hende til Trods for al Verden og dens stolte Beherskere». Man skal lede om en umuligere Replik i det 13de Aarhundrede. Men det er klart, at Thorstensøn har læst Oehlenschlägers «Aladdin». «I kan dog ikke ganske foragte de Skranker, Fødsel og Stand sætter for vore Ønsker», svarer Drost Peder med venlig Deltagelse, «Hvor højt I agter den frie Menneskenatur [i det 13de Aarhundrede], maa I dog tilstaa mig, at der gives noget Større og Højere end blindt at følge sin Drift til Lyksalighed — Selvfornegtelsens store Lov kan I ikke miskjende . . . Hjærtet, min Ven, ja Hjærtet maa tie,

hvor en højere Stemme taler». En dejligere Prædiken holdt ikke Mynster.

Eller tag Marsk Stigs Tale paa Møllerup, dens Adjektiver især! «Det gjælder mere end enkelt Mands Hævn — mer end hele vor Slægts Ve og Vel tilsammen. Det gjælder et *udartet,* men dog *ædelt, underkuet* og *ulykkeligt* Folks Redning. Det er ikke nok, at vi styrter Tyrannen, som trodser menneskelige og guddommelige Love, han maa falde, men Tronen maa staa». Tydeligt nok har denne Marsk Stig gaaet paa Sorø Akademi og uddannet sin Veltalenhed ved Oversættelser fra Latinen.

I en af Brentanos Noveller fortælles om en Hr. Wehmüller, rejsende Portrætmaler fra Wien. Han faar den Efterretning, at Officererne i et ungarsk Husarregiment længselsfuldt venter ham nede i Siebenbürgen, for malte af hans Mesterhaand at kunne bevare sig i Erindringen hos mangfoldige skjønne Veninder, fra hvem et Garnisonsskifte vil fjærne dem, og iler sporenstregs ned i sit Huskapel for at se efter, om de 39 Nationalansigter, som han har malt i Olie og dér hængt op til Tørring, allerede kunne rulles sammen uden Fare for Udviskning.

Med disse 39 Nationalansigter forholder det sig saadan: Det er hverken mer eller mindre end ligesaa mange Portræter af Ungarere, som

Hr. Wehmüller har malt før han har set dem. Han plejer altid at føre et halvt Hundrede saadanne med sig. Kommer han til en By, lader han offentlig udbasune og udtromme: Den bekjendte Kunstner, Hr. Wehmüller er ankommen med sit rigt assorterede Lager af veltrufne Nationalansigter og indbyder dem af det ærede Publikum, som ønske deres Portræt, til at vælge sig det til en Gulddukat Stykket.

Han tilføjer saa endnu gratis med faa Mesterstrøg nogle personlige Træk, et hæderfuldt Ar, eller saa megen Individualitet, som en Snurbart medfører. For Uniformen, som han har udeladt, lader han sig betale alt efter dens Pragt.

Saadanne Nationalfysiognomier, det er den sande Personbeholdning i Romanerne af den danske Middelalders Historie. Ingemann, det er den virkelige Wehmüller. Han har sit næsten færdige Galleri af danske Nationaltyper, og de personlige Træk indskrænker sig til den Individualitet som et hæderfuldt Ar, en Snurbart eller en Skurkestreg, en mandig Sjæl eller et sort Harnisk, stille Fromhed eller en Messesærk, ædel Jomfruelighed eller en Skarlagenskaabe giver*).

---

*) Smlgn. G. Brandes: Hovedstrømninger II. 304—307.

III.

Paafaldende og lærerigt er det, hvorledes Ingemann i sine historiske Digtninge og Romaner har behandlet og benyttet Middelalderens Folkeviser. Medens han tager Alt hvad der er poetisk Udsmykning — Silkesejl i højen Raa osv. — bogstaveligt som Virkelighedsskildring og overfører den hele middelalderlige Overtros Fjernsyn og Profetier, Trolddom og Blændværk som Virkelighedsmagter, forvansker han fuldstændigt Billedet af Tidsalderens Raahed ved Udsletten af alle brutale Træk og Tildigtning af ædle Motiver.

Saaledes har han i «Valdemar den Store og hans Mænd» helt forfalsket Forholdet mellem Valdemar og hans Søster Liden Kirsten, hvem Konge og Dronning med lige Barbari mishandle for en Elskovsbrøde; saaledes har han, hvor han i «Erik Menveds Barndom» benytter Marsk Stig-Visen ladet Marsken, efter Mordet, paa Dronning Agnes' legitimistiske Udbrud: «Selvgjorte Konge!» svare disse pathetiske Ord: «En selvgjort Konge er jeg ikke — slig fordømmelig Tanke opstod aldrig i min Sjæl, men hvo der nu skal være Danmarks Konge, det skal Folkets mægtige Aand og dette Sværd afgjøre! . . . Hvo der var en selvgjort Konge i Danmark,

veed I vel bedst selv. Jeg har ikke gjort Eder til Enke inat.»

Men i Folkevisen er Dronningens Vending om den selvgjorte Konge en ligesaa drøj Hentydning til Forholdet mellem Kong Erik og Marskens Frue som Marskens Optagen af Ordet er til Forholdet mellem Dronning Agnes og Drost Peder:

Det var danske Dronning
Hun ud ad Vinduet saa:
Hist ser jeg den selvgjorte Konge
Komme ridende i vor Gaard.

Jeg er ikke selvgjort Konge,
Fordi de siger saa,
Men det var Drosten Hr. Lovmand,
Sidst i dine Arme laa.

Dronning Agnes kunde ikke skildres i Tidsalderens Aand og Stil, fordi hun ikke skulde være en Kvinde, men et Kvinde-Ideal.

Det vrimler overhovedet af Idealer hos Ingemann, Pige- og Frue-Idealer, Ridder- og Fyrste-Idealer. Han er heri som i Andet en fuldblods germanisk Romantiker.

Romantiken havde i Danmark som i Tyskland en Forkjærlighed for at fremstille nationale og politiske Forbilleder. Men medens den tyske Romantiks Nationaldramer er Kleist's «Hermanslaget» og «Prinsen af Homburg» med deres

alvorlige Karakterstudium og politiske Blik, naaer Danmark ikke højere end til Heibergs «Elverhøj» og «Syvsoverdag», af hvilke det sidste vel er et nydeligt Arbejde, men ikke meer.

Blandt Kongerne benyttede Heiberg Christian den Fjerde som den i Oldenburgernes lange Række mest populære til Ideal og stillede for Effektens Skyld hans Kongeværdighed i Modsætning til Overtroens Skyggekongedømme. Ikke ved de indre Egenskaber virker i «Elverhøj» denne Helt, men som Herrens Salvede, hvis buldrende Vrede imponerer et Pigebarn:

O Herrens Salvede! jeg kjender dig,
Hvor var mít Øje blindt for dine Straaler
— — — — — — — — —
Alt siger mig, at du Monarken er.

I «Syvsoverdag» har Heiberg fremført den sidste sande Politiker paa Danmarks Trone Valdemar Atterdag, der mere end tredive Aar igjennem ved Kamp og Kjøb, ved Magt og List, ved Energi og Diplomati gjenerhvervede sig det ene tabte Stykke Land efter det andet, til Riget atter var en Virkelighed. Men paa Politik forstod Romantiken i Danmark sig ikke, end ej paa national Politik. Som Politiker var Valdemar Atterdag ikke poetisk. Hvad Heiberg kunde bruge af ham var kun den sentimentalt-romantiske Opdigtelse om hans Forhold til sin

Tiptipoldefaders gamle Kjæreste Tove; Valdemar elsker Enhver, der bærer hendes Ring og bliver saaledes ren Automat i sine Sympathier — det Eneste, der sysselsætter ham.

Det kan da ikke undre, at Valdemar Atterdag, som han var, endnu mindre bliver et Mandsideal for Ingemann. Han behandler denne Konges Tidsalder i «Prins Otto af Danmark»; men han tager ingenlunde ham til sin Helt. Han nærer endog stærk Antipathi imod ham som ufrom og som kløgtig. I Stedet indfører han en Broder til ham, den blege stille fromme Korsridder, Prins Otto, om hvem Intet vides uden at han fik Bank i en taabeligt indledet Fægtning med Grev Gert og blev aandssløv i et paafølgende Fangenskab. For at forsørge ham fik Valdemar ham i sin Tid ved Salget af Esthland optaget i Marieriddernes Orden; deraf Korset paa Brystet og de øvrige lignende Træk, som fortrylle Ingemann, der forøvrigt kosteligt lader Otto fordømme hint Salg af de brave Esthlændere, disse tro Undersaatter — der i Virkeligheden, og med god Grund, afskyede det udsugende danske Herredømme.

Denne Otto er Ingemanns Munkeridder-Ideal. Hans andet Ideal er Niels Ebbesen, om hvem han ikke *vil* vide, at han nedlagde Grev Gert i den private Fejde om et Stykke Jord.

Da Valdemar ved Forliget med Holstens Grever lover ikke at tage sig af Ebbesen, er han i Ingemanns Øjne dømt. Digteren nævner ham neppe uden et Ukvemsord.

Endog at Valdemar efter almindelig Fyrsteskik indgik et politisk Ægteskab, benyttes som Anledning til at sværte ham: «Ydermere» — læser Svend Trøst — «skal Hertug Valdemar af Slesvig give Junker Valdemar af Danmark sin Søster Prinsesse Helvig tilægte og Medgiften være 24000 Mark lødigt Sølv.» — «Her drives altsaa ikke blot Handel med mig og min Ret som Fyrste og Menneske», udbryder Prins Otto, «men selv med en værgeløs Dames Lyksalighed og med det hellige Ægteskabs Sakrament.» — Saamegen Pathos, fordi Valdemar tager sig en Dronning og faar Medgift!

Ja selve Bryllupsfestligheden bruger Ingemann til at bibringe Læseren en nedsættende Forestilling om denne Konge, den eneste af Danmarks, der forstod at anvende List og Forstillelse i et politisk Øjemeds Tjeneste. I Bryllupsskaren rider ved Siden af Valdemar Henning Podebusch og i Dronningens Følge Jomfru Tove. «med det raske, men letfærdige Væsen, der stundom betragtedes af den muntre Brudgom med et meget kjærligt Blik.» — «Gud hjælpe os for Herskab, vi faa», mumler Svend Trøst

højst forvirrende for Læseren, der véd, at Tove var den første Valdemars Elskerinde!

Paa Valdemar Atterdag, denne virkelige Nationalhelt, overfører Ingemann da ogsaa undtagelsesvis uden Betænkning Folkevisernes Fortællinger om kongelig Brutalitet. Valdemar optræder i hans Roman som raa Bøddel overfor Dronningens platoniske Elsker.

Staar det nu saaledes til med Mandstyper og Mandsidealer hos Ingemann, hvor han vil gjenskabe Fortiden, saa kan det ikke overraske, at vi se ham levere Vrængbilleder af de Mandstyper i Datiden, der afgjort havde brudt med Romantiken. Hvorsomhelst den moderne Aand spirer, ser Ingemann Karikaturer og intet Andet.

Schwanenflügel har meget træffende paavist, hvilken urimelig Karikatur af den Byronske Aandsretning han har leveret med sin Byronianer, Jægermesteren i «Den stumme Frøken»: denne ler «med Haan», hans Ansigt er «stolt og trodsigt med et Udtryk af slet skjult Fortvivlelse». Altid gaar han med et Bind af Lord Byron i Lommen, og føler sig «genialsk-dæmonisk, naar han siger noget rigtig bittert». Han har manet «Afgrundens Magter ind i sig, for at bilde sig ind, han er aandrig og interessant i sin Hulhed og Gudforladthed», og det formilder ikke Ingemanns strenge Sind, at han gaar i Krig, viser sig tapper og

saares haardt. Tilsidst omvendes han af en løsladt Straffefange til Kristendommen, som han i sin Nød trænger til.

Dog endnu langt taabeligere er den formentlige Karakteristik af «det unge Tysklands» Mænd, som Ingemann har leveret i Skuespillet «Renegaten».

Handlingen foregaar i Louis Philippes Tidsalder. Zadok, med Tilnavn Abdallah (tilforn kaldet Isak Jakobsen), ung døbt Jøde og Renegat, tysk Flygtning og Eventyrer, drager med et Smuglerskib til Konstantinopel for ved Hjælp af oprørske Proklamationer, som love Frihed og Lighed, at fremkalde en Revolution i Tyrkiets gamle Hovedstad. Han er Allerhelvedeskarlen, «forknyt er han ikke for Fanden selv».

Sultanen sejler med sin tscherkessiske Sultaninde i en Gondol. Zadok kaster fra sit Skib sin Kappe i Vandet; Sultanen bøjer sig for at tage den op, men falder ved denne Bevægelse ud. Da springer Æventyreren ud efter ham, frelser ham, knæler for Zulima og lover strax som Sultanens Ven at antage den muhamedanske Tro. Han bliver Vezir og Favorit, tilbedt af Sultan Selim som det første Menneske, han har truffet, og end hedere af Sultaninden, hvem han lige strax har vundet.

Saa se vi ham læse Koranen og spotte over dens Indhold:

Opvejer ej mit Vid slig Vanvidsbog,
Med den har dog en Galning virket klog
Paa Millioner Sjæle, gjort Mirakler
I deres Narreverden. Dumme Stakler!
Bedrages vil og maa I.

Han vil være Hersker, føler sig som en anden Napoleon, ja som den førstes Overmand:

Ha, hvad vil Verden sige? Hin Student,
Hin ultraliberale Bladskribent
— — — — — — — —
Hin genialske Laps, hin Renegat
Vezir og Grunder af en mægtig Stat.
En Genius i Verdensmaskeraden
Kan overflyve Corsikas Kadet,
Naar kun tilsidst han bruger Kraften ret.

Zadoks Tjener Johan, der er denne Quichotes Sancho Pansa, karakteriserer ham som hørende til de — højst uskyldige — Burscher, der 18. Oktober 1817 paa Wartburg fejrede tysk Folkefrihed og Tankefrihed. Tjeneren siger: «Saalænge Herren kun holdt Taler blandt de gale Studenter i Wartburg og blandt disse Carbonadefolk [Carbonari] osv., men hvorlænge vil Herren kunne være Potte og Pande hos en tyrkisk Kejser?» Zadok svarer: «Saavidt er det kommet med Frihedens hellige Sag, Johan! Nu er der

mere Sikkerhed og Ære for en Frihedens Ven blandt Tyrker og Despoter end i det civiliserede Europa.»

Det er ved at lægge Ofrene for den Nederdrægtighed, med hvilken Karlsbaderbeslutningerne udførtes, slige Fraser i Munden, at Ingemann troer dem stemplede som frivole og halvgale Fanatikere.

Zadok bliver Pascha, og vil efterat have berøvet sin Velgjører hans Elskede nu ogsaa berøve ham hans Rige. Han foranstalter Oprør i Konstantinopel, forkynder — højst politisk — fra Paladset for Tyrkerne den Lære: «Der er ingen Gud» og gjør sig til Sultan. Hegelianismen faar sit Smæk, idet Ingemann nu lægger Sejerherren denne Daarekistetale i Munden: «Fra denne Time er indtraadt i Bevidstheden, hvad før kun slumrede i den ubevidste Absoluthed. Det er en verdenshistorisk Bedrift. Den skal forvandle Jordens Skikkelse . . . Frihed og Abdallah! . . . Hør, et helt Folk erkjender mig; de ære ubevidst den vaagnede Guddom i mig. Jeg har dog kun aabnet dem én af deres lukte Livsbrønde. Vinens beseglede Kilde springer nu i alle Gader.»

Og denne blødhjernede Maskeradefigur forkynder nu for sine Tyrker Aandens Emancipation (der gives ikke Synd i Tanker eller Ord!),

Kjødets Emancipation (Spræng, brænd hvert Harem! Ingen Fugl i Bur! Fri — fælles er nu alle Kvinder!), Lighedsevangeliet (Ingen Slaver! Alle lige i Ære og Magt!), den rene Kommunisme (Ingen Fattige! der skal deles) og Afskaffelse af den muhamedanske Religion (Ned i Grus med hver Moské!). Men da indtræder Reaktionen. Den undslupne Sultan vender tilbage og modtages med Jubel af sit over det unge Tysklands Lærdomme oprørte Tyrkerfolk, og Zadok og Zulima udføre uden Blinken den himmelske Straffedom over sig. De dræbe sig begge frivilligt med Gift.

Selv i en Literatur, der ikke mangler Exempler paa barnagtigt polemiske Produkter mod Aandsmagter, Digteren ikke har forstaaet, hævder et saadant Arbejde sin Plads som et Mønster paa Arten.

IV.

Vi saa, hvorledes Ingemann i Benyttelsen af vor Middelalders Folkeviser har oversprunget Alt, hvad der afgav en kraftig Virkeligheds-skildring og i sin Angst for Raahed har givet sig til at «idealisere» paa en saare mat og lidet sanddru Maade.

Der er i dette Forhold noget for Ingemann

Typisk. Den især ved Hartmanns skjønne Musik saa populære Digtcyclus *Salomon og Sulamith* staar netop i samme Forhold til *Højsangen* som de middelalderlige Skildringer i Vers og Prosa til Folkeviserne. Ja den staar endnu ganske anderledes tilbage for sit Forbillede. Den skamskjænder det.

Naar man mindes, at denne Cyclus er skrevet af en Digter, der langt fra at staa kold og fremmed overfor den jødiske Oldtids Aand, indbildte sig, at den havde aabnet ham sin Helligdom, saa er det rent ud forfærdende at efterspore den spiritualistiske Aandløshed og Marvløshed, hvormed han har omkalfatret hint henved 2700 Aar gamle Vidunderdigt, og i dets Sted sat sin tynde Klimpren. Der er næppe en Tone i hans Gjengivelse deraf, som ikke er falsk.

Af Indledningen, som foregaar i Salomons Harem, har han Intet forstaaet. Af den Glød og Duft, som er deri, begriber han Intet. Men det er, som manglede han selve Organet for den Poesi, der ligger i hver Sætning, Pigen fra Sulem siger.

Blot et Par af hendes Repliker: «Jeg er sort, men dog smuk, I Jerusalems Døtre, som Kedars Telte, som Salomons Tæpper. Ringeagter mig ikke, fordi jeg er sortladen. Det er

Solen, som har brændt mig. Min Moders Sønner havde kastet deres Had paa mig. De havde sat mig ud paa Marken at vogte vor Vingaard. Ak min egen Vingaard har jeg daarligt vogtet.» Eller denne: «Medens Kongen er i sit Raad, mærker jeg Duften af den Nardus, med hvilken jeg er indgnedet. Min Elskede er mig en Myrrhabuket, som hviler Natten over mellem mine Bryster. Min Elskede er mig en Klynge Jasminer fra Engaddis Vinhaver.»

Man sammenligne hermed denne Form for hendes Erotik hos Ingemann:

Hans Paulun er et *Tempel* med Myrrhaduft,
Som *Profeters* hans Røst mig klinger,
Naar han *sukker,* faa *Paradistanker* Luft,
Og flyve med *Englevinger.*

Men man behøver ikke at gaa til saa slette Steder i denne Digtning. Man tage de skjønneste (om end spinkle) Vers:

Fornam jeg en Klang?
Blev jeg vakt af en Cither?
Var det ham der sang
Ved mit Vinduesgitter:
Vaagn op og kom ud,
Min dejlige Brud —
Ak, det var kun Sulamiths Drømme.

Saa lifligt det klang
Nu er Vinteren omme.
Nu med Fuglesang
Vore Drosler gjenkomme o. s. v.

Sammenlign nu den gamle Text: Sulamith, ene, drømmende: «Det er min Elskedes Stemme. Se, der kommer han, springende ned fra Bjergene, skridende over Højene. Min Elskede ligner en Raabuk eller en ung Hjort. Se, der staar han bag Muren, spejder gjennem Vinduesgitret. Han siger til mig: Staa op min Veninde, min Dejlige og kom ud! Thi se, Vintren er forbi, Regnen har hørt op, Skyerne er borte; Blomster spire op af Jorden, Sangens Tid er kommen, Turtelduens Røst er hørt i vort Land. Figentræets unge Skud begynde at rødme, Vinstokkens Blomster dufte. Staa op min Veninde, min Dejlige og kom!»

Det er som Klangen af det rene Guld mod Lyden af hvislende Papirspenge.

Lad det være naturligt og undskyldeligt, at Ingemann savnede al Sans for Skjønheden i Sulamiths Begejstring for sin Elskede som Menneske! Hvor Kvindekoret spørger hende, hvad han har forud for Andre og hun jublende begynder: «Min Elskers Hud er hvid og rød. Man kjender ham blandt ti Tusind. Hans Hoved er fint Guld. Hans Haars Lokker er bøjelige som Palmen og sorte som Ravnen» eller hvor hun ikke mindre henrykt slutter: «Fra hans Gane kommer sød Duft; hele hans Skikkelse er Ynde. Saadan er min Elskede, saadan er min

Ven, I Jerusalems Døtre», dér var disse Udbrud naturligvis Ingemann altfor sanselige, altfor menneskeligt varme til at han kunde bruge Sligt. Men skrækkeligt er det, at han (i Kraft af den gamle Misforstaaelse at hun ikke elsker sin Hyrde, men Kongen), lader hende være forelsket i sin Vens *Berømmelse* istedenfor i hans *Person*. Det er den bare Reflexions-Erotik. Naar hun hører «hans Hæder paa Jomfruers Tunger», sidder hun stum, men det sjunger i hendes Hjærte. Hun udbryder: «I dit Navn er Storhed, du Skjønhedens Søn! Derfor elske dig Libanons Piger». Kort sagt, hun er en bly og bleg Viol fra Danevang, der i Tugt og Ære sværmer for Christian den Ottende.

Hvor Ingemann fjerner sig fra Texten, dér fortaber han sig i blaa Dunst. Hvor han følger den Ord for Ord, dér misforstaar han, stadigt paa den urimeligste Maade, mest, fordi han ikke vil eller ikke tør forstaa Situationen i dens skjønne Naivetet.

Man tage f. Ex. Sulamiths Drøm: «Jeg sov, men mit Hjærte vaagede [d. v. s. jeg drømte] . . . det er min Elskers Røst. Han banker: Luk mig op, min Søster, min Veninde, min Due, min Søde . . . for mit Hoved er helt bedækket med Dug og mit Haar vaadt af Nattens Fugtighed. — [Hun svarer i Drømme:] Jeg har

taget min Kjole af. Vil Du da, at jeg skal tage den paa igjen? jeg har vasket mine Fødder. Hvordan! Skal jeg smudse dem igjen? — Da rakte min Elsker sin Haand ind gjennem Vinduet og mit Hjærte bævede derved» osv.

Hos Ingemann er det Elskeren udenfor Døren, der siger disse meningsløse Ord: «Min Kjortel jeg hang paa Hækken — Og her er saa koldt at staa — Min Fod har jeg tvættet i Bækken — Skal atter i Sumpen jeg gaa?»

Rent barok bliver Ingemanns Bearbejdelse, hvor han vil gjengive det mægtige Oldtidsdigts naive og storstilede Lignelser. Hvor Salomon priser sin Elskedes Skjønhed nævner han — for at forherlige den — Gjenstande, om hvilke den minder ham. Han er hende nær, han ser og rører hende; beskriver hende saa ved at gjenkalde dette eller hint Syn, som de ældste Tilhørere af Højsangen daglig havde for Øje. Hos Ingemann er Alt vendt om, fordi Alt er spiritualistisk og falsk sentimentalt. Salomon flakker om i Naturen og alle Gjenstande erindrer ham — rigtignok rent meningsløst — om den Fraværende, hvem han savner. For Exempel:

Højsangen: Hvor dine Fødder er smukke i Sandalerne, Du ædelbaarne! . . . Din Bug er en Hvededynge, omgivet af Liljer. Dine to Bryster er som Tvilling-Kid af en Gazelle.

Ingemann: «Jeg ser din frembølgende Barm endnu, naar paa Liljemarkerne Tvillingkiddene springe.» — Som om Noget var umuligere end at to *springende* Kid paa en Mark kan erindre Nogen om den Elskedes Bryst!

Højsangen: Din Hals er som et Elfenbenstaarn; dine Øjne er Dammene ved Hesebon, som ligge nær ved Bath-Rassims Port. Din Næse er lige og stolt som Taarnet paa Libanon, der vogter Vejen til Damaskus.

Ingemann: Din Søjlehals staar for min svimle Sans, naar hist Elfenbenstaarnet fremglimter» [et virkeligt Elfenbenstaarn!] «Hvor Dammene blinke med Maaneglans, i min Elskovsdrøm dine Øjnes Klarhed jeg skimter.» — Det kan man kalde at snakke bagvendt af Princip.

Højsangen: Dit Hoved ligner Karmelbjerget. Dit Haar er som Purpurtraade; en Konge er fangen i Lokkerne. Hvor du er skjøn, hvor du er dejlig, du min Kjærlighed, i Vellystens Time! Dit Legeme ligner et Palmetræ, dine Bryster Drueklaser. Jeg har sagt det: jeg vil stige op i Palmetræet og plukke dets Grene, og dit Bryst blive mig som Vindrueklaser, din Aande som Æblets Duft, din Mund som en udsøgt Vin, der glider mildt og glat og væder Læberne paa Elskeren, der er slumret ind i din Favn.

Ingemann: «Til Karmel mit Blik gjennem Taager foer. — Til dit Hovedhaars Slør fløj Tanken. — Din Højhed [Højhed!] jeg mindes, hvor Palmen groer. — Om dit Bryst jeg drømmer, hvor Druen svulmer paa Ranken. — Jeg trykker til Palmen mit hede Bryst [han omfavner Træerne!] — og jeg kryster den modne Drue, — jeg drømmer endnu om vor Elskovs Lyst. — O, men aldrig slukkes i Sjælen Lynblikkets Lue.»

Enhver Kommentar er her i Grunden overflødig. Den Art Drømmedigtning dømmer sig selv.

Dog Ingemanns Misforstaaelse og Forvridning af Højsangen naaer sit Højdepunkt, hvor den gamle Mesterdigtning naaer sit.

Da Sulamith har gjenvundet sin Hyrde, da Kongen, som vilde kjøbe hendes Kjærlighed er afvist én Gang for alle, udbryder hun i disse berømte Ord:

«Sæt mig nu som et Segl paa dit Hjærte, som en Ring paa din Arm! Thi Kjærlighed er stærk som Døden; Lidenskaben er ubøjelig som Underverdenen. Dens Gløder er brændende Brande, Jahves Ildpile.

«Vandfloder kunne ikke slukke Kjærligheden, Strømme ikke kvæle den. Hvis et Menneske vil tilkjøbe sig Kjærlighed for al sin Rigdom, høster han kun Ringeagt.»

Man se, hvad Ingemanns blegsotige Spiritualisme gjør ud af dette. Sulamith angrer hos ham sin Elskov; den var ikke *den rigtige, fromme Kjærlighed:*

Min Elskovs Magt var som Dødens
Som Scheol var min Nidkjærhed vild.
Dog Kjærligheds Glød er som Morgenrødens,
En Due fra Herren dens Ild.
Den Ild ej Vandfloder slukke,
Ej Afgrundsstrømmen skyller den bort.

Og saa den ubegribelige Slutning, der vel er føjet til for Rimenes Skyld:

I Natten jeg maa mine Øjne lukke,
Men Midsommernatten er kort.

V.

For at forstaa Ingemanns Produktion tilbunds, er det nødvendigt at forestille sig det ensomme Sorøe og den lille Bys samt dens Omgivelsers Indflydelse paa Digteren. «Der er gravstille i Sorøe; der groer Græs paa Torvet,» har Andersen i sin Tid sagt. Meget rigtigt har ogsaa Schwanenflügel skildret, hvorledes «Alt hvad der var af Udadvendt og Virkeligheds-søgende i Ingemanns Aand» blev indsuget af disse Omgivelser. «Gik han ud, stemte Alt ham til Digterdrøm og fantastisk Grubleri; kom

han hjem, sad der et fint, nonneagtigt Væsen, hans Hustru, og malede Roser og Liljer eller Billeder af den hellige Historie». Sorøes Klosterluft sneg sig ind i hans Sjæl.

Man forestille sig dette Liv. Han er fremmed for Verden; han lever ikke i sit Aarhundrede. Han fører det uskyldige Liv, som Middelalderens frommeste Munke førte. Thi den Smule Ægteskab, han var stedt i, gjorde næppe stor Forandring. Han elskede og lød sin Konge, som Munken sin Prior.

Man tænke paa en Munk med et Talent, én, som kunde male, Fiesole f. Ex. Han tager aldrig sin Pensel uden først at gjøre Knæfald og holde Bøn; han retter aldrig Noget; det er blevet saadan ved Guds Vilje. Saaledes troer Ingemann paa Inspirationen. Som Fiesole aldrig studerer en nøgen Model, saaledes Ingemann aldrig Virkeligheden.

Og han skriver som hine Munke malte. Guld og Skarlagen, smukke Farver paa Stoffer og Dragter glæde ham som Munken, der illustrerer en Messebog eller Bibel, og for hvem det gjælder om at faa Helgenen til at lyse og glimre. Store Scener lykkes ikke godt. Er der mange Personer, ser man, de ingen Legemer have under Kaaberne. Men det lyriske Digt, der svarer til det fromme Udtryk; den ædle

Holdning, som Klostermaleren forstaar at meddele det enkelte Aasyn, det lykkes Ingemann.

Hvad Fiesole maler bedst, det er saadanne Syner, som vise sig for et saa barnligt og uskyldigt Sind. Han tror ikke blot paa Gud Fader og Jesus, men han ser dem for sig, omgivne af Himlens Engle i Skare. Han er som skabt til Engletro. Hans Hjærte kalder Englene frem for hans Blik, og et helt Følge af guddommelige Skikkelser glider hans Øje forbi.

Ganske saaledes Ingemann. Han ser Himmeltronen over Skyer: «I Glans for Herrens Trone staar — Guds store Vidners Skare.» Han hører Englesang fylde Himmelrummet: «Forgjæves lyse Stjernen ej — Se Konger følge Hyrders Vej — Hør Himlens Engle kvæde!»

Og Intet forstyrrer dette Betragtningens rolige Liv. Rundt om ham er alt stilfærdigt. Hans Levnet er reguleret som et Uhr. Alle Gjenstande er kjendte, interesseløse. Som i et Kloster sker hver Dag til samme Time det samme. De samme hvide Mure, de samme Lærere i de samme Dragter. De samme Skridt i den ensomme Gade. De samme Maaltider til samme Tid, og samme Symmetri i Anretningen: Osten i Midten; Tallerkenen med Reddiker paa den ene Side og den med Pølse paa den anden i samme Afstand fra Midtpunket. Sætter en

Gjæst en af disse Tallerkener saaledes tilbage, at Symmetrien forstyrres, saa flytter Fru Ingemann den uvilkaarligt frem igjen.

I denne uhyre Ensformighed trives det barnlige Hjærtes ømme Længsel, dets begejstrede Drøm, der her har fundet Ly udenfor Livets Raahed. Jorden ligger der i underskjøn Herlighed; over den hvælver sig med Ædelstensglans en endnu herligere Himmel: «Dejlig er Jorden, prægtig er Guds Himmel, skjøn er Sjælenes Pilgrimsgang». Sjælenes — ikke de virkelige Korsfareres engang. Og Gangen er en Vandring fra Dejlighed til Dejlighed: «Gjennem de fagre Riger paa Jorden gaa vi til Paradis med Sang». Jordelivet er intetsigende, det henrinder hurtigt, dets Larm er snart glemt; men over det musicere — som hos Fiesole — fine Engle med søde Udtryk i de alvorlige Barne-Ansigter: «Aldrig forstummer Tonen fra Himlen».

Som i Dantes Paradis føre lysende Trapper op til den Højestes Trone; Guldglorier skinne om hans og Englenes Aasyn, der straale af Godhed og Kjærlighed. Det er en overjordisk Aabenbaring, hvor Alt er Lys. Der er to Hovedfarver, Guld og Azurblaat, i hvilket Englene flagre: «Glade Jul! — dejlige Jul! — Engle flagre bag Skyen i Skjul». Det er Aande-

maleri. Her er ingen Legemlighed, kun luftige Former, som svømme i Himmelglans.

Denne Christus er ikke den lidende, og ikke den strænge; det er Barnets Ven; Fredens Fyrste: «Guds Søn har os saa kjær; han er Børnevennen stor». De yngste af disse Engle, det er yndige Børn; de tænke ikke; deres Liv er et evigt Smil: «Englene sjunge om Barnet saa smukt — Han har os Himmerigs Dør oplukt — Salig er Englenes Sang». De ældre er kraftige Lysskikkelser med en endnu stærkere lysende Glorie om Panden: «Lysets Engel gaar med Glans — gjennem Himmelporte. — For Guds Engles Straaleglans — Flygte alle Nattens Skygger sorte». Deres Vinger flamme. De have Bannere i Haanden, naar de gaa deres Sejersgang gjennem Verden og jage Mørket foran sig: «Solenglen svinger Lysets Flag — Vandrer til fjerne Lande — Ham følger Liv og Lys og Dag — bag Nattens brusende Vande».

Og alle disse rene og frie Aander bo i et Slot, der er dem værdigt, i Aftenrødens med Guldskjolde tækkede Slot: «Der staar et Slot i Vesterled, tækket med gyldne Skjolde». Alt hvad Dante anede i sit «Paradis» og Fiesole malte i sine Alterbilleder, er virkeliggjort her af mystisk Pragt: «Fra Tusind Taarne funkler Guld — Porten skinner som Ravet —. Med

Straalestøtter underfuld — sig Borgen spejler i Havet». Han har set det; ellers kunde han ikke skildret det saadan. Der var den Simpelhed i hans Sind, der førte ham tilbage til den kristelige Mythedannelses første Tider. Og derfor har han forstaaet de simpleste, mest enkelte Livsfænomener som ingen anden dansk Digter: *Morgen* og *Aften*. De have deres kristelige Sanger i ham som deres hedenske i Shelley. Hans Morgen- og Aftensange er uforgjængelige. Hvilken mystisk Morgenjubel i Søndagmorgen-Digtet: «Nu ringe alle Klokker i Sky — det kimer i fjerne Riger», og hvilken utrolig Morgenfriskhed i den berømte Strofe, som begynder: «Nu vaagne alle Guds Fugle smaa, de flyve fra Reden og sjunge».

Der er heri noget lige saa skjønt og enestaaende som i en Vedahymne eller en gammel hebraisk Psalme — et fuldtklingende Udtryk for en barnlig og ægte Følelse. Men en Følelse er en Sag, som har en indre Uendelighed, og som i Reglen ikke kan gjenfrembringes, naar den historisk er svundet. Ingemann har forstaaet at gjenfrembringe den i dens Oprindelighed. Alt er her naiv Mystik, ingen dybsindig og ingen aandedrætsbesværende Mystik, men den serafiske Mildheds Synsmaade og Følemaade. Engle og Fugle og Børn er malte i lille Maalestok paa

Guldgrund. Dog de leve, de aande; de føle Livets Skjønhed og tillige dets Alvor; de tilbede med foldede Hænder eller med Fuglekvidder.

Det vil sige: De udtrykke et Sjæleliv — deres Digters — som er standset paa den Tærskel, der fører ind til Tanken. Det er ikke et Sjæleliv i Blomst, men i den første Knop, en Knop, som dufter fint og svagt, og hvis Bestemmelse det er, aldrig at kunne udfolde sig.

HANS VILHELM KAALUND.

(1885.)

Er det altid vanskeligt, i samme Øjeblik som man erfarer et Dødsfald, at danne sig selv og tegne Andre et Billed af den Afdøde, saa forøges Vanskeligheden, naar den Paagjældende ikke i sit Livsværk fremtræder med skarpe og bestemte Konturer som Personlighed. I Reglen gjør Ingen det i ringere Grad end en dansk lyrisk Digter, men selv de blandt danske Lyrikere, der have skrevet mindst, som Bødtcher f. Ex., staa i deres Digte mere udprægede som Skikkelser end Kaalund. Han har følt meget og undertiden dybt; han har længtes meget, undertiden stærkt, saa stærkt, at han vaandede sig derunder; han har savnet meget, sjældent bittert, hyppigst i Vemod; han har elsket meget, mest stilfærdigt, idyllisk; men han har ikke tænkt meget, ikke udrettet meget og har ikke formaaet at udforme sin Personlighed med den Kraft og

det Mesterskab, han anvendte paa Udformningen af sine Vers. Der er aldrig hos ham det Malm i Indhold og i Tanke som i Rytme og i Klang.

De, der have staaet ham personlig nær, ville naturligvis bevare Indtrykket af hans Menneskevæsen med dets Blidhed og dets Sving, dets elskværdige Hjærtelighed, stridige Sympathier og uforenelige Tendenser; den oprigtige Pietet, han i den sidste Snes Aar af sit Liv mødte hos alle Yngre, vil følge ham til Graven. Men for den store Mængde af Læsere vil han udelukkende staa som Digter og hverken som den kristne Hedning eller som den tilbageskuende Fremskridtsmand, han var. Man vil glemme den ængsteligt forsigtige Kjækhed, der var Kærnen i hans Frihedskjærlighed og Fremtidstro, for kun at mindes Melodierne i hans Vers og Stemningerne i hans poetiske Malerier.

Kaalund var hele sit Liv en søgende Aand; han forsøgte sig som Billedhugger og Maler før han blev Poet, og han slog sig som Digter ikke til Ro i Lyriken, selv efter at enstemmig Anerkjendelse var bleven hans Lod som lyrisk Digter. Han var fremdeles en fattig Mand og en Mand med svagt Helbred, Omstændigheder, der forklare, at han har frembragt saa lidt. Han var nødt til at slaa sig igjennem Livet som Intendant ved Hæren, som Huslærer, som Tegl-

værksbestyrer, som Telegrafist, og i den sørgelige Stilling som Lærer ved Vridsløselille Cellefængsel. Det synes som om den digteriske Stemning ikke indfandt sig meget hyppigt hos ham; han stræbte øjensynligt ikke at fremkalde den, og det skal siges til hans Ære, at han aldrig har skrevet nogen Linje, som ikke bærer Præget af den Fuldkommenhed, hans Evne tillod ham at naa. Han havde den strængeste literære Samvittighed og gav Intet fra sin Haand, som ikke havde Kunstform.

Den yngste nulevende Slægt vil næppe ret kunne forstaa, hvad de Ældre have set og fundet i Kaalund. I Grunden forstaar man ikke fuldt nogen Bog, med hvis første Fremtræden man ikke var samtidig; den er blot derved, at Aarene ere gaaede hen over den, rykket ind i et halvfalsk Lys, det Lys nemlig, som det senere Frembragte kaster tilbage over den og dens Forfatter. Men Den, der var sexten eller sytten Aar gammel da *Et Foraar* kom ud, vil erindre, med hvilken Henrykkelse, hvilket Studium den læstes — Linje for Linje, Strofe for Strofe og hvert Digt tyve Gange om igjen. Det var dengang (1858) saa saare længe siden, Julen havde bragt et rigt Bind lyrisk Poesi og det tilmed af en Digter, som med dette ene Bind erobrede sig sin Plads i Verden. Man læste Bogen, som

alle slige Bøger bør læses, ja alene kunne læses; man tog den til Indtægt, fandt i den Akkompagnementet til Ens egne aandelige Tilstande, Farverne til Ens egne Drømmerier; man læste Digteren ud af Bogen og sig selv ind deri. Der var i disse Digte netop det Maal af Vemod, af Trods, af Livsmod, af Frihedstrang, af Længsel mod det Friske, af Begejstring for det Store, af Ærefrygt for Minderne og Tro paa Lysets Sejr, som Slægten kunde fatte og havde Brug for. Alt var ubestemt, sjælfuldt, tanketomt, stemningsrigt, uendelig melodiøst.

Der er i denne Digtsamling af Kaalund Strofer saa malerisk fuldendte, at de aldrig er overtrufne i vor Poesi. Man læse denne Indledning til Digtet *Mismod:*

Tungt paa den vaade Skovvej Vognen henrasler;
Ud fra Gjærdet strække sig visne Hasler;
Taarnede vildt, som høje Bjerge, af Blæsten,
Aftenens Skyer flamme som Ild i Vesten.

Og paa fjærne, kobberfarvede Høje
Sidder Stormens Engel . . .

Det er forbavsende som Rytmen, Ordvalget og Ordstillingen her i Forening samvirke til et paa engang simpelt og storstilet Maleri med den kraftigste Kolorit. Og Stemningen er holdt indtil Slutningen, der med sin Vexlen af Afmagtsfølelse og Opsving er ægte Kaalundsk:

Gjennembruset mægtigt af Ungdomsflammen
Blussed jeg nys; nu synker Stoltheden sammen;
I den dunkle Kvæld under sukkende Graner
Ler jeg ad mine egne Højhedsplaner.

Og paa de øde Høje, hvor Vindene bruse
Mismod griber mit Indre. Hellige Muse,
Fyld mit Hjærte atter med Manddomskraften
I den vilde, den tungsindige Aften!

Ligesaa malerisk og endnu mere musikalsk er Naturskildringen i Digtet *Friskt Vejr.* Den første Strofe er som Haandværk fuldendt:

Det dufter til Regn
Fra rødmende Skovrosers Hegn,
Blandt Moser, Dale og Bakker
Ensomt jeg flakker
Saa fri og saa frank og saa fro;
Til Hinden ved Gjærdet
Jeg raaber Halo!
Halo! og den flygter forfærdet.

Det tør vel ikke paastaas, at Kaalund har gjennemført en saa utvungen og aandfuld Behandling af Verset gjennem alle Stroferne; en følgende begynder f. Ex.: «Henover jeg maa — den regnopsvulmede Aa»; men i det Væsentlige holder han sig dog ogsaa gjennem længere Digte paa den oprindelige Stemnings Højde, og det at kunne fremmane og fastholde fyldige Naturstemninger er den tekniske Trolddom, han

som Kunstner er i Besiddelse af, hvor han er bedst.

Det kunde vel tænkes, at en Læser, der ikke havde set *Et Foraar*, siden Bogen kom ud, indtil nu bevarede Indtrykket uforvansket af den mærkværdige Stemningsvirkning, som Kaalund har opnaaet paa det Sted, hvor han i sit Digt *I Efteraaret* siger:

Det er mig som igaar, da her jeg stod
En dejlig Juniaften. Hist i Lunden
Var Bordet dækket til et landligt Maaltid;
Fra Marken kom en Duft af Hø, og Lærken
Sang sødeligt sin Aftensang i Skyen.
Med skønne Piger gik jeg op paa Højen,
Hvor Asketræer skygge, og vi lo
Og søgte Lignelser til Skyerne;
Og alt, som saa vi spøgte, Aftenrøden
Udfolded sin uendelige Pragt.
Fra Solen gjennem Luften strakte sig
En Vifte lig af Guld; det var som saa'
Vi gjennem Himmeriges gyldne Porte,
Og Alle taug, udødelige Længsler
Gik gjennem Hjærterne. Vist aldrig glemmer
Jeg dette skjønne, flygtige Moment!

Her er ikke blot en Solnedgang malt og en Solnedgangsstemning udført, men den er gjengivet saaledes som en saadan Stemning tager sig ud for Fantasien efter Aaringers Mellemrum. Den Digter, der har skrevet Sligt,

har visselig forstaaet sin Kunst ikke mindre end sit Haandværk.

Hvad var nu det aandelige Indhold, hin Digtsamling bragte? Den aandede Kjærlighed til Naturen, til Landskaber og Dyr, til Fædrelandet, til sundt Sjæleliv; den udtalte brændende Pietet for falske og sande Autoriteter, for Frederik den Sjette og Frederik den Syvende ikke mindre end for Thorvaldsen og Eckersberg; den aandede Had til Lærdomshovmod, til Blaserthed, til den falske Dannelse, til den smaalige Kløgt, til Effektjageriet.

Aldrig har der været en polemisk Sundhedsfølelse som Kaalunds. Han mærker ikke ret, at han selv er rask, naar kan ikke tilføjer, at «Alverden er mat». Han har ingen synderlig Medfølelse med og endnu mindre Forstaaelse for alt det Meget, der tykkes ham sygeligt eller sygt. Det er i Grunden meget lidt, som man efter hans Katekismus har Lov til at være eller gjøre, hvis man vil kaldes sund. Han er i dette Punkt med alt sit formentlige Frisind saa snever som en gammel Maler af den Høyenske Skole.

At hans Methode som Opdrager for Fanger var den bedste, har man derfor Grund til at betvivle. Rimeligvis var hans Aand altfor doktrinær til dette Hverv. Han fortalte selv en Dag, hvorledes han havde udskammet en Fange

som affekteret og forskabet, der paa sin Tavle havde skrevet Sætningen: «Der er ingen Gud til.» Kaalund hørte til dem, der se Affektation i det Meste, de ikke synes om. — Til En, der bad sig fritaget for at tiltales med sin Titel, hvilken Kaalund haardnakket gav ham, og det med den Vending, at denne Tiltaleform var saa unaturlig, svarte han lidt irriteret: Troer De ikke, at man kan blive affekteret af lutter Angst for Unatur?

Hvorhen han saa, saa han da lutter mat og sygeligt Hverdagsliv, og saa hed det snart *O var jeg en lystig Jæger!*, snart *Til Trankebar! Til Trankebar! Ak, hvo der dog en Sømand var!* I Virkeligheden længtes han dog ikke saa meget langt bort. Hans Ideal var nationalt og beskedent og nærliggende:

O min Lyksaligheds Ideal!
Ej nogen glimrende Marmorsal!
Ej Gulvet bonet derinde!
En venlig Stue, en Bogreol,
Et gæstfrit Bord og en Lænestol! —
Og saa tilsidst, alle Ønskers Sol,
En from og elskelig Kvinde!

Men han havde som ung Mand Anfægtelser, hvor dette ikke var ham nok, hvor han følte sig som den oprindeligt Vilde, der havde lovet sig selv, at de Andre ikke skulde faa ham

tæmmet, og som derfor nu, naar han teede sig som en tam Person, i Virkeligheden kun var den vilde Huron, der røg en Fredspibe med sin Fjende *(Fredspiben)*.

Det blev ved Stemninger, Tilløb, Aspirationer til Natur-Vildskaben. Vistnok kom Anfægtelserne igjen, især som Aarene gik, og han nødtes til at lukke sig inde i sit strænge og kjedsomme Kald som Fængselslærer; man ser af Digtsamlingen *En Eftervaar*, hvor ofte han har dvælet ved Forestillingen om en mægtig, vild Natur, der tragisk er bukket under for Civilisationens indfangende Kraft — *Araberen*, den ædle Stridshest, som udlevet Stakkel paa Grønttorvet, *Elefanten*, der river sig løs og slaar om sig, *Løven i Slippen* osv. — men det Dybeste i hans Væsen var fredeligt og mildt, og hans egenlige Fag var Idyllen.

Dog ikke saaledes at forstaa, at hans Stemningsliv i sin Grund var jævnt. Hans bekjendte Digt *Paa det Jævne! Paa det Jævne!* staar i den pudserligste Strid med hans personlige Ejendommelighed. Det udtrykker hans Ønske, ikke hans Væsen. Thi hans Væsen var den lyriske Exaltation, altid sværmerisk bevæget i Ømhed, Medlidenhed, Begejstring eller Vemod.

Skulde man med faa Ord male hans Talent og hans Svaghed som Lyriker, maatte man

sige: hans Væsen var *den lyriske Letopskræmthed,* det vil sige, han var letvakt og let forskrækket, uden Tillid til andet end det, der historisk laa bagved hans egen Tid. Han havde som Digter ingen ny Overbevisning, ingen ny personlig Tro. Derfor hans iøvrigt saa skjønne, men saa trøstesløse Digt *I Revolutionstiden,* derfor i dette Digt de mange Advarsler til Ynglingen om ikke at haabe eller vente Noget af Fremtiden. Derfor hans evige Udfald mod Tidsalderen, der gaa saa vidt, at han i Digtet *Vor Tid* ser det bare Effektjageri selv i Attentater og Henrettelser, derfor hans Klager ikke blot over dem, der rev Voldene ned, men over dem, der vilde indføre en ny Tro paa Parnasbjærget. Man vil endnu mindes den versificerede Polemik mod Schandorph, der førtes ridderligt og elskværdigt fra begge Sider, men i hvilken Kaalund trak det korteste Straa.

Smukt og følelsesfuldt og uden nogen anden Polemik end den mildt skæmtefulde, hvori Kaalund havde en Styrke, klang hans Væsens idylliske Grundstemning igjennem i de mange Digte, i hvilke han har givet Billeder af Dyrenes Liv. Han kunde vel her imellemstunder fordærve Virkninger ved tendentiøs Theologi, som naar han f. Ex. i Digtet *Kaalormen* om Helten (Ormen) siger:

Den gav sig tryg til sin Skaber hen,
Af Slagets Rædsel omringet;

men i Almindelighed er han her simpel, naturlig og saa jævn, som det var ham med sin Ejendommelighed muligt.

Med Kaalund dør en af Oehlenschlägers sidste Disciple. Han begyndte som Oehlenschlägers Efterligner, men arbejdede sig frem til en afgjort digterisk Originalitet. Skønt han har forsøgt sig som dramatisk Forfatter *(Fulvia)*, var hans Evne udelukkende lyrisk. Hans ugunstige Skæbne som Digter var den at komme som det sidste virkelige Talent i en hendøende Digterskole. Da han var helt ung, var Poesien i Danmark gammel, og først da han blev gammel, begyndte den at forynges paany.

HANS BRØCHNER.

(1886.)

I.

Hvad man, nitten Aar gammel, med de første Studie-Aar bag sig, søger hos Lærerne ved et Universitet, det er ikke saa meget Kundskab som Indtrykket af en kraftig, moden Personlighed. Man attraar mindre Undervisning end den Vejledning, som kan gives Ungdommen af en ikke blot i Bøgernes Verden vel orienteret Aand. Man ønsker sig en Lærer, der tillige er en Karakter.

Der var i 1861 adskillige Yngre, som glødede for Filosofi; næsten Alle troede paa den. R. Nielsen søgtes af ikke Faa. Han viste altid de Spørgende Interesse og Velvilje. Men Brøchner tilbød udtrykkeligt i Lektionskatalogen Vejledning for Enhver, der vilde studere Filosofi. Det gjorde Udslaget for En-

kelte, hvem det var Alvor med en sammenhængende Forskning. Og snart var det ikke Kundskabstørst alene, der drog os til Brøchner. Hans Personlighed drog.

Han var 41 Aar gammel, da vi saa ham første Gang, hørte en Række Forelæsninger af ham, fængsledes af hans elegante og strænge Skikkelse, hans sydlandske Hoveds klassiske Profil, det store alvorsfulde Blik under de hvælvede, lidt trætte Laag. Han var, skjønt noget medtaget af Aarene, den adeligste Mands-Skjønhed, vi nogensinde havde set. Han var høj og slank, mager og tør. Ansigtet var smalt og noget indfaldent, det rige og bløde Haar blaasort i sin Glathed. De store brune Øjne havde et Udtryk, som havde de grædt meget, som var deres Blik blevet blidnet af Sorg. Panden hævede sig over dem stejl og hvid, som i to Etager. Det spanske Skjæg bidrog sit til at give Indtrykket af noget Fremmed. Han lignede ikke en moderne Lærd, snarere en Tænker fra Renaissancens Italien, var da ogsaa efter eget Sigende af italiensk Afstamning.

Han saa ud som en Mand, for hvem Vellevnet ikke existerede; han satte øjensynligt sin Ære i, ægte spinozistisk, ikke at have attraaet eller at attraa jordisk Velfærd. Han levede i

en filosofisk Fattigdom; thi selv da han var gift, var hans Docentgage kun 2400 Kroner. Hans Klædedragt bar Præget af streng Tarvelighed, den var simpel og mørk, aldrig en Plet. Vesten var som oftest imod Tidens Mode lukket helt op til Halsen. Han bar Dag ud Dag ind de samme Klæder, og de saa ens ud; han syntes Intet at slide paa dem. Hans Ydre gjenkaldte Welhavens Vers om den polske Emigrant:

Hans Ansigt var falmet, hans Dragt var grov,
Hans Linned var rent og hans Hænder var smukke.

Det var gjennem Øjet, ikke gjennem Øret, at man fra først af følte sig tiltrukket. Thi Foredraget var ængsteligt korrekt, pillent soigneret i sin Sprogform, abstrakt i sin Tankegang og besvarede intet Spørgsmaal anderledes end gjennem en udførlig Fremstilling af Spørgsmaalets og Svarenes Historie. Det bevægede sig frem enstonigt, i afmaalte Sætninger, og havde næsten ingen mundtlig Karakter, skjønt det holdtes frit nok. Brøchner havde ikke Talens Gave, som er den at bibringe hver enkelt Tilhører det Indtryk, at Talen henvender sig netop til ham. Hans Ord gik hyppigt bort over vore Hoveder; de belærte os uden at ramme os. Foredraget var følgerigtigt og tanke-

fast, men det lød, som læstes det op af en indre Bog; det *levede* ikke.

Taleren derimod levede for os. Det var en Personlighed, som stod der, lige fornem og interessant.

Han indgød Deltagelse; thi han saa ud, som havde han engang været lutter Lidenskab, medens han nu var lutter Tanke. Blikkets sorgfulde Alvor tiltrak, paa samme Tid som det noget Forlegne, Generte, der i Reglen laa over Talerens Holdning, holdt i Afstand og fremkaldte det Spørgsmaal, om man kunde komme denne Mand menneskeligt nær.

Og han indgød Respekt. Det Lidt, vi Unge vidste om hans Skjæbne, røbede en ualmindelig Selvstændighed og Karakterstyrke. Han havde, da han som ganske ung indstillede sig til theologisk Examen, vist den Aabenhed og det Mod at bekjende sin Opfattelse af Kristendommens Dogmelære som mythisk. Som Følge deraf var det blevet ham forbudt at tage denne Examen. Han havde da kastet sig over Studiet af Filosofi, havde oversat Strauss, havde i en mod Martensen rettet Afhandling om *Daaben* støttet sig til Feuerbach, og var i den Grad lagt for Had som farligt Menneske, at Christian den Ottende egenhændigt havde strøget hans Navn af Listen over Ansøgerne til et Rejse-

stipendium. Ikke desmindre havde han (ved Bistand af en Broder) levet meget udenlands, opholdt sig længe i Tyskland, været to Gange i Italien og havde først efter 1848 paany betragtet Danmark som et Land, der havde Plads for ham.

Den Modsætning, hvori hans offentlige Optræden stod til Rasmus Nielsens saa meget livfuldere, men saa langt mere virtuosagtige Foredrag, var slaaende for Alle. Det var en Modsætning, der maa have svaret temmelig nøje til den, som i Trediverne i Sorbonnen i Paris Jouffroy's Forelæsninger frembød til Cousins, hvis ellers efterfølgende franske Skildring af Filosofen Jouffroy, hvilken vi oversætte med nogle Udeladelser, men uden at tilføje nogetsomhelst, har stemmet med Virkeligheden:

«Man traadte ind i Jouffroy's Forelæsningssal og fandt der en mager Mand, lidt foroverbøjet som alle Brystsyge, med dybtliggende Øjne, med et tænksomt og melankolsk Fysiognomi og med et Udtryk over hele sin Person af Træthed, Adel og Resignation. Han var stolt, forbeholden, gjerne taus, hverken imødekommende eller fortrolig mod sine Elever. Medens Cousin, naar han blev sat i Svingning af Begejstringens Storm og det animalske Livs overstrømmende Rigelighed, talte, meddelte sig, udøste sig, for-

klarede og overtalte med Haandbevægelser og det hele oratoriske Tilbehør, ligegyldigt om i en offentlig Have eller i sit Værelse, lige meget hvor og lige meget for hvem — var Jouffroy selv paa Kathedret kold og behersket. Han saa ud, som om han ikke vidste, at man var der.

Hans Haandbevægelser var sparsomme, hans Legeme ubevægeligt; man skulde tro, han læste en usynlig Bog, ene og alene sysselsat med at forstaa den, og kun vilde overbevise sig selv; han tænkte højt. Ingen glimrende Ord, ingen vovede Sætninger, ingen Bestræbelse efter at more, vække eller røre; tvertimod lange Indledninger, fulde af smaalige Inddelinger og Under-Inddelinger, en omstændelig og uophørlig Undersøgelse af de foreløbige Spørgsmaal.

Naar han endelig var trængt ind i sit Æmne, ingen afgjørende eller forhastet Sætning, uendelige Gjentagelser. Naar hans Disciple gjennemlæste deres Optegnelser, fandt de, at de havde nedskrevet den samme Idé tre eller fire Gange. Og dog bøjede fra den første Dag af enhver opmærksom Aand sig under hans Aand. Man opdagede strax i ham en skjult Arne, hvor der brændte en uudslukkelig Ild, mere voldsom og mere mægtig end Cousins blændende Illumination. Jo mindre han gav sig

hen, desto mere følte man, hvor han brændte. Disse fordoblede Gjentagelser angav ved deres haardnakkede Forsøg en Aand, der var umættelig efter det nøjagtige Udtryk, ude af Stand til at slaa sig til Ro ved blot skitserede Tanker, uovervindelig overfor Anstrengelser, udholdende i sine Tankers Gang, indtil den havde naaet fuldstændig Klarhed, endelig vel kjendt med Vejens Sneverhed og med de Strømme af Vildfarelser, der flyde paa begge Sider af den. Man følte Ærbødighed og Tillid, og naar en Skjælven i Stemmen eller en enkelt Gang et Billede angav en vigtig Sandhed, han havde fundet, iagttog man i dette svage Tegn mere Bevægelse og mere Veltalenhed end i hans Rivals glimrende Dithyramber.»

Det var neppe muligt at give en mere træffende Skildring af Fortrinene ved Brøchners Undervisning, om man udtrykkeligt gik ud derpaa.

Og kritisk, som han fremfor Alt var anlagt, glimrede han især som Polemiker. Hans Angrebskrig mod Theologerne eller mod Nielsens maskeret-theologiske Filosofi var et Mønster paa overlegen Taktik. Han udviklede gjerne først med største Nøjagtighed den Anskuelse, han vilde bestride, fremsatte dernæst Punkt for Punkt Beviserne for dens Uholdbarhed, anførte saa Alt,

hvad der fra Modstanderens Side kunde tænkes gjort gjældende mod disse Beviser, og forklarede, hvorfor dette formodede Forsvar Intet vilde betyde; saa beviste han, at andet Forsvar end det anførte overhovedet ikke kunde føres.

Naar dette var gjort, opløste han Modstanderens Begrebssammenhæng, gjorde ham Indrømmelser, satte *per impossibile* at et af de kuldkastede Hovedpunkter var et fast Kastel, og viste, at saa ligefuldt de mest afgjørende Kategorier indeholdt Modsigelse paa Modsigelse. Skridt for Skridt gik han rundt om sin Modstanders Lærebygning, og vel bekjendt med dennes Kampmaade stoppede han ethvert Hul, hvorigjennem han kunde ville undslippe, indtil han havde ham sikkert fangen. Saa endte han gjerne med at rekapitulere alle de paaviste Modsigelser, og sluttede tilsidst den i den alvorligste Tone holdte Kritik med en Ironi, som man i al Sandhed og uden Misbrug af Ordet kunde kalde frygtelig.

II.

Der gik blandt de unge Studenter en Legende om, at Brøchner i sine unge Dage nede i Italien havde været forlovet med en meget fornem ung Dame, en Prinsesse eller Comtesse, men Forbindelsen skulde være strandet paa

Religionsforskjellen. Det gav ham en romantisk Nimbus selv nu, da han var forlovet med en ung dansk Pige fra Provinserne af borgerlig Herkomst.

I 1862 blev han gift og levede i et lykkeligt Ægteskab indtil 1866, da hans unge Hustru døde efter at have født sit andet Barn. Der var det bedste Forhold mellem de to Ægtefæller trods en Aldersforskjel af en fuld Snes Aar og tiltrods for det for en ung Kvinde utilgængelige Omraade af abstrakt Filosofi, om hvilket Brøchners Tanker og i Regelen ogsaa hans Tale drejede sig. Hans Ægteskab var en idyllisk men kort Episode.

I en meget længere Periode af hans Liv stod Mindet om hin Italienerinde, Costanza T., hvem han i sin Ungdom havde kjendt og elsket, som en Stjerne over hans daglige Existens. Hun var bleven Drømmen i hans Liv, efter at de to i Ungdommen vare blevne skilte ad. Et meget smukt Daguerreotypibillede af hende som ung hang altid i hans Arbejdsstue. Han talte ikke sjældent om Originalen som om en ung Dame, han engang havde kjendt, dog uden at gaa nøjere ind paa deres Forhold.

I 1866 lærte jeg hende personligt at kjende. Hun levede dengang, gift med en Landsmand af sig, Grev Oreste B., i Paris, men i Grunden uden-

for Pariserlivet, i udelukkende Omgang med den italienske, spanske og sydamerikanske Koloni.

Hendes Skjønhed, men især hendes tilsyneladende Ungdom overraskede mig. Jeg havde ventet at se en ældre Dame, men hun syntes ikke mere end en sex eller syv og tyve Aar, og hendes Skikkelse var ligesaa ungdommelig som hendes Ansigt.

Man kunde neppe have nogen bedre Anbefaling til hende end den fra Brøchner. Hun kunde ikke høre nok om hans Liv og Færd. Da hun i en første Samtale spurgte mig, om Brøchner var bleven gammel, og jeg svarte, at hans Haar endnu var sort, tilføjede hun: Og hvilken sort Farve det har! Som aandelig Individualitet existerede Brøchner egentlig ikke for hende; hun var slet ikke trængt ind i hans Væsen, havde end intet Forsøg kunnet gjøre derpaa. Hun var et ungt Barn, da han lærte hende at kjende, og var selv nu som udviklet og meget fintfølende Kvinde i Grunden barnlig. Hun var uvidende, som Italienerinderne er det, yderst naturlig og ligefrem, men ikke desmindre reserveret, altid i mildt og godt Humør, paa Baggrund af en vis Vemod. Ikke just lykkelig, men tilfreds. Hun var rolig, og hun syntes ved Modsætningen til sin muntre, sprudlende, verdslige og mere glimrende, men mindre smukke

Søster, i hvis Hus hun opholdt sig, endnu mere rolig og stilfærdig. I flere Maaneder saa jeg hende dengang næsten dagligt; i 1870 har jeg boet i hendes Hus i Landsbyen Alpignano ved Turin, i 1871 atter truffet hende i Rom. Hun havde den dybe Elskværdighed, der aldrig formørkes af et Lune; der var den samme blide Harmoni i hendes Sjæl, som laa over hendes Træk.

Costanza var en forfinet Frugt af sit Fædrelands yppige Jord. Hun lignede den ædle Druesort, som man i Italien kalder Jordbærdruen, der forener Druesaftens rige Sødme med Skovjordbærrets naive Aroma. Man havde handlet ilde med hende i hendes Stilling til Brøchner. Hendes Moder, der var lige forfængelig og bigot, havde efter Brøchners Afrejse gjennem stadig Paavirkning i Hjemmet og gjennem Skriftefaderens Indflydelse faaet Forbindelsen hævet med den fremmede Kjætter. Mange Aar efter blev hun saa gift med en Fritænker, saa heftig som kun Italien fostrer dem, langt voldsommere i sine Udtalelser end nogensinde Brøchner, og knyttede sig af Hjertet til ham, uden dog at istemme i hans Overbevisning. Hendes Mand var en af de forstandigste, retsindigste og dygtigst anlagte Italienere, jeg

har kjendt, en Hader og Foragter af alt Skin. Han vurderede Costanza, som hun fortjente.

Hun plejede stadigt Tanken om et Gjensyn med Brøchner, og talrige vare de Planer, man lagde til Rejser for ham i dette Øjemed. Men Gjensynets Tanke syntes ikke at friste ham. Han gik aldrig ind paa den, syntes snarere at sky den. Det var neppe alene den Vanskelighed, det for ham vilde være at foretage større Rejser, som afholdt ham. Hverken Mangelen paa Raad dertil eller hans svage Helbredstilstand syntes det afgjørende. Rimeligvis skyede han Sindsbevægelsen som smertelig. Eller han havde vænnet sig saaledes til et Liv i Ungdomsmindet og i Drømmeforholdet til Costanza, at han frygtede Virkelighedens forstyrrende Pust. Han maatte have Billedet af hende i Fjærnhedens Afstand.

For hende som Kvinde og Sydlænderinde existerede ikke denne Romantik. Hun havde engang elsket ham, hun holdt inderligt af ham endnu. Det vilde have været hende en Glæde at gjense ham, at pleje ham, nu da han var saa haardt syg. Hun var meget angst for, at han nogensinde skulde fatte en ugunstig eller urigtig Mening om hende. Da han giftede sig, afbrød hun Brevvexlingen med ham, af Frygt for at hans Hustru skulde finde noget Underligt

i den. Men da saa Nytaar kom, greb hun denne Lejlighed til at sende ham en Lykønskning. Senere blev Brevvexlingen, dog med store Mellemrum, optagen paany, og Costanza tilbragte engang en Tid i ikke ringe Uro, da hun under en haard og langvarig Sygdom havde maattet lade sin Mand skrive for sig, og der saa ikke fulgte noget Svar fra Brøchner. Hun sendte ham derefter Evighedsblomster og røde Negliker, hvilke sidste, efter en Ytring af Brøchner, i det italienske Blomstersprog har «en rig Betydning». I sine sidste Leveaar fortalte han ikke sjældent til sine Smaabørn Anekdoter om *Costanza,* hvis Billede de kjendte. Det var neppe uden en Tanke paa dette hendes Navn, at han i Vilhelm Møllers «Nyt dansk Maanedsskrift» undertegnede en Afhandling med Pseudonymet Constans.

III.

Altfor lidet af Brøchners Væsen som Menneske finder den almindelige Læser i hans Skrifter. Indholdet er for abstrakt, og Stilen skræmmer.

Paa et hængende Haar var han overhovedet slet ikke blevet Forfatter. Han følte intet Kald dertil; han havde modstandsløst ladet sin Selv-

kritik fortære sin Drift til Produktion, og var i Fyrretyveaarsalderen naaet til det Standpunkt af Ulyst ved al Frembringelse, at han glædede sig eller troede at glæde sig, naar der andensteds, i Tyskland f. Ex., blev fremsat Tanker, han allerede for længe siden havde tænkt og nedskrevet til eget Brug, men ikke givet i Trykken. Hvad gjør det, sagde han i saadanne Tilfælde, om det bliver sagt af mig eller en Anden, naar det blot kommer frem.

23 Aar gammel havde han udgivet et polemisk Lejlighedsskrift om Daaben; først fulde 14 Aar senere skrev han for at legitimere sig til Ansættelse som filosofisk Docent ved Universitetet, atter som Lejlighedsskrift, sin lille Bog om Spinoza. Uden en yngre Vens ihærdige Overhæng var det blevet derved. Men nu fulgte, fra først af foranlediget ved den af Andre begyndte Polemik mod R. Nielsen, efter 11 Aars Taushed med korte Mellemrum fem store Bind og adskillige mindre Arbejder, en hel Produktion, nedskrevet efter Forfatterens 48de Aar, i et Tidsrum, da han til det Yderste var svækket af den Lunge-Svindsot, der ti Aar igjennem nedbrød ham Tomme for Tomme, knækkede ham, som ved den skærpede Dødsstraf, Led for Led.

Men selve denne Sygdom, der ikke gav

Pardon, understøttede Opfordringerne udefra. Saalænge Brøchner endnu var rask eller dog ikke troede sig livsfarligt angrebet, længtes han mangen Gang mod Døden. Saa virksom han end var, saa havde han ikke alene ingen Frygt for Døden, men en Art Kjærlighed til den. Han kunde tale om den med Varme. Den betød for ham Befrielse fra Personligheden, Gjenforening med hint Allivets upersonlige Princip, fra hvilket Individet er en Udstrømning; og han var fuldt tilfreds med sin Selvforvandling til et Moment i Guddommens Viden af sig selv i dens evige Aandsrige — som han mystisk udtrykte det.

Da Døden nærmede sig med hurtige Skridt, fik den vel ikke derved i og for sig nogen afskrækkende Karakter for ham; men han stræbte at leve saa længe som muligt, dels for at kunne lægge Grundvolden til sine Børns Opdragelse i den Aand, hvori han ønskede dem opdragne, dels for gjennem Offentliggjørelse af sine Manuskripter at efterlade Vidnesbyrd om, hvad han havde tænkt og forsket. Saaledes blev hans sidste Leveaar hans eneste literært produktive.

Men disse hans store Bøger afspejle kun en Del af hans Menneskevæsen og ikke den menneskeligste. De give en Forestilling om hans Tankeliv og hans pantheistiske Religiøsitet. De røbe hans

Skarpsindighed og hans Pathos — det er alt. Og, som jeg sagde det, Stilen skræmmer. Det er en rent skolastisk Stil, et Bogsprog med en Mangfoldighed af tyske Participialkonstruktioner, hvor Alt er *ordentligt,* men Intet har Livets Uvilkaarlighed. Den afspejler alt det Stive, det Nøjeregnende og ængsteligt Punktlige i Brøchners Natur, giver en Slags Forestilling om en vis Smaalighed i Smaating, der hos ham ikke udelukkedes af hans Grundanskuelses Storsyn. Men der findes en helt anden Stil i hans Breve og i hans faa sidste populære Ting. Der er over denne stive Stil i de store Bøger et Skjær af Pedanteri, som aldrig laa over Brøchners Person. Man ser ret vel, at han var en streng Metafysiker, men man sporer ikke hans Stilling til den konventionelle Moral, hans frie og vide Tolerance, hvor noget af Verdensmandens Synsmaade var forenet med noget af Spinozas høje Ligegyldighed. Man formaar ikke at lodde Dybden og at maale Styrken af hans Afsky for al Theologi og alle theologiske Opfattelser, stillet overfor denne hans Tankes officielle Katheder-form, der er saa videnskabelig i sit Tilsnit og saa lidenskabsløs i sit Udtryk. Man ser ikke heller, hvor pirrelig, hvor redebon til pludseligt Brud han var overfor de Omgangsfæller, med hvem ingen dybere Sympathi forbandt ham.

Og hvem vilde endelig af disse Værker kunne slutte sig til, hvad Brøchner var som Ven! Var han øm og varigt hengiven som Elskende, mønsterværdig som Fader, der maatte være Smaabørn i Moders Sted, saa var han dog i endnu højere Grad sjælden som Ven. Han, der var forbeholden indtil Generthed, mundtlig altid spotsk overfor ethvert Udbrud af ungdommelig Enthusiasme, var lidenskabelig i Venskab. Overfor meget yngre Venner var han paa én Gang som en Ven og som en Fader. Han tænkte uafbrudt, Aar ud, Aar ind, med en Omsorg, der ikke forbigik nogen Detail, paa hvad han formaaede at udrette for Vennen. Hans Venskab var aktivt, en stadig Virksomhed. Og hvad der er ejendommeligt, det tog fra Aar til Aar bestandig til i Styrke. Det steg i Inderlighed og forstaaende Kjærlighed og naaede — maaske efter fjorten-femten Aars Forløb — sin største Højde i det Aar, han døde.

Men dette hænger sammen med det Grundtræk, som ogsaa kun vanskeligt fornemmes gjennem de store Bøger, at Brøchner var i stærk Udvikling, næsten lige til Opløsningen kom.

Det saa' ikke saadan ud. Han havde længe været en ensom Mand. Han kjendte altid kun faa, og han havde i de sidste Aar

trukket sig stedse mere tilbage fra Verden, var ikke heller af dem, der paavirkes synderligt af deres Omgivelser. Han havde ogsaa forholdsvis tidlig faaet noget af den ældre Mands Væsen. Hans Livsindtryk laa fæstnede i en Sum af Anekdoter, som han tidt vendte tilbage til uden at huske paa, han havde fortalt dem før. Han havde aldrig været nogen smidig Aand, og hans Antipathier, de literære og videnskabelige som de personlige, var af urokkelig Natur. Hans Ringeagt for en Tænker som Schopenhauer oversteg alt fornuftigt Maal; hans Afsky for den Form af national Selvforgudelse, han fandt hos Grundtvig, og for den Blanding af Dilettanteri og Uvederhæftighed, han mente at finde hos Goldschmidt, kjendte ingen Grænse. Allerede naar man i Tredserne saa' ham sysle i sin Have i Søgade, optaget af at udvikle stedse nye Varieteter af Stedmodersblomster, fortabt i i Glæden over de talrige forskjellige Farvemønstre, kunde han gjøre Indtrykket af en Mand, der var færdig med Menneskelivet og som fra det havde tyet over til Samliv med Planten.

Men det var et Skin. Han undergik i de senere Aar en kjendelig Metamorfose. Hans tidlige Ungdoms Kamplyst var vaagnet i ham paany. Hans Tilbageholdenhed var bleven ringere, og hans politiske og sociale Anskuelser

antog en ny Farvning. Han fjernede sig helt fra Personligheder, hvem han tidligere i politiske Sympathier havde staaet nær; mellem ham og hans gamle Partifæller, de Nationalliberale, skete i hans Sind det mest afgjørende Brud; han stod Socialisterne langt nærmere end dem.

Han havde aldrig været tilbøjelig til Overvurdering af Forholdene i Danmark; men i disse sidste Aar, da hans Sjæl følte Driften til at røre sine Vinger, sporede han stærkere Lidenhedens og Smaalighedens Tryk. I et Brev fra 1870 siger han: «Hvad der her hjemme fra er at fortælle Dem er saa lidt og saa fattigt, at det neppe er Omtalen værd. Vort offentlige Liv gaar sin trivielle Rigsdagsgang, med liden Gjerning og megen Tale, helst om hvad der ikke er Tale værd; med smaa Ideer og smaa Personligheder, men med store Illusioner, stor Forfængelighed og store Smaaligheder. Det er ikke glædeligt, men det maa vel saa være som Gjennemgang til et virkeligt frit Liv.»

I et Brev fra 1874 hedder det endnu smerteligere og ligesom med et vemodigt Tilbageblik: «Det er fysisk usundt at leve i et lille beklumret Kammer; det er aandeligt usundt at leve i saadanne Dværgforhold som herhjemme. Alt skrumper saa ynkeligt ind; man faar aldrig det friske Indtryk af det Store; man mærker

ikke Verdenstankelivets kraftige Pust. Hvor let synker man ikke sammen herhjemme! hvor let tager man ikke til Maalestok for sin Stræben det Smaalige, der omgiver En! hvor let standser man ikke i Løbet, naar man mærker, at man er et Stykke forud for de Faa, der kæmpede med om Prisen!»

I disse Aar gik det endelig op for ham, at han ved en anden Skrivemaade kunde vinde sig en større Læsekreds. Han gik imellemstunder endog saa vidt som til at beklage, at han ikke som ung havde opholdt sig længe nok i Frankrig til at modtage en Paavirkning af fransk Fremstillingskunst — en Ytring, der i hans Mund maatte forbause, eftersom han hidtil slet ikke selv havde havt nogen Følelse af Manglerne ved hans Bøgers Form.

Han havde hidtil ligesom ikke vovet at skrive med hele sit Menneskevæsen. Hans Brochure mod Nielsen var det første Symptom paa hans Drift til at anslaa en naturligere Tone. Dog smelter i den det Vittigtskarpe ikke ret sammen med det Højtidelige. I den lille Afhandling om Giordano Bruno er der en tydelig Bestræbelse efter at male, stærke Tilløb til en helt ny Fortællemaade; og i de efterladte *Erindringer om S. Kierkegaard* er Fremstillingen i al sin Fordringsløshed ypperligt skarpttegnende.

Hvert Ord her gjengiver Virkelighed; selv det Ubetydeligste har Liv.

Han behøvede kun at anvende den utvungne Stil, han altid havde havt til sin Raadighed i mundtlig Meddelelse og i Breve, men som han ikke havde turdet fortro sig til.

Jeg havde rettet en Del Indvendinger imod hans Hovedværk *Bidrag til Opfattelsen af Filosofiens historiske Udvikling*. Jeg havde paavist Ensidigheden af en Fremstilling, der kun gav Filosofiens Længdesammenhæng, og Inkonsekvensen, som laa i, at Brøchner undertiden tog Bredesammenhængen med, undertiden ikke. Naar Talen er om den græske Filosofi, er han villig til at se den i dens Sammenhæng med den hele græske Aand og Kultur og mener, at den kun saaledes kan forstaaes. Men naar Talen er om moderne fransk, tysk, engelsk Filosofi, da behandles den, som om den førte en isoleret Existens uden Forhold til Folkeaanden, uden Forhold til Landets Historie, Poesi o. s. v. Jeg udtalte min Beundring for hans Gave til at gribe Hovedpunkterne og fremstille Hovedtrækkene i et System; men jeg spurgte: Er hos alle Filosofer Systematiken det Væsentligste og Vigtigste? Er Skelettet Alt, er Legemet Intet? Bør man ikke idetmindste frygte for at stemple interessante uensartede filosofiske Fænomener med

samme officielle Skoleord, naar rent forskjellige Nationalaander er komne tilorde gjennem dem? Condillac fremstilles gjerne som et Appendix til Locke; er der ikke ligefuldt et gabende Svælg mellem deres hele Maade at filosofere paa? Er der ikke paa Nationalitetens Vegne et endnu stærkere Slægtskab mellem Descartes og Condillac, end der med Hensyn til Tænkningens Resultater er imellem Condillac og Locke?

Kort sagt, jeg skjulte ikke, at den Behandlingsmaade, der stod for mig som den fyldestgjørende af Filosofiens Historie, var en ganske anderledes konkret og levende end Brøchners. Han svarede med en Henvisning til den Langsomhed, med hvilken Nationaliteten hos de Nyere har arbejdet sig frem af Latinens Fællesskab, og til de saa yderst sammensatte Forhold hos de Moderne. Men havde blot hans Bog været skrevet i den Stil og med det Liv, der lægger sig for Dagen i det følgende Brevsted:

«Den græske Filosofi var ægte national og kunde derfor ikke skyde *frugtbare* Skud i en fremmed Jordbund. Den nyere udfolder sig paa et større Terræn; den kaster som det indiske Figentræ Grene ud til alle Sider, der bøje sig mod Jorden, slaa nye Rødder, og voxe med frodig Væxt. Derfor bliver Complicationen saa stærk, Paavisningen af Udviklingen saa forviklet,

at de store Træk, jeg vilde have frem, let blive utydelige. Prøv engang at analysere Spinoza fra Nationalitetens Synspunkt. Prøv at bestemme Blandingen af det Jødiske, det Europæisk-Sydlandske, det Hollandske og det universelt Moderne. Prøv at analysere Kant med hans Aandsslægtskab med Tyskerne, hans Blodsslægtskab med Skotterne, hans Valgslægtskab med Franskmændene. De vil se, Opgaven ikke er let; jeg er bange for, at den bliver lige saa vanskelig som at beregne de indbyrdes Perturbationer af tre Himmellegemer.»

Jeg mener ikke desmindre, at dette var Opgaven, det gjaldt om at løse, og det forekommer mig, at blot den Maade, paa hvilken Brøchner her tumler med den, viser, at han ved en noget forskjellig Udvikling af sine Kræfter vilde have formaaet at lægge Sten til den Bygning, han betegner som uopførlig.

IV.

En Ugestid før sin Dødsdag (han døde 17. December 1875) tog Brøchner Afsked med sine Venner. Da jeg en Dag traadte hen til hans Sygeleje, gav han mig en tyk Pakke i Haanden — det var alle de Breve, jeg i en lang Aarrække havde skrevet til ham, ordnede efter Tidsfølgen

og paa Bagsiden af Konvoluten forsynede med Afsendelsens Dato, Modtagelsesdatoen og den Dato, da Brevet var besvaret. Hans stærke Ordenssans og hans Omhu for at ingen fortrolig Meddelelse fra en Ven skulde falde i fremmede Hænder, røber sig i dette lille Træk.

Han havde en kort Samtale med Enhver, der kom, og trykkede kort og kraftigt hans Haand til det endelige Farvel.

Dette sidste Sygeleje, som afsluttede en Lidelseshistorie, der strakte sig over mere end et Decennium, var yderst kvalfuldt.

Alt som Tanken droges hen til den nærforestaaende Død, kom den Syge til at sysle med Forestillingen om sin Begravelse. Tanken om Kirken, til hvilken han intet Forhold havde havt, og om dens Præster, der altid havde været ham imod, var ham meget pinlig. Og i sin Følelse af helt at have tilhørt Videnskaben og ingen Berøring at have havt med Gejstligheden, formulerede han dette Ønske, som han fik rette Vedkommende forebragt, at blive jordet fra Universitetets Forsal og ikke fra det nørrebroske Kapel. Han udtalte dernæst Ønsket om, at en yngre Ven vilde tale over ham istedenfor Præsten, og nævnte den, hvem han dertil havde udset, og som ogsaa havde været villig dertil.

Naturligvis kom der efter hans Død et af-

slaaende Svar med Hensyn til Jordfæstelsen fra Universitetets Aula, og enhver Tanke om den paagjældende Vens Optræden ved denne Lejlighed faldt dermed bort.

Skjøndt Brøchner havde den mest levende Uvilje mod, at en Præst skulde tale over hans Kiste — han sagde paa sit Dødsleje: Jeg tror, at hvis saadan en sort Mand begynder at præke over mig, rejser jeg mig op af Kisten og protesterer — blev den gejstlige Tale ikke undgaaet.

Han blev begravet den 23. December. Man havde, synes det, bibragt den Gejstlige den Forestilling, at Brøchner havde ønsket hans Medvirkning; han antydede det og udtalte bl. A. sin Glæde over, at den Afdøde og han, skjøndt adskilte ved deres Overbevisninger, vare mødtes i gjensidig Agtelse. Næste Dag meddelte et dengang meget læst Blad med Aplomb, at Præsten havde talt efter Brøchners udtrykkelige Ønske.

Iøvrigt blev han efter sin Død skildret med netop den Velvilje og Varme, som udfordredes til at vise, hvor stor Afstanden var mellem en *Idealist* som ham og andre yngre Fritænkere af helt forskjellig Støbning. Ja selve dette, om han med Rette kunde kaldes Fritænker, er efterhaanden blevet et stedse større Spørgsmaal.

Et Spørgsmaal er det ikke. Men om Aands-

sneverhed vilde det vidne, hvis man ansaa Brøchners Personlighed for udtømt i hint golde Ord. Vore Meninger ere ikke den væsentligste eller oprindeligste Del af vort Væsen. Brøchner var af Naturel en Randsager, hvis lidenskabelige Forskning sattes i Bevægelse og dreves af en *Foraarsvilje* som den, der driver sit Spil i Naturen, naar Safterne stige i alle Planter. Han var som Aand en Grubler og en Naturfrom, hvis Tro paa Menneskeaanden og hvis Forhold til Universets Aand havde Karakteren af en Religion. Han staar i dansk Literaturs Historie som en ny Tids Bebuder.

RASMUS NIELSEN.

(1884.)

«Mangeaarig Universitetsprofessor, Konferensraad, Lic. theol., Dr. phil. *Rasmus Nielsen,* C. og Dbmd. er i Aftes afgaaet ved Døden i en Alder af lidt over 75 Aar.»

Efterretningen om dette Dødsfald vil røre baade dem, der mindes Universitetslæreren med ublandet Taknemmelighed og dem, der have anvendt nogle af deres bedste Ungdomsaar til at frigjøre sig fra Tænkeren eller bekæmpe ham; thi ogsaa disse staa i Gjæld til ham.

Mon Kjøbenhavns Universitet før den Tid har havt en Lærer at opvise, som besad en saadan Gave til at vække ungdommelige Tilhørere og sætte deres Tanker i Fart? Det er lidet rimeligt. I sin Velmagts Dage var Nielsen som Taler sikkert Universitetets første. Han kunde holde Foredrag fem Gange om Ugen, og Dag ud, Dag ind med samme sprudlende Liv.

Man kom fra Skolens Bænke, fra den træge, til Bogen bundne Undervisning; man havde, i Fald man var lidt fremmelig, dér følt sig Undervisningen overlegen. Her mødte man en Overlegenhed, der var saa stor, at den formelig spillede med Stoffet og tumlede det med grænseløs Frihed — en virtuos Veltalenhed, der paa én Gang drøj og smidig snart hævede sig op i de højeste Platoniske eller Hegelske Abstraktioner, snart pludselig med en djærv Brander nedlod sig til Jorden paany, skjød lige ud over Stok og Sten, brød af og gik i Kreds, saa atter førte Tankegangen videre opefter i Form af en Spiral og endelig standsede lige over Udgangspunktet, saa højt derover, at den ungdommelige Tilhører, naar han saa ned, følte Svimmelheden snurre i sin Hjerne. At han var henrevet, det var vist, men om han havde forstaaet, det var saare uvist.

Denne Lærer var en Fascinator, en Troldmand, der elektriserede og fængslede. Han vakte en Kundskabstørst, som det ikke var hans Sag at stille, fremkaldte hos den Unge en Følelse af Uvidenhedens Slunkenhed uden selv at give virkelig nærende Kost. De Femogtyveaarige talte gjerne om ham med nogen Kulde, men han begejstrede de Syttenaarige. I Efteraarshalvaaret 1859, da han var Gjenstand for An-

greb paa Grund af sin formentlig altfor strænge Examination af de unge Studenter, der hobevis *faldt igjennem* ved den filosofiske Prøve, traadte Aarets Russer, der havde hørt ham i Alt 6 Uger og aldrig vare blevne examinerede af ham, sammen for at give ham en Tillidsadresse. Der blev holdt Taler og vedtaget Talemaader, indtil En rejste sig og kuldkastede hele Planen ved at fortælle en Parabel om et Taarn, der tilsyneladende var solidt, men saaledes indrettet, at man, naar man ankom til dets højeste Stokværk, faldt lige igjennem til dets Bund, og om nogle unge Mænd, der besøgte Taarnet og efter at være stegne de første Trin i Vejret uden at have mærket Uraad, vare enfoldige nok til at afgive en Erklæring om Taarnets Paalidelighed. Saa fortryllede vare alle, at de behøvede en saadan Paamindelse for at blive opmærksomme paa Adressens Urimelighed.

Og naar de Unge saa søgte Nielsen i hans Hjem, hvor uimodstaaelig var han ikke! De graa lysende Øjne, der beherskede det uregelmæssige Ansigt helt, fæstede sig paa En, og saa længe han saa' paa En, var man hans. Saa flød Talens Strøm fra hans Læber.

Var et Spørgsmaal en Gang stillet, saa Godnat! saa var det umuligt mere at komme til Orde. Samtale var det ikke — en uafbrudt

af Indfald knitrende Monolog halvt i Gudernes Sprog, halvt paa bredt Fynsk med Overspringen af d'erne (Vaaren for Vorden) og Snurren paa r'erne, og hundred individuelle Udtale-Ejendommeligheder. Man sad der og blev «punktualiseret» og gjennemdialektiseret og saa' paa én Gang alle kjendte Ting fra tyve forskjellige Sider. Vilde man fremsætte en Indvending, hed det: «Strax! glem ikke hvad De vilde sige!» og videre gik Udviklingen til man saa' sin Indvending i det Fjerne som et lille sort Punkt, skammede sig over den og tabte den af Syne. Og trængte man til Motion, gik Vejen ned i «Gartner Løwes Have», og Professoren greb Planter eller Stene og filosoferede over dem. Og kom saa midti Hofvognen for at hente Professoren til Enkedronningen, saa blev Ynglingen for ikke at spilde Tid og ikke gaa Glip af de forønskede Meddelelser anbragt paa Vognens Bagsæde, og hørte med spændt Opmærksomhed efter, indtil Equipagen standsede foran Slotsporten og en rød Lakaj rev Vogndøren op.

Hovedudbyttet af slige Forklaringer og Udviklinger var vistnok det, at Eleven fik Øjnene op for hvor meget enhver Gjenstand, selv den ringeste og tilsyneladende klareste, gav den Tænkende at gruble over. Alt frembød Problemer, Alt frembød Modsigelser; som Rückert

siger: *Ein Wunder ist die Welt, das nie wird ausgewundert.* Eleven indsaa, at naar han selv forstod en Sag paa én Maade, saa forstod Professoren den paa ti Maader, og dunkelt dannede der sig da i ham Forestillingen om en guddommelig, uendelig Intelligens, der forstod enhver Ting paa uendelig mange Maader.

I hine Dage havde Nielsen haarde Kampe at bestaa. Professor Adolph Steen, Mathematikeren, en drøj og ærlig Natur, en brav Mand, et godt Hoved, en retlinjet grov Intelligens, i høj Grad stridbart anlagt, optraadte ved Aaret 1860 med nogle Brochurer imod Rasmus Nielsen, der udmærkede sig ved Angrebets Voldsomhed. Af Kollega-Holdning var der ikke noget Spor. Det var i de Aar, da Nielsen efter en temmelig dilettantisk Forberedelse stræbte at uddrage Næringsstof for sin sultne Filosofi af de mathematiske Videnskaber. Hvor han tumlede dem! hvor han bearbejdede dem! Han vilde lave Sæbe af disse Flintestene. Det «sprudede og gnistrede» dialektisk, som han plejede at sige. Det skummede metafysisk, naar den endelige Størrelse gled over i Uendeligheden, eller naar den liggende Kringle (∞) eller Nullet, det store Intet, divideret med sig selv kom til Ro i endelig Forkrænkelighed.

Men Steen forstod ikke Spøg paa disse

Omraader. For ham stod det Hele som det bare Jaskeri af en Jonglør i Ordkunst og med sin hele solide Bulbider-Naturs Vrede faldt han over Filosofen. Det hjalp lidet, at Nielsen krummede sig som en Kat, «sprudede og gnistrede» elektrisk. Han havde altfor megen Uret i Enkeltheder, havde gjort sig skyldig i altfor mange Misforstaaelser af det Faktiske til at han trods sin Steen langt overlegne Aand kunde klare for sig i Debatten. Hans Brochurer bragte lange Lister over Fejlene i de tidligere Bøger under «Rettelser og Trykfejl». Og da Intet kunde være Steen mere imod end Virtuositet paa Grundlag af Dilettanteri, forfulgte han sin Sejr i en Piece med det betegnende Motto af Hjobs Bog «Skulde en Ordgyder beholde Ret?»

Steen var dog ikke Mand for at forstaa sin Modstanders meget sammensatte Natur. Han var f. Ex. en ivrig og haardnakket Fritænker, men aldrig nogen Fintænker som Nielsen og saa' bort over de Problemer, for hvilke denne havde Blik.

Nielsen var Bondesøn og fra først af spekulativ Theolog. Han blev som Følge deraf aldrig en vis oprindelig Tunghed og en vis erhvervet theologisk Vane kvit. Han var som Aand et fortræffeligt bygget Fyrtaarn, der udsendte Straalerne fra de forskjelligt farvede Lys, som

under hans Udvikling bleve anbragte deri. Saaledes forplantede han Lyset fra Hegel, fra Martensen, fra Kierkegaard, fra Grundtvig o. s. v. Mest ejendommelig for ham selv var maaske hans stærke Stræben i moderne Retning efter Tilegnelse og filosofisk Behandling af Realvidenskaberne.

I Tredserne stod han paa sin Anseelses Højde. Han ragede den Gang op som Kæmpen i det danske Aandsliv, og i de Aar udførte han vel sin frugtbareste Gjerning, idet han brugte Resultaterne af Hegels Spekulation og Kierkegaards existentielle Tænken som Angrebsvaaben mod Theologien. Med en Agitators Udholdenhed bankede han den Sætning ind i Ungdommens Hoveder, at Theologien ingen Videnskab var. I denne Kamp blev han Sejerherre. Hans Forsøg paa at bevare Tro og Videnskab ved Siden af hinanden som absolut uensartede Magter i én og samme Bevidsthed kunde derimod ikke andet end strande, saa snart Kritiken overfor det var vakt.

En Side af hans Begavelse, der ikke blev synderligt paaagtet, er den sproglige Evne i hans strengere filosofiske Skrifter, i Kraft af hvilken træffende og tankevækkende Udtryk vældede frem af Sprogets Overflødighedshorn, saasnart han vilde det. Skjønt Metafysiker ud-

talte han sine Tanker paa godt, bredt Dansk stundom paa altfor bredt, men efter at han havde arbejdet sig ud af den tidligste Hegelske og senere, rent overvældende, Kierkegaardske Paavirkning, aldrig uden Oprindelighed. Hans sparsomme Lignelser i disse strengere Arbejder er levende og dristige som en sand Skribents. Saaledes hedder det i *Grundideérnes Logik* (II 183): «Det Existerende forgaar; det gaar til Grunde; men Grunden danner derfor ingen Kløft mellem det Existerende, der forgaar, og det Existerende, der opstaar . . .: *der er i Virkelighedens Væg ingen Sprækker, ingen Revner.*»

Men vil man ret lære hans medfødte Sprogsans at kjende, som den betegner en Tænker, der er voxet lige ud af Almuens Midte, da agte man paa hans Terminologi, paa de Kunstord og Fagord, han bruger. Saaledes faar under hans Pen Ordet *Magtsprog* en fin Betydning som Terminus for Magtens Ord (Logos) i Modsætning til Videns. Saaledes faar Ordet *Afslutning* en dyb og ejendommelig Mening som den afsluttende Slutning i den Inddeling af Idéslutningen, hvormed Nielsen ender: Idealitetsslutning, Realitetsslutning og Afslutning. Aandrigt er ogsaa Ordspillet i en Passus som denne: Sprogets Sætninger kunne efter Meningen være

dels Hovedsætninger, dels Bisætninger, dels Forsætninger, dels Eftersætninger osv., det Samme gjælder paa tilsvarende Maade om *Sammensætningerne* i den sin Opgave løsende Maskine.

Dog i saadanne Glanspunkter har Stilen kun sine rent elementære Fortrin; men den har ikke blot sporadisk gode Egenskaber, den er i Regelen i en stærk Strømning, frisk og salt som Nordsøens Vande. Dens Smag er saa rigtignok ikke heller altid den bedste. Den har en vel yppig Ordrigdom, foraarsaget ved at Nielsens Sky for det Abstrakte og Pedantisk-Officielle førte ham igjennem en stadig Undgaaen af Stedordene og de pronominale Udtryk til et Foredrag, i hvilket Intet underforstaas, men Alt under ofte trættende Gjentagelse siges helt ud til Enden, og hvori derfor de rhetoriske Antitheser, regelmæssige som en Passers to lige lange Ben, spille en altfor stor og ensformig Rolle. Men i den desværre saa urimeligt omfangsrigt anlagte «Grundideernes Logik» veje de sproglige Fortrin dog Manglerne op.

Hvor han derimod i sine Bøger af mindre streng Natur har stræbt at bevare Foredragsformen, der glider altfor hyppigt Alting ud i en værdig, strømmende Svada, der som et vidt og utilskaaret Klædebon lægger sig i brede og

rigelige Folder om Tanken. Her viser Nielsens Virtuositet sig ganske vist i Evnen til at lægge Æmnet tilrette, at begynde og slutte, at skjule en Svaghed i den logiske Sammenhæng ved en rhetorisk Modsætning eller en rhetorisk Overgang, endelig i den Kunst at bygge Foredraget arkitektonisk, gjennemtrænge det med letfattelige Exempler og lade det paa én Gang belære og stemme. Men her synker han ogsaa stadigt ned i en aflægs, af alle gode Prosaister forladt Rhetorik.

Man tage som Exempel disse Indledningslinjer til Nielsens sexten Christiania-Forelæsninger: *Om Hindringer og Betingelser for det aandelige Liv i Nutiden:* «En Tanke, en stor og frugtbar Tanke har samlet her en talrig Hæderskreds. Det er Lærere og Studerende ved denne Højskole, *gamle* Norges *unge* Højskole, der i skjøn Forening have sat Tanken i Bevægelse, den sikkert følgerige Fremtidstanke» osv.

Disse Appositioner, der ikke uden Svulst virke ved atter og atter at gjentages, høre hjemme paa Prædikestolen, ikke paa Kathedret. Og lader man Blikket glide ned ad Siden, træffer man nogle Linjer længere nede paa følgende Stykke, der levende erindrer om Søren Torps Tale i «Gjenboerne»: «Se vi bort fra

Hindringerne for udelukkende at fæste vort Blik paa Betingelserne, da aabne sig lyse Udsigter; af de lyse Udsigter fødes et glimtende, flygtigt Haab, men et flygtigt Haab kan bedaare. Glemme vi Betingelserne og fortabe os i en Betragtning af de mangfoldige Hindringer, da blive Udsigterne mørke; af de mørke Udsigter fremkommer Mismod, men Mismod er som en Taage for Øjet. Vi ville da ikke hengive os til ensidig Overvejelse enten af Betingelserne alene, saa vi derover glemme Hindringerne, eller af Hindringerne alene, saa at vi overse Betingelserne; nej, vi skulle i al Besindighed søge at veje Hindringer imod Betingelser, Betingelser imod Hindringer, saa kommer der Ligevægt.»

Man sammenligne hermed disse Antitheser; «I de Svenskere, som ere brændte, kunne vi ikke skabe Glæde; thi de kunne ikke glæde sig, fordi de ere brændte; i de Svenskere, som ikke ere brændte, kunne vi ikke *skabe* Glæden, thi de glæde sig alt, fordi de ikke ere brændte. Men kunne vi ikke skabe Glæden i dem, da kunne vi ikke glæde dem, og naar vi ikke glæde dem med vor Gave, da bedrøve vi dem. Naar vi altsaa ere ædelmodige og glæde Andre, da bedrøve vi dem, men vi ville ikke bedrøve dem; thi vi ville glæde dem. Derfor ville vi

ikke være ædelmodige og glæde Andre, men vi ville være uædelmodige og glæde os selv.»

Man vil kunne finde talrige Exempler af denne Art. Nielsen kunde begynde tre Sætninger i Træk stereotypt med disse Ord: «Der er et Sjælens Suk i Digterens Klage.» Og det var saadanne Gjentagelser og saadanne Antitheser, der tilsidst ganske fordærvede Nydelsen af hans saa færdigt skrevne og endnu bedre holdte Foredrag. Men Ulykken var, at Nielsen tilsidst ikke mere kunde opgive Antithesen uden at opgive sin Tales Aand; den hørte saa inderligt til hans Tankegang som til den gamle franske Tragoedies med dens Kampe mellem Tilbøjelighed og Pligt. Thi ingen Form kunde være mere passende for en Religions- og Kulturbetragtning, hvis hele tarvelige Hemmelighed var den at stille Religion og Videnskab op imod hinanden som sideordnede, absolut uensartede Modsætninger, forenelige i samme Bevidsthed. Religionen sagde Et, Videnskaben et Andet, det stik Modsatte, der slet ikke kom det Første ved; Existensen var praktisk og førte til Tro, Erkjendelsen theoretisk og førte til Indsigt; men denne Indsigt angik ikke hin Tro. Videnskabens Gjenstand var det Rationelle, Troens Gjenstand var det absolute Paradox, tilegnet af Lidenskaben, en Forargelse for For-

standen; Videnskaben kulminerede i Filosofi, men Troen var «et Erkjendelsesprincip»; Theologien var falsk, men Troens sammenhængende Begrebsudvikling var sand, thi Miraklets materielle Virkelighed var Et, dets Aandsvirkelighed et ganske Andet — hvilken Vrimmel af Antitheser, som fødte nye Antitheser til Verden!

Da efter Aaret 1870 den femaarige Fejde om Forholdet mellem Tro og Videnskab endelig døde hen, havde Nielsen som Forsker en Eftervaar. Mærkværdig er hans ungdommelige Aarvaagenhed i Videnskaben til det sidste. Han fulgte med, bearbejdede paa sin Vis de ny Tanker, der opdukkede i Tidsalderen, og blev med Aarene stedse mere moderne i sin Produktivitet.

Mindst Værd have maaske hans populære Festtaler. Hans Mangel paa sikker Smag kom her stærkest frem, og Dialektiken blev her let til ordrig Sofistik. Men Ingen, der studerer det nittende Aarhundredes Aandsliv i Danmark, vil kunne overspringe hans store filosofiske Skrifter, og af Alle, der i hans gode Tid have hørt hans Foredrag paa Universitetet, vil han mindes som en stor Vækker og en sjælden Personlighed.

J. P. JACOBSEN.

(1885.)

Ung, lang, kejtet, bukkende dybt, saa det lange blonde Haar faldt ned over Panden, kom han en Dag i 1869 første Gang med et Hæfte Digte i Haanden. Aftenen forud var i det kgl. Theater et skrækkeligt Stykke blevet spillet, denne eneste Gang, et anonymt, men som hvis Ophavsmand en vis Jacobsen angaves. Slutningen laa nær, at det forulykkede Skuespil og de ulæste Digte havde én Forfatter. Læste blev de derfor ikke; Kritikeren bladede lidt i dem og sendte dem tilbage med nogle høflige Ord og en Advarsel mod at skrive *ranglede* Vers. Det var et Indtryk af Personen, som var smeltet sammen med et Indtryk af underlig løs Form i Digtene, der affødte disse Ord, som Den, der skrev dem, sporløst bavde glemt indtil han tre Aar efter med et Smil — det fineste, sjælfuldeste Smil — mindedes om dem.

1872. Den store Krudtsammensværgelses Tid. J. P. Jacobsen i allerførste Række — Bestyrer af *Literaturselskabet,* ikke meget virksom, men saare overbevist; aldrig holdende Taler, men meget tilbøjelig til som ægte Natteravn at sidde i lun, hensynsløs Underholdning til den lyse Morgen. Iøvrigt botaniserende, skrivende *Mogens* og Artikler til *Nyt dansk Maanedsskrift,* oversættende Darwin, uudtømmelig i Spotterier over *vore ærede Hadere,* intet Øjeblik tvivlende paa, at de nu saa Forhadte vilde bringe Sejren hjem. Fuld af Planer; det maa ikke glemmes. Ingen kunde have større Livslyst, det vil sige mere Brug for Livet. Livet var ikke, selv det længste Liv, langt nok til Alt, hvad han skulde have skrevet. Sent paa Efteraaret gik han i Ordrup Mose for at samle Planter. For at skaane Støvler og Strømper gik han paa bare Fødder om i det iskolde Vand. Han havde aldrig fejlet Noget og mente, Ingenting bed paa ham.

1873. Om Foraaret i Florens den første Blodstyrtning.

En Sommerdag i Dresden paa en Bænk i Haven udenfor det japanesiske Palads, paa hvis forgyldte Tage Solen straalede festligt, — i en betagende Varme med Duft af mange Blomster, dette Udbrud af Kraftfølelse og Frembringelses-

drift: Saa til Jul kommer *jeg* med min Roman, et Bind Digte, et Bind Noveller og maaske et Skuespil.

November samme Aar fra Thisted: «Jeg skal nok gjøre en Anstrængelse, foreløbig er der nu Noget i Vejen med Brystet.»

1874. Trods Sygdommen, der fra første Færd af havde forskrækket alle hans Venner, fordi Lægeskjønnet strax lød paa Haabløshed, stod han nu, i sit 28. Aar, i sit Væsens Blomst. Hans Ydre havde endnu ikke lidt under Brystsygens Hærjen; Ansigtsudtrykket var blevet finere og sartere, paa samme Tid som hans Holdning havde vundet i Sikkerhed og Bestemthed. De smukke, kloge Øjne havde nu og da Geniets rolige Fasthed i Blikket; Munden, hvorover der hang det smukkeste Overskæg, man kunde se, langt og blødt som Silke, var lige talende, om han talte eller tav.

En Junidag, da han gik gjennem Dyrehaven ene med en Ven, faldt Talen paa Forholdet til Kvinder. «Ja, sagde han, det er jo godt nok med disse smukke Koner, men det har sin Ulempe at have saadan en.» — «Hvorfor det?» — «De Fleste bli'r saa dumme af det; en Mand er jo ny eller føler sig ny i ethvert nyt Forhold; de fleste Gifte staar stille, og saa bli'r de i Regelen saa græsseligt umandige og

udtømte og hjærnesvage.» Det var tydeligt, at han, som i Grunden allerede strax fra Sygdommens første Tid følte sig udelukket fra Ægteskabet, ikke opfattede denne Udelukkelse som en Ulykke.

I denne Tid blev Begyndelsen af *Marie Grubbe* til. Han læste den gjerne højt, atter og atter, fuldendt som den var, og de første Tilhørere — en lille, nær og kunstforstandig Vennekreds — skjænkede denne ved Sprogets Farve og Skikkelsernes Plastik lige forbausende Prosa den Beundring, den fortjente. Men Brudstykket blev ogsaa hørt af andre end blot mandlige Kjendere. I de Huse, som aabnede sig for den elskværdige Faamælte, hvis Sindelag var saa fint og hvis Smil saa lyst, kunde det i hin Tid hænde, at Jacobsen læste *Marie* højt i en Kreds af unge smukke Kvinder, hvis Blik hvilte paa ham med umiskjendelig Varme. Elsket i Ordets egentlige Forstand blev han næppe, mindst som han havde fortjent at elskes. At han nogensinde skulde have havt en Kjærlighedsforbindelse er der næppe Nogen, der troer.

I Oktober udkom da for første Gang Begyndelsen af *Marie Grubbe* i det Hefte, som aabnede *Det nittende Aarhundrede*. *Dagbladet* udtalte over den unge Forfatter denne Dom:

«Saa følger *Marie Grubbes Barndom* af

J. P. Jacobsen. Dette Arbejde burde Udgiverne næppe have optaget. Det er en Stump af en Novelle, flot og livlig, men ukritisk affattet, og ligesaa kejtet som dristigt undskyldende sin Stumpethed ved at kalde sig *et Interiør fra det 17de Aarhundrede.* Det hele er anlagt saaledes, at man bestandigt stærkere føler Savnet af, hvad der ikke er, end Fornøjelsen over, hvad der er; Undskyldningen, der ligger i Overskriften, forslaar ikke. Særligt om Hr. J. P. Jacobsens Naturskildringer skulle vi dog ved denne Lejlighed tillige gjøre en Bemærkning. Hr. Jacobsen kjender en Del til Naturens enkelte Former og har vistnok ogsaa et skarpt Øje for deres Udseende. Ud af dette troer han saa at kunne give en Skildring; han stiller en Del Gjenstande op i en Række, beskriver hver enkelt, fortæller om Belysningen, om Farvetonen, om Luften . . . og saa mener han at have givet et Billede. Men det har han ikke; Naturforskeren kan som saadan aldrig faa vor Fantasi til at arbejde, og Digter er Hr. Jacobsen, hvis Fantasi altid arbejder i Spring, ikke.»

I Slutningen af Aaret var Jacobsen sysselsat med det netop startede Tidsskrifts Fremtid, og med en Beskedenhed, som kom fra hans kvindeligt fine Naturels Angst for at saare, gav han gode Raad om forsigtig Optræden.

1875. I det Aar allerede begyndte de første Symptomer paa Opløsning og Frafald at vise sig i den lille Flok af unge Talenter, som fra Slutningen af 1871 i Fællesskab havde forsøgt at bryde nye Ideer og Synspunkter Vej. Synderlige Fremskridt i den offentlige Menings Omdømme havde de endnu ikke gjort. Der var dem, som begyndte at gaa Omveje til den stærkere Afsætning og mere anerkjendende Omtale. Jacobsen stod kun des fastere.

Dette Aar var for ham et bevæget Aar. Foraaret tilbragtes i Montreux; Sommeren i Kjøbenhavn, Slutningen af Aaret i Thisted. Mange Planer, løsere Indfald og bestemte Udkast. Først paa Aaret Skuespilprojekter. Ved Sommertid blev Planen til «Niels Lyhne» lagt og meddelt. Opholdet i Thisted var et Arbejdsliv i Ensomhed; de morsomste Timer om Dagene var dem, Jacobsen tilbragte med at spasere frem og tilbage mellem to taagevaade, bladløse Tjørnehækker og tænke paa næste Kapitel af *Marie Grubbe*. Til andre Tider omgikkes han Egnens Særlinge. Maaské har man i en af dem, som han i et Brev karakteriserer, Modellen til Hr. Bigum i «Niels Lyhne».*)

---

*) Breve fra J. P. Jacobsen. Meddelte af G. Brandes. *Tilskueren* 1887 S. 843 ff.

1876. Trods Sygdommens ustandselige Fremgang blev *Marie Grubbe* skrevet færdig og Stykke for Stykke sendt til Kjøbenhavn for at trykkes. Om en Rettelse i det Skrevne var der aldrig Tale; det stod der én Gang for alle. Og dog ønskede Jacobsen Kritik under Udarbejdelsen og modtog med samme enestaaende Taknemmelighedsfølelse Ros som Dadel.

1877. Den Lykke, som «Marie Grubbe» gjorde, forbausede Bogens Forfatter. Han vidste ret vel, hvad den og han var værd — der kunde i Heftighed undslippe ham Ord som «Jeg er *Marschal* i Literaturen» — men han undredes over, at Publikum formaaede at paaskjønne Bogens Fortrin. Af de i Regelen baade dumme og perfide Anmeldelser havde han med sin humoristiske Overlegenhed kun Moro.

I Slutningen af Aaret var Jacobsen paany i Montreux: det var igjen daarligere med Helbreden. Paa dette Tidspunkt gik *Det 19de Aarhundrede* ind, og dets Medarbejdere spredtes. Jacobsens Optimisme rokkedes ikke derved: «Jeg har endnu min gamle Kulsviertro paa, at vi dog omsider vil faa Overtaget og blive hædrede som Samfundets urokkelige Støtter.»

1878. Stadigt i Montreux. Han læste Meget, udelukkende Fransk: Gautier, Hugo, Cherbuliez, Zola, Feuillet. Af dem var Flau-

bert alene hans Mand, og Flaubert endda kun i Et og Andet. Han fandt *Un cœur simple* udmærket, men lidt trykkende; derimod var *Legenden om St. Julian, den Gjæstfrie* Gjenstanden for hans hele Beundring; han kaldte den et rent Mesterværk: «Det er virkelig en gammel Kirkerude, en Perle af en Rude.» Derimod kjedede *Herodias* ham, som *Salambo* forud havde forekommet ham uudholdelig. Den arkæologiske Roman var og blev ham en Afart, han ikke kunde afvinde Smag. Det var øjensynligt det tilsigtede Virkelighedspræg, som ærgrede ham, siden han ikke havde noget imod Oldtidsgjenopvækkelsen i Legendeform.

Saa dybt modtagelig som han var for den danske Natur — ikke for den, man ser *fra Udsigtsbænke*, men for hele Slettelandets Skjønhed — saa vildfarende stod han overfor den fremmede Natur.

Da han saa Italien første Gang, var Resultatet i den Henseende blot Skuffelse og Lede; *Fru Fønss* viser, hvor lidet Provence betog ham; i Tyrol undslap der ham i 1873 Ansigt til Ansigt med de skjønneste Tyroleralper det Udraab: «Ikke det Ringeste forstaar man dog i Grunden deraf; ikke det Mindste man kan bruge det til! Det er rent fremmed. Man vilde behøve Maaneder til at trænge ind deri.»

Her i Montreux oplod for første Gang den sydlandske Natur og Bjergnaturen sig for ham: «Jeg begynder at faa en Anelse om, hvad et Bjerg er og haaber i Løbet af det næste Fjerdingaar at lære at sige det.»

Af al Magt — men det vilde desværre ikke sige meget — blev der nu arbejdet paa «Niels Lyhne»; Jacobsen mente at faa den færdig til Maj. Naar man meddelte ham gunstige Domme, der fra forskjellige, kompetente Sider indløb over «Marie Grubbe», blev han vel glad, men svarte i Følelsen af sin stigende digteriske Evne gjerne med en humoristisk Anvisning paa Fremtiden: «De skal F. g. m. faa ganske andre Ting at se.» Ligesom han imidlertid havde maattet tvinge sig til at skrive «Marie Grubbe» færdig, fordi «Niels Lyhne» i Mellemtiden havde trængt sig frem, saaledes gik det ogsaa nu med denne Roman. Han ventede sig i Grunden mere af sin tredje Bog, der skulde være mindre afdæmpet, stærkere i Farve og broget Liv, og og som skulde foregaa i Struensees Tid: «Desværre bliver den kommende Bog just ikke saadan en Allerhelvedes Bog, som min tredje vil blive.»

Sommeren tilbragtes i Thisted. Vinteren saa' Jacobsen paany i Rom. Romanen var jo ikke bleven færdig, ikke engang skreden synderlig

fremad. Saa gik Sygdommen frem med anderledes sikre Skridt, ustandselig som Ulykken, ubønhørlig som Skjæbnen. Hans dybe Modtagelighed for Natur og Kunst, for Stemninger og Indtryk begyndte at tage af.

1879. Dette Aar, af hvilket den første Halvdel blev tilbragt i Rom, den anden i Thisted, var vistnok det hidtil tungeste af Jacobsens Liv; Romanen var gaaet istaa, alt Arbejde syntes umuligt; knap et Brev kunde han bringe i Stand. Han var grænseløst misfornøjet med sig selv, med sin tvungne Uvirksomhed. Den Afmagtsfølelse, der var den skrækkelige, evindelige Hostes nødvendige Følge, skjældte han med denne sin Heltevilje, der i Grunden følte sig i Stand til at overvinde al Sygdommens Slaphed, for Ladhed og utilgivelig Uoplagthed.

Men saa kom der ogsaa andre Tider, hvor han saa at sige gav sig hen i Matheden, hvor Afmagtsfølelsen var mere vemodig end pinlig, og hvor Drømmerierne gav en Art svag Erstatning for den manglende Handlekraft.

Paa denne Tid var det, netop som Jacobsen syntes at skulle forstumme for bestandig, at der i Kraft af en Art Grøde, der laa i Luften, begyndte at komme et rigere Liv i den danske Skjønliteratur end man længe havde set. Det kan ikke undre, at Jacobsen, der overhovedet

var en yderst kritisk Natur, bedømte alt det, der saa frodigt skjød op, med den mest prøvende Strænghed. Overalt hvor han sporede den personlige Uvederhæftighed bag Talentet eller bag den forcerede Hidsighed, var han uden Skaansel, uden Naade. Om en af Forfatterne plejede han at sige: «Hvor jeg misunder den Vaudeville-Digter, som i det 20de Aarhundrede frit tør tage hans Liv og Levnet under Behandling!» Om en anden sagde han: «Det er som at se en Dreng lege med Barberknive.» Om en Ubehændig udbrød han: «Han kyler sine Bøger saa snedigt i Hovedet paa Reaktionen, at de rammer os i Ansigtet.»

I 1880 blev «Niels Lyhne» endelig fuldført.

Under Udarbejdelsen var Jacobsen mindre meddelsom end sædvanligt, men da den var færdig, kaldte han den skjæmtende meget trist, men god.

Dog da Bogen vel var ude, begyndte hos den syge Digter en Tilstand af den mest feberagtige Spænding efter hvad Vennerne vilde sige om den. Ved hver Posts Ankomst ventede han paa Brev, og brød endelig mod Sædvane ud i Utaalmodighed under Uroen for det Indtryk, Bogen gjorde. Ja han faldt paa den Idé, at gamle, prøvede Venner vilde *hævne* sig for hans forsømmelige Brevskrivning ved nu at tie.

I sin Angst gav han med en hos ham aldeles ualmindelig Aabenhed den fulde (og rørende) Forklaring af sin lange Taushed: «De vil da ikke forstaa, at naar jeg tidligere har havt saa ondt ved at skrive, at det da for en stor Del kom af, at jeg skammede mig over aldrig at faa gjort Noget, og derfor følte mig saa overordentlig lidt berettiget til at bringe mig selv i Erindring. Nu derimod, da jeg har faaet en Bog færdig, synes jeg, at jeg i alt Fald for et Aarstid eller saa kunde have Lov til at være lidt med igjen. — Saa er der ogsaa det, at jeg er saa langt borte fra Alt og Alle, saa jeg slet ikke har andet at tale om i Breve end mig selv, og da der om dette Selv ikke har været stort at fortælle andet end at det hostede eller ikke hostede, og at det endnu ikke var færdigt med nogetsomhelst, saa gik det, som det er gaaet.»

Da saa Brevene kom, og Svarene faldt ud efter Ønske, steg Stemningen godt. Mangesteds fra indløb Rygtet om Kjenderes Dom, Henrik Ibsen skulde have udtalt sig *næsten begejstret* om «Niels Lyhne», en Italiener tilskrev paa Dansk Forf. sin Tak for Bogen, «som uden at gjøre Omstændigheder, jeg forkynder dem, jeg velbehageligen læser», ja samme Italiener udtalte endog sin Hensigt at oversætte den — til grundig Skræk for Jacobsen, der ikke kunde

gjøre sig høje Tanker om Brevskriverens Kjendskab til den danske Tunges Hemmeligheder.

Aaret 1881 begyndte Jacobsen i Thisted. Helbredet var stadig hvad han selv eufemistisk kaldte *vaklende,* Hosten og Stakaandetheden vilde ikke vige: «Endnu bestiller jeg Intet; jeg *maa* til Kjøbenhavn for at gjøre Bogstudier til min ny Roman; om jeg kommer der, er imidlertid et andet Spørgsmaal.»

Han kom endelig i dette Aar dertil og tog Ophold i det uanselige Logis i *Ny Adelgade,* som hans Venner kjendte saa godt — et Værelse, i hvilket hans brave Værtsfolk gjorde alt, hvad de formaaede, for at hygge om ham, men et Værelse uden Sol, uden Udsigt, uden andre Møbler end et Bord, nogle Stole og en Sofa, med nogle smaa fattige Reoler fulde af støvede uindbundne Bøger, først senere prydet med et Maleri, som Axel Helsted hængte op paa Væggen, og med en smuk og bekvem *Chaiselongue,* der blev Jacobsen sendt af unavngivne Beundrere eller snarere Beundrerinder. Han havde den inderligste Glæde af denne anonyme Gave, hvortil han trængte haardt; det var tydeligt at se, med hvilket Velbehag den Syge udstrakte sig paa den og lod sin Haand glide hen over Pudens Silke og Fryndsernes Fløjl. Denne Chaiselongue var Luxus'en i hans senere Aars Existens. Men

dens Fest var Blomsterne, de mange Slags Planter, Frugtblomster, Markblomster, Haveblomster, der undertiden kassevis sendtes ind i hans Stue. Hvor han nød disse Blomster, hvor han forstod dem! Visselig har Ingen i Danmark elsket og forstaaet og besunget Blomsterne som han.

Imidlertid strømmede taabelige Angreb paa «Niels Lyhne», kluntede Misforstaaelser, skæve og falske Fortolkninger af Bogen ind til dens Forfatter. Til en Ven, der forsøgte at tage det op med alle de norske Angribere og Fortolkere paa én Gang, skrev han i Anledning af Beskyldningen for Pessimisme: «Det er ikke Forfatteren, der er Pessimist; det er Læserne, der er bange for at blive det. (I min næste Bog, en historisk Roman, vil jeg komme i nært Forhold til denne Stemning.)»

Man ser, han tænkte endnu paa nye Romaner. Og med større Styrke end nogensinde gjorde han i Samtaler gjældende, at enhver ny Bog skulde være fremgaaet af en Kamp hos Forfatteren med sig selv om at bringe det mest Mulige ud af sig selv. Selv om man da ikke sejrede, havde man i det mindste sin Kunstnersamvittighed frelst.

Resten er Taushed med faa og sjældne Glimt af Genialitet i digterisk Produktion. Men

i det daglige, mundtlige Samkvem slukkedes Genialiteten aldrig. Vel var og blev han stadig ordknap; men det var med hans mundtlige Replik som med Stilen i hans Skriftsprog: hvert Ord ramte; hvert Ord bar Bud om trofast Sindelag mod dem, han havde kjær, eller om en Satire, der altid virkede til pludselig, lidt forbauset Latter, fordi den var saa høj, at den Foragt, hvorom den vidnede, og hvori man fra dens Højde saa ned, syntes bundløs.

Men med Helbreden gik det stadigt, jævnt tilbage. Han nedbrødes langsomt, som man nedbryder et Hus, Stykke for Stykke, Sten for Sten. Tidt var det skrækkeligt at høre paa Hosten. Man vidste ikke, hvor man skulde gjøre af sine Øjne for at han ikke skulde møde Medlidenhed i Ens Blik.

Farvellet var tungt den Dag, han i Sommeren 1884 rejste til Thisted for der at dø og da han for sidste Gang med rank og fornem Holdning fulgte sin Gjæst helt ud paa Trappen og som sædvanligt blev staaende, til hans Skridt ikke mere kunde høres.

Værst var dog for Jacobsen den allersidste Tid. Benene vare svulne, saa Gang fra én Stue til en anden kun var mulig, naar han holdt sig ved hvert Møbel. Det fine Haar var faldet af, selv det lange bløde Skjæg var faldet

ud, Magerheden var frygtelig, Søvnen borte, den liggende Stilling umulig. Han kunde kun støtte Hovedet mod Armene paa Kanten af et Bord.

Og dog sad han og talte denne sidste Uge igjennem med Maleren Helsted, der var rejst over at sige ham Farvel, næsten som i gamle Dage. Han sendte Hilsener til sine Venner. Ogsaa Satiren glimtede nu og da. Men til allersidst, da Interessen for Menneskene var døende hos ham, levede Interessen for Planterne endnu. Man bragte ham de første Foraars-blomster, som det barske Klima havde udklækket. Han beskuede dem, fordybede sig i dem, trak med sine gjennemsigtige Fingre deres spæde Blade frem. Da hans Moder en af de sidste Dage bragte ham en Kirsebærblomst, flammede han et Øjeblik op af Glæde ved Synet, men sagde saa med sin hviskende Stemme næsten ømt, at det dog var Synd at rive Blomsten af til ham. Saa nænsom var hans Følelse til det Sidste.

WILHELM DINESEN.

(1889.)

Forfatteren til *Jagtbrevene* er ikke for fuldt Alvor pseudonym.

Der findes paafaldende Overensstemmelser mellem Boganis's Oplevelser og Iagttagelser paa den ene Side og Smaatræk, som forekomme i Kaptajn Dinesens Skrifter paa den anden. Boganis's Skildring af en kæmpende Kvinde paa en Pariserbarrikade, dannet af Stene omkring en væltet Postvogn (Jagtbreve S. 150) stemmer nøje med Fremstillingen i en tidligere Bog af hvorledes en Kvinde under samme Forhold, staaende paa samme Postvogn, bliver saaret (Paris under Kommunen S. 306, 324). Og Fortællingen om, hvorledes Jægeren i de nordamerikanske Fristaters Urskove bærer sin Birkebark-Kano paa Panden fra ét Vandløb til et andet og gaar lydløst paa bløde Hjorteskindssandaler over mosgroede Stammer for at jage

Skovhaner (Jagtbrevene S. 139, 140) gjenfindes i Dinesens Artikel «Fra et Ophold i de forenede Stater» (*Tilskueren* 1887, S. 918, 925).

Man har da Lov til, hvad der altid er mere tilfredsstillende end Sysselsættelsen med en enkelt Bog, at samle sine forskjellige Indtryk af de spredte Skrifter om det Indtryk, man modtager af deres Forfatter.

I.

Paris under Kommunen er en Bog, som med Urette kun vakte liden Opmærksomhed og som meget for hurtigt blev glemt. Den røber vel ikke nogen meget personlig Fremstillingsgave, og dens Sprog er, især i de mange Oversættelser fra Fransk, skjødesløst behandlet, men den giver en lærerig, upartisk, livfuld og saa vidt man kan skjønne, nøjagtig Udfoldelse af Tildragelserne i Paris fra Republikens Indstiftelse 4. Septbr. 1870 til Kommunens Fald 28. Maj 1871. Største Delen af Stoffet er Materiale, som Forfatteren har opbevaret fra hine Dage: Proklamationer, Avisartikler, officielle Kundgjørelser fra de stridende Parter; men hvor han taler i eget Navn er han interessantest, dels fordi han stadigt skildrer efter Selvsyn — og han har Øjnene med sig — dels fordi han har

en Militærs Blik for hvad der under den dobbelte Belejring blev udrettet og forsømt.

Det paavirker Læseren behageligt, at denne Fortæller af samtidig Historie ikke tilhører den Samfundsklasse, den akademiske, fra hvilken det overvejende Flertal af danske Forfattere er udgaaet. Han er ingen *Bourgeois,* han er hverken udgaaet fra et Universitet eller en Præstegaard. Som Søn af en Officer og Godsejer blev han, kun 17 Aar gammel, Officer, deltog i den dansk-tyske Krig, dernæst som Officer ved Østarméen i den tysk-franske; han har opholdt sig et Par Aar i Begyndelsen af Halvfjerdserne blandt Tjippaavæ-Indianerne i Wisconsin, har som Amatør i den tyrkiske Stab været Tilskuer til den russisk-tyrkiske Krig og er efter et Krigsliv og Rejseliv havnet som Godsejer i Nordsjælland.

Det første Træk til hans aandelige Fysiognomi, der møder En i hans tidligste Bog om *Kommunen* er da ogsaa en levende Afsky og Ringeagt for Bourgeoisiet som regjerende Magt, Noget der i 1872 kun var den yngste Ungdoms Særkjende i Danmark, men som Dinesen øjensynligt dels havde overtaget som Slægtarv, dels havde indvundet ved paa nært Hold at iagttage den historiske Krise i Frankrig og sammenligne den med den ikke lang Tid forud stedfundne i Fædrelandet.

Strax i Begyndelsen af *Paris under Kommunen* støder man paa denne vel haarde Sætning: «Det var Noget som hørte nøje med til Septembermændenes Væsen, *og som man vil gjenfinde overalt, hvor det Parti, hvortil de hørte, har Magten,* aldrig at sige Sandheden, hvis den er ubehagelig, aldrig at dadle, ikke at støde Nogen, overhovedet søge at snakke sig til saa mange gode Venner som muligt.»

Omtrent samtidigt med at den socialistiske Bevægelse i Danmark fik Fart, se vi Dinesen aabent angribe den barokke Sætning, som man underligt nok stadigt ser anført i Skolebøgerne for Borgerstandens Børn som et Fund, en uden Kommentarer indlysende Sandhed, Siéyes's: «Hvad burde den tredje Stand være? *Alt.*» Kort og fyndigt indvender han mod Bourgeoisiets Kjærlighed til Frihed og Lighed: «Friheden har bestaaet i, at Magten alene tilhørte det; Ligheden i Afskaffelsen af de Rettigheder, der trykkede det.» Og Uviljen mod Bourgeoisiet har holdt sig. Endnu i *Jagtbrevene* skriver han bittert i Anledning af Jules Favre's taarevædede Forhandlinger med Bismarck: «Men det skiftevis flæbende og trumfende Bourgeoisie hele Jorden rundt faldt *den store Patriot* om Halsen og blandede Taarer med ham. Dem har Bourgeoisiet altid parat. Blod — det vil

sige dets eget — er det ikke saa rundhaandet med*).»

Man søger forgjæves om en lige saa udpræget politisk *Sympathi*. Man kunde vente at finde en aristokratisk Radikalisme, som den omtrent samtidigt brød sig Vej i dansk Aandsliv. Men Forfatteren tenderer øjensynligt stærkt i demokratisk Retning. Ikke, at han er en demokratisk Radikaler; han har Officerens Følelse for Nødvendigheden af ubetinget militær Disciplin og lader sig ikke rokke af Billigheds- eller Barmhjærtigheds-Hensyn. Kommunarden Rossel har f. Ex. som «begavet, dygtig fædrelandssindet Mand» hans fulde Deltagelse; men ikke desmindre bemærker han i Anledning af dennes Dødsdom: «Det er i sin Orden, at han, der hørte til Armeen, maatte lide den højeste Straf for at have været de overvundne Oprøreres Chef, selv om det kun havde været i ti Dage.» Dog paa det rent politiske Omraade helder han til det ydertliggaaende Flertalsvælde. Han ønsker at Enhver skal have en Brøkdel af Styrelsen. Han finder det urimeligt, at Alderen til at være valgbar og valgberettiget de fleste Steder er sat over Værnepligtsalderen; urimeligt, at den almindelige Afstemnings Betydning lammes ved

*) Paris under Kommunen 20, 130, 131. Jagtbreve 14.

at der øverst findes en uafsættelig Styrelse, som besætter alle Embeder uden at spørge Nogen. Han finder Enevoldsmagten at foretrække for Bureaukratiet. «I et Samfund,» siger han, «der styredes efter demokratiske Principer, maatte Beboerne ved en almindelig Afstemning kunne indsætte og afsætte deres Embedsmænd, og man maatte være sikret mod, at de valgte Lovgivere ikke lavede Love, der var Flertallet imod.» I dette Øjemed vil han dels sprede den lovgivende Magt, saa der bliver én for det Stedlige, én for det i streng Forstand Almindelige, dels indskrænke den ved at lade Valgkandidaterne forud forpligte sig angaaende visse Spørgsmaal (det i hine Dage saa ofte nævnte *mandat impératif)*, endelig tænker han sig den personlige Frihed i mange Maader udvidet, saa Lovgivningsmagtens Myndighed paa disse Omraader (f. Ex. i Alt, som angaar Religionen) ganske faldt bort. Til dette sidste Punkt, at Indbyggernes Religiøsitet eller Ikke-Religiøsitet er Staten uvedkommende, vender han ofte tilbage (S. 132, 154, 251).

Man ser, den unge Forfatter er i høj Grad paa sin Post overfor Myndighedernes Tryk, deres Uretfærdigheder og Dumheder, derimod ret sorgløs overfor Middelmaadighedsregimentets Farer. Men fra først til sidst er det dog de

marvløse *Moderate*, de ved krigeriske Sammenstød udeblivende, men efter Sejeren des blodtørstigere *Ordensvenner* og *Ordensveninder*, som han vil til Livs. De ere efter hans Opfattelse i sidste Instans Skyld i alle Uordener og Omvæltninger. (S. 60, 314).

Han vender sig med dyb Afsky fra det umenneskelige Myrderi af de Overvundne, hvori Versailles-Hæren gjorde sig skyldig. Men iøvrigt er han klarttænkende nok til ikke at røres af saadanne ulogiske og intetsigende Humanitetsbestræbelser, som Genfer-Overenskomstens Forsøg paa at hindre Brugen af exploderende Kugler under en vis Vægt. Han finder det med Rette overhovedet *inhumant*, at skyde med andet end løst Krudt paa hverandre og han vover her at gjøre den saa ofte hykkelsk forkastede og i Smug anerkjendte Sætning: «Formaalet helliger Midlet» til sin. Han skriver: «Hvad der er til eget Gavn og Fjendens Skade, det er lovligt Krigsmiddel.»

Dog skjøndt han kalder Krigen som saadan inhuman, hører han til dem, hvem Krudtrøgen beruser og Bajonetglansen henriver. Han elsker i Grunden Krigen for dens egen Skyld med en Soldats og en Kunstners Kjærlighed. Han finder (endnu i Jagtbrevene), at Intet forskjønner et Landskab som kæmpende Soldater»;

han sammenligner med en vis Begejstring Brillantens Spil om den unge Kvindes Hals og Bajonettens Blink paa Valpladsen; det er det unge Blod, siger han med et aandrigt Ordspil, der daarer baade Diamanten og Bajonetten. Der er noget, som minder om Opfattelsen af Krig hos unge Junkere paa Ludvig den Fjortendes Tid, i dette Sværmeri for den larmende og blinkende Umenneskelighed.

Han kan da ikke dele Kommunardernes Ringeagt for krigerisk Hæder. Han har overhovedet hverken villet levere et Indlæg til Forsvar for Førernes Ideer eller for deres Personer, kun villet samle alle Momenter til Forklaring af Kommunens Færd og eftervise Retten og Uretten, Dygtigheden og Fraserne, Alvoren og Fanatismen, Modet og Dumhederne paa begge Sider. Særligt magtpaaliggende har det været ham at rydde op iblandt de Bagvaskelser og Løgne, som det sejrende Parti udspredte om den overvundne Modstander. Han bebrejder dem, der kæmpede under trefarvede Flag mod det røde, at de efter Sejren til ingen Nytte udgøde saa meget Blod; saa meget, at alle deres Flag «heri kunde farves lige saa røde som Kommunens». Han betragter den røde Fane under visse Omstændigheder som en Allieret. Det vilde være ham «en Festdag», om han kunde

opleve, at den vajede fra Kejserens Slot i Berlin. Men han har set en Fjende i den, fordi den rejstes imod Frankrigs. Thi i hin Bog fra 1872 er det hverken for Versailles eller for Kommunen, men for Frankrig, at Forfatteren tager Parti.

Det er blevet en Troesartikel, at Germanerne have mere udpræget Individualitet end de Franske, medens dog Tyskernes forbausende Ævne til at lade sig disciplinere og uniformere taler herimod. Dinesen har denne selvstændige og tilnærmelsesvis rigtige Karakteristik af det franske Temperament: Franskmændene ere lette at styre. De følge blindt den, de tro paa; de følge ikke den, de ingen Tro have til — Enhver har Vilje. Men ville de alle Et, ere de netop derfor stærkere end deres Modstandere, hvor Enhver kun vil, fordi En vil.

Dog i Frankrig elsker Forfatteren atter Paris og Pariserne. Pariserne ere ham et Folk i Folket, «den stolteste, den ædleste Nation». Paris er «Verdens Hovedstad». «Der er kun én By, og det er Paris». Til Gjengjæld er Pikkelhuen ham Sindbilledet «paa Overmod, Opblæsthed, Bedrag og Tyranni».

Der er megen Ungdom og Alvor, megen praktisk Sans, megen Danskhed fra Krigsaarene og megen Tilbøjelighed til Enthusiasme i disse aabne, uforbeholdne Udtalelser.

II.

Efter en mangeaarig Pause lod Kaptajn Dinesen paany i 1879 høre fra sig som Forfatter. Han optraadte som Arvtager efter sin Fader og Navne, hvis Minde han dyrker med sønlig Pietet, og som i sin Tid under megen Miskjendelse havde været den eneste haardnakkede Angriber af Dannevirkestillingen.

Endog i Formatet søgte Sønnen med sine første Brochurer at minde om Faderens Indlæg i den militære Debat. Syv Aar igjennem har han i Faderens Spor angrebet Planen til Kjøbenhavns Landbefæstning og forlangt en Udvikling af Flaaden, der kunde sikre mod Landgang paa Sjælland. Der gaar gjennem alle disse Piecer et Pust af mandig Veltalenhed.

I Firserne er han endelig paany optraadt som ikke-polemisk Skribent, først i den morsomme og meget lovende Samling af Rejse- og Krigs-Erindringer i novellistisk Form *Fra Vest til Øst,* dernæst i spredte Blad- og Tidsskriftsartikler, saa i et Par Bøger. Han har med disse sidste Aars Virksomhed indtaget sin Plads blandt gode danske Prosaskribenter. Der var allerede et Menneske i hans Bog om Kommunen og der var i Almindelighed en sejerrig Logik i hvad han senere skrev om praktiske eller theo-

retiske Spørgsmaal (den nordsjællandske Kystbane, den store danske Hund osv.). Men han har i sine Erindringer *Fra ottende Brigade* og endnu mere i sine *Jagtbreve* vundet en Form, lagt en ualmindelig Fremstillingsevne for Dagen og vist sig som et Stykke af en Poet. Hans Krigsbog er en livfuld Skildring af personlige Oplevelser fra 1864, og den indeholder desuden megen sund Kritik saavel af Krigsførelsens Mangler som af besmykkende Uefterretteligheder i Overkommandoens officielle Rapporter. En enkelt Gang kommer Forfatteren med sin stærkt personlige Fortællemaade til at stille sin egen Skikkelse vél meget i Forgrunden. Der er overhovedet (ogsaa i Jagtbrevene) en vis Selvglæde over ham, om han end ikke praler. En sjælden Gang kan det ogsaa hænde, at han synker ned i de patriotisk-poetiske Trivialiteters brede Spor, som naar han lader Landsoldaten og Dragonen, der sove under Jorden siden Stormen paa Dybbøl, hvert Aar i Natten efter Aarsdagen rejse sig af deres Grav og ile vesterpaa. Men Sligt taber sig i Indtrykket af Meddelelsernes Friskhed.

Det er dog Samlingen af Boganis's *Jagtbreve,* for hvis Skyld man især dvæler ved Kaptajn Dinesens Skrifter. Thi saa lette Varer disse Breve end tilsyneladende er — en sammen-

radet Række Artikler, én for én først offentliggjorte med Petit i et Blad — saa er det dog egentlig først i dem, at man lærer en ganske original og ny dansk Prosaforfatter at kjende.

Uden Overdrivelse kan det maaske siges, at næppe nogen nordisk Skribent for Tiden kjender Naturen og kan gjengive dens Liv som Boganis. Der gives i nordisk Literatur ikke faa Jægerbøger. Flere især af de norske (Sophus Aars's *I Skoven* f. Ex.) ere Vidnesbyrd om en inderlig Samleven med Naturen. Men ingen tidligere Bog har det brogede Mylr af Erindringsbilleder bag sig, og ingen har det Mundtlige, Levende, Gnistrende i Udtrykket. Det er ægte Breve, endda de ere skrevne af en Mand. Skrevne som i Hast, i en Stil, hvis Tempo er Prestissimo, blandende Alt: Naturstemninger, Iagttagelser, Jæger-Erfaringer, Barndoms-Erindringer, Verdensmands-Anekdoter, Rejseminder, lystige Indfald, kulinariske Bemærkninger, Toilette-Overvejelser, Reflexioner over Elskov og Kvindelighed, lyriske Sværmerier mellem hinanden. Skrevne af En, der elsker Braget af kæmpende Hæres Sammenstød og den dybe Ensomheds lydløse Stilhed lige højt, — thi der er Forglemmelse af Dagliglivets Sorger i begge — En som elsker Krigerliv og Drømmeliv, Jagt og Kvinder og den frie

Natur med samme heftige, luende, naivt begejstrede og aabenmundede Kjærlighed.

I visse Maader gjør *Jagtbreve* endog et langt ungdommeligere Indtryk end den sexten Aar ældre Bog om Kommunen. Til Gjengæld fornemmer man med et vist Vemod i Afstandsforholdet mellem det, de to Bøger handle om, den Historie, den Skjæbne, som er hele den danske Generations, med hvilken Forfatteren er samtidig. Først aandelig eller som her personlig Deltagelse i Verdensbegivenheder, i store Omvæltninger, store Ideer, store Forhaabninger og Skuffelser, Indaanden af et verdenshistorisk Pust — saa Tilbagetoget til Naturen, til Privatlivet, til Hjemlandet med de lukkede Horizonter. Reaktionen ruger over Europa og over Tidsalderen. En stræber at glemme det ved Sysselsættelse med den lidet trøsterige indenlandske Politik, En ved Drik, En ved Studier, En ved Fantasteri, en ved Sport og Landbrug — for de Fleste er det kun lykkedes altfor godt at sløves og glemme. Denne Bogs Forfatter er i det Mindste ikke opslidt eller nedbrudt.

Hans Bogs virkelige Værdi beroer paa Forfatterens Natursyn. Den beroer ikke paa Lidenskaben for det Dyrplageri og Slagteri, som kaldes Jagt og Fiskesport. Man begriber, at det i visse Former har sin Tillokkelse, men

man begriber neppe, at en behjertet Mand vil nedværdige sig til Jægerfif som det at kalde den brunstige Raabuk til sig ved saa skuffende som muligt at efterligne Raaens Stemme, eller til Fiskerfærdigheder som den at lade Laxen eller Ørreden sprælle sig trætte med Fluen i Gabet for at ikke det tynde Hestehaar, hvori Fisken hænger, skal springe.

Det er med Jagten som med Theologien; der er noget Middelalderligt ved disse Syssel-sættelsers Kjærne; Udbyttet bestaar i de forberedende Studier og Bibeskjæftigelser, hvortil de give Anledning. For Theologiens Vedkommende, naar den drives med Aand, er Udbyttet sproglig og historisk Kundskab, for Jagtens Vedkommende, naar den øves med Kald og Talent, bestaar det i Legemets Hærdelse og den forfriskende, berigende Fortrolighed med Dyreverdenens Liv og Vaner.

Siden Steen Blichers Tid har ingen Forfatter i dansk Skjønliteratur kjendt den danske Fauna som Boganis. Han kjender først og fremmest Hunden ud og ind, dens hele Liv i Ønsker og Følelser, Attraa og Kjedsomhed, saa de forskjelligste Dyre-, Fugle- og Fiskearter: Ræve og Grævlinger, Raadyr og Daadyr, Agerhøns og Urfugle, Høge og Duer, Snæpper og Knortegjæs, Svaler og Storke. Han har jaget

Vagtler i Afrika og Bjørne i Amerika. Han kjender Vildtets Tider og Tanker, dets Stemninger i Brynde og Slaphed, dets ægteskabelige og uægteskabelige Tilbøjeligheder. Han har iagttaget Dyrenes Jagt paa hinanden, deres Krigspuds for at overliste eller undgaa hverandre. Han sympathiserer med den gamle Raabuks og den kloge Geddes Mistro overfor Mennesket. Han kjender Dyrenes indbyrdes Kampe i Luften, paa Jorden og under Jorden: Høg mod Due, Glente mod Raa, Hund mod Grævling. Han véd, hvordan den forfølgende Mynde er tilmode, han føler med den jagede Hares Dødsangst og følger med Øje og Sjæl de bortdragende Trækfugleflokkes forskjelligartede Flugt. Han er kun ubevidst grusom. Han vil nok Jagt, men ingen Masseskydning, nok Jagt, men ingen Udryddelse. Han er betænkt paa i Jagtens Interesse at beskytte én Fugl mod en anden, Graaænderne f. Ex. mod Ravnen. Og han nærer megen Ringeagt for hvad der er usportsmæssig Jagt.

Vil man have et Mønster paa hans særtegnende Evne, læse man hvad han skriver om Mursvalen:

«Og endelig *Mursvalen,* kulsort, næsten kun Vinge, dristig, vild, utrættelig som Flyver, den holder ud med Dagslyset, skærer igjennem

Luften, gjør kun engang imellem et Par raske, hurtige Slag, kaster sig hovedkulds, tumler, drejer, stiger, saa at man neppe kan skimte den, slaar som en Drage, Vinden fanger, næsten lige ned til Jorden, snurrer, suser, vrider om Hjørnerne, jager, den ene efter den anden, og hviner dertil. Der er ingen Fugl, der tilnærmelsesvis har den Hastighed, det Mod og den Sikkerhed i Flugten, som Mursvalen; men den er ogsaa kun skabt for Luften; kommer den paa Jorden, er den ikke istand til at hæve sig; dens korte Ben med alle fire Klør fremefter er kun indrettede til at klamre sig fast med til Sprækker og Revner og kan ikke gjøre det nødvendige Stød for at hæve Kroppen saa højt, at de udspilede Vinger kan faa Luft under sig; Fuglen er værgeløs, naar Regnen slaar den ned, og maa omkomme, hvis den ikke kan baske sig hen til en Skrænt, hvorfra den kan styrte sig ud. Vi har Insekter nok til det graadige Dyr, men ofte mangler Bopælen: et Hul højt tilvejrs. Vore Slottes, Herregaardes og Kirkers Tagskæg er tidt stoppet af Understrygning, eller Adgangen er spærret af Tagrenden; det er egentlig kun, hvor Mansarde-Stilen med det brudte Tag er anvendt, at alle Mursvalens Ønsker er opfyldt; der, højt tilvejrs, er der fri Indgang, Plads til at springe ud paa

Hovedet og god Lejlighed til Rede under hver Tagsten — hvad Arkitekterne burde skrive sig bag Øret; thi Svalen bringer Held og Hygge.»

Man har her tillige en Prøve paa Jagtbrevenes Stil. Det er en hurtigtløbende, stakaandet Stil; den har Liv nok; den mangler Fasthed og Form. Det er en med Hensyn til træffende Betegnelser velhavende Stil; var den lidt mere husholderisk med Ord, vilde den virke stærkere. Jeg husker i hele Bogen kun en eneste Sætning, i hvilken Forfatteren virker ved ét Ord og ikke ved fire eller sex eller tyve. Dette ene Ord er det sidste i den følgende Passus: «Det er ikke som i Foraaret, da Fuglene skreg i Kaadhed af Kamplyst og Brynde og overvældende Kraft og Haab og Lyst og Længsel, da de kom med Bram og Brask, udfordrende, skrydende, sejersikre; nu lister de bort, taust.»

Boganis's Stil er ligesaa parenthetisk som snaksom. Den er parenthetisk, fordi den er distrait. I Anledning af det Ene falder det Andet Forfatteren ind, og han skyder Tanker og Sætninger ind i hverandre.

Her et Par Exempler paa *Parenthes-Durchløberi:*

«At Militæretaten i den tvungne, kejtede Stilling med højre Albue tilvejrs — en Stilling,

der er lige saa stiv og ubekvem som den reglementerede Rytterpositur: den ene Rytter kan ikke sidde som den anden og ikke ens paa alle Heste, han maa have nogle Kautschuk-Tilbøjeligheder for at kunne falde paa Hesten og fatte om den — at Militæretaten ikke uddanner Skytter eller Parforceryttere, er sikkert nok.»

Sligt er ikke blot Vidnesbyrd om en vis Uorden i det Logiske, men er saa fordømt umusikalsk.

Dog et særligt pudsigt Exempel paa Parenthes-Distraktionen er det Følgende:

«Blandt mange Hønsefugle er det nemt at skjelne Kjønnene, f. Ex. Paafugle, Fasaner, Kalkuner, Tiurer og Urfugle, enten ved den fuldstændigt forskjellige Fjerdragt — Fasanhanen er mangefarvet, Urfuglehanen sort med en prægtig lyreformet Hale, medens Hunnerne er bruntspættede — eller ved Størrelsen, f. Ex. kan en vild Kalkunhane — og endnu kan man med Fornøjelse jage den i Amerikas jomfruelige Skove og paa de kratklædte Øer i Prairiens Floder, men det gaar med den, som med Indianeren og med Buffaloen: den dør ud — en Kalkunhane kan veje. indtil 30 Pund, medens Hønen næppe bliver en tredje Del saa stor.»

Boganis har en Styrke deri, at han ikke er Skribent af Fag; men saadan Noget som det

ovenfor Staaende er slet ikke *skrevet.* Ordet Dilettanteri er endda for godt derom.

Denne Forfatters Dannelse er, som man føler, militær og selskabelig, i ingen Henseende boglig, derfor i ingen Henseende tysk. Den er national og fransk, som det allerede viste sig i Bogen om Kommunen. Des mere støde i det Sproglige enkelte stygge Germanismer. Det er fortjenstfuldt at hævde den store danske Hund dens Navn; men det var maaske i national Henseende lige saa vigtigt ikke at skrive den vulgære Germanisme: *at bade* for *at bade sig* eller simplere *at gaa i Vandet.*

Noget der er absolut ejendommeligt for Jagtbrevenes Stil paa de lyriske Steder er, at den nu og da gaar over i rimede Vers, fordringsløst nedskrevne som Prosa. Adskillige af disse Vers virke nydeligt i Foredraget, andre ødelægge Forfatterens ubundne Tale. Der er jo nemlig næst efter det Utydelige eller Flertydige Intet, en samvittighedsfuld Prosaist saa omhyggeligt maa undgaa som Versrytmer og Rim. De skurre imod den gode Prosas mandige Velklang. Thi som dennes Rytmer er mangfoldigere end Versets, er dens Lydoverensstemmelser af sartere Natur end Rimets. Den er en Verden for sig.

Det gaar da ikke an at skrive leddeløst, med forsætligt isprængte Rim som følger:

«— — — naar man vil indsuge Luften, der bryder, Solen, der bager, Lyset, der kommer, naar man vil lytte til Naturens Bud i Vaar, hvorefter hver lille Fugl en Mage faar, hver Plante skyder Skud, naar man vil nyde det Nærværende og drømme det Fjerne osv. osv.»

Det gaar heller ikke an at nedskrive Halvrim halvt uforsætligt, af bare Mangel paa Prosastil, som følger: «Man maa have en Streg at gaa Livets Gang efter: En har et Maal, En følger Pligt, En gaar paa Overtro og Sligt.»

Besynderligt er det ogsaa, at slutte en lang Prosafremstilling med disse Omnibus-Rim: «Bedre Jente fandtes ej. Gik først hun paa Sæterstien, blev den snart til alfar Vej.»

Dog dette udelukker ikke, at de allerfleste indstrøede Strofer ere stemningsfulde og fine, underligt nok med Undtagelse af de Par Strofer i Bogen, der virkeligt præsentere sig som saadanne, men som ere altfor trivielle til at de burde findes under en saa distingveret Forfatters Pen. Disse Vers (om de med *Gejser* Forliste) havde burdet vrages; alle de øvrige Strofer burde ubetinget været skrevne som Vers og holdte skarpt ude fra Prosatexten. Med Rette elskede og fordrede Napoleon *les genres*

tranchés. Udenfor de skarpt adskilte Kunstarter ligger kun Dilettanteriet, som ethvert Talent bør sky. Og Boganis's Vers ere gode nok til at turde vise sig uden Maske. Man læse f. Ex. den karakteristiske selvbiografiske Dialog mellem Forfatteren og Storken. Storken længes ned mod Nilen og vil afsted; Manden længes snart efter Stilheden i Urskoven, snart efter Skytsets Drøn i Krigen:

Jeg længes bort, hvor jeg sad saa tidt
Ved Vandfaldet fjernt i Skoven.
Der kives man ikke om Mit eller Dit.
Vandet, der falder, er lige saa frit
Som Jorden og Luften foroven.

Jeg længes efter den hvide Sky
Og Drønet af Kampens Bulder,
Det summende Jern, det hvislende Bly.
Det gjælder om Folkenes Ret og Ry.
Og derfor: Skulder ved Skulder!

Som man ser, det fornemmes fra først til sidst, denne Forfatter er ingen Bourgeois: en Soldat, en Jæger, en Drømmer, en Forelsket, en Poet. Han er heller ikke nogen i Standsfordomme hildet Personlighed; snarere demokratisk end aristokratisk sindet, snarere radikal end autoritær, dog i Grunden mest som Naturdyrker frigjort fra Fordom. Han er endelig ikke nogen skoledannet eller overvejende bogligt

dannet Mand. Han er et Friluftsmenneske, der har naaet til Selvudvikling gjennem sit Hang til Farer og Strabadser, og som har søgt og naaet en stærkere Fornemmelse af sit Jeg, en højere Selvfølelse, i Krig, i Ensomhed, i erotisk Sværmeri og paa Jagten, der har Ensomhedens, Spændingens og Blodsudgydelsens Tiltrækning i Forening.

Det er til en Afvexling morsomt at læse en Forfatter, som har Evner, der endnu ikke ere blevne til Færdigheder, og som anvender disse Evner til at meddele os sit hele Livsindhold under Form af Krigs-Æventyr og Robinsonader, Apropos-Anekdoter og Jægerindtryk.

